

universität
wien

MASTERARBEIT / MASTER'S THESIS

Titel der Masterarbeit / Title of the Master's Thesis

Eltúnőben a falusi életre, hagyományokra és lakodalomra vonatkozó nyelvjárási szavak a Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fiatal felnőttek és középkorúak szókincséből?

verfasst von / submitted by

Leila Kriston, BA

angestrebter akademischer Grad / in partial fulfilment of the requirements for the degree of
Master of Arts (MA)

Wien, 2020 / Vienna 2020

Studienkennzahl lt. Studienblatt /
degree programme code as it appears on
the student record sheet:

UA 066 854

Studienrichtung lt. Studienblatt /
degree programme as it appears on
the student record sheet:

Masterstudium Finno-Ugristik

Betreut von / Supervisor:

Univ.-Prof. Dr. Johanna Laakso

Tartalomjegyzék	
Előszó	2
Bevezetés	3
Nyelv és nyelvjárás fogalmi különbségei	4
Mi a nyelvjárás?	4
Hogyan értelmezik a beszélők a nyelvjárás fogalmát?	4
Mely szavak tartoznak a klasszikus nyelvjárasi szókincshez?	4
Hogyan osztjuk fel a magyar nyelvet nyelvjárasi területekre? Milyen célból jött létre egy ilyen jellegű kategorizálás?	7
Hogyan fejlődtek ki a mai felosztás szerinti nyelvjárások?	7
Milyen a tényleges felosztása a nyelvjárasi rendszernek?	8
Miért osztjuk fel nyelvjárasterületekre (nyelvjárasi régiókra) a magyar nyelvet?	11
Mely szavak képezik a nyelvjárasi szókincs részét?	11
Mit jelent a beszélőknek a nyelvjárasi szókincs? Hogyan értelmezik azt a kérdőív kitöltői?	12
A tájszavak osztályozása	13
Milyen szavak alkotják a nyelvjárasi szókincset?	15
Miért fenyegeti a nyelvjárasi szókincset a feledésbe merülés veszélye?	15
Miben különböznek egymástól a magyar nyelvjárások? Milyen jellemzőik vannak?	16
Hogyan változott a XIX. század óta a nyelvjárások megítélése a magyar iskolarendszerben és társadalomban?	19
A nyelvjárások társadalmi funkciójáról	22
Miért veszélyeztetettek a nyelvjárások?	22
Milyen módon „fűszerezi” a beszédet a nyelvjárasi szókincs?	23
Ez az elmélet hogyan kapcsolódik a szakdolgozatomhoz?	24
Kérdőív kiértékeléséhez használt támpontok:.....	25
Kiértékelés	27
A kérdőív első része: a kitöltők viszonyulása a nyelvjárásokhoz és arról alkotott ismereteik vizsgálata.	27
A kérdőív második része: szókincsgyűjtemény vizsgálata	74
A kitöltőkről	74
A szókincsről	79
A szócsoportokról és a kérdőívről	80
Milyen tehát a szócsoportok ismerete az alapcsoportban?	81
A kérdőív harmadik, kiegészítendő része: „Az Ön nyelvjárása”	86
Összegzés	92
Deutschsprachige Zusammenfassung.....	94
Selbständigkeitserklärung	96
Függelék	97
Ábrajegyzék	98
Felhasznált irodalom	99

Előszó

Lehetséges, hogy egyazon földrajzi területhez tartozó két megyében két különböző nyelvjárásban beszélnek? Ha igen, mely nyelvjárási területekre osztható az adott tájegység? Milyen hasonlóságok, különbségek és átfedések figyelhetők meg a vizsgálandó nyelvjárásokban? Mi jellemzi a beszélőket kor, nem, végzettség és iskolavégzés helye szerint? A szakdolgozat fő kérdésvetése a következő: mennyire és milyen minőségben őrzik a borsodi és szabolcsi fiatal felnőttek és középkorú nyelvhasználók szókincsükben, mindennapi nyelvhasználatukban a falusi étellel, hagyományokkal és lakodalommal kapcsolatos kifejezéseket? Eltűnőben vannak a népnyelvi szavak a fiatal felnőttek és középkorú beszélők szókincséből?

Szakdolgozatomban ezekre a kérdésekre kerestem választ kérdőíves adatgyűjtés keretein belül, 31+22 fő részvételével.

A téma a http://geolingua.elte.hu/index_hu.html és <http://tajnyelv.hu/> oldalakat böngészve fogalmazódott meg bennem. Érdekelt, hogy egyrészt mennyire érthetőek több nyelvjárás között a nyelvjárási szavak, kifejezések; másrészt pedig, hogy mennyire őrizzük szókincsünkben a tájnyelvi kifejezéseket. Ez mennyire van összhangban azzal, hogy én borsodi nevelkedésűként sok szabolcsi szót ismerek és használok? Erről kívántam egy nem reprezentatív, pilot felmérést készíteni. (A kifejezések magyarázatai ezeken az oldalakon olvashatóak: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_kutatomunka_a_pszichologiaban/ch04.html és <https://www.forecast.hu/blog/piackutatas-alapfogalmak-m-r/>)

A kérdőívet három részre osztottam. Az első részben a nyelvjárások általános ismeretét mértem fel: tudják-e a kitöltők, hogy mi az a nyelvjárás, mikor beszélnek nyelvjárásban, szépnek (vagy elfogadhatónak) ítélik-e meg ezen szavakat. Továbbá a nyelvjárások iskolában betöltött helyzetéről kérdeztem őket: szerintük mennyire fontos a magyarórákon a nyelvjárásokról szót ejteni, illetve ez a saját iskolájukban hogyan zajlott. A kérdőív második részében a falusi életre jellemző kifejezések szolgáltatották: a szöveget az aratáskor és lakodalomban előforduló főnevekből és igékből állítottam össze. A szakdolgozat fő kérdése így hangzik: Eltűnőben a falusi életre, hagyományokra és lakodalomra vonatkozó nyelvjárási szavak a Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fiatal felnőttek és középkorúak

szókincséből? Erre a szókincs vizsgálatával próbáltam választ kapni. A Borsod és Szabolcs megyei 20-65 éves korosztály szóhasználatát vettem alapul. A harmadik részben megkértem a kitöltőket, hogy írjanak 2-3, a saját nyelvjárásukra jellemző szót vagy kifejezést és azok jelentését. Ettől a résztől azt remélem, hogy számomra ismeretlen szavakkal gazdagodik a nyelvjárási szókincsem és egy alfejezetben az olvasóknak is bemutatathatom ezeket az érdekességeket. Először minden esetben az alapcsoport válaszait vizsgálom és dolgozom fel. Ide 31 kitöltő tartozik.

Külön tárgyalom az országos adathalmazban lévő (nem szabolcsi és borsodi) kitöltők, ezzel együtt a határon túli magyarok (Szlovákia, Ausztria) eredményeit. Ezen kitöltők tartoznak a kontrollcsoportos vizsgálathoz, számuk 22.

Hálás köszönetemet szeretném kifejezni témavezetőmnek, Univ.-Prof. Dr. Johanna Laaksonak a témaválasztáskor nyújtott útmutatásáért és támogató hozzáállásáért, valamint a szakdolgozat megírása során tanúsított biztatásáért és értékes megjegyzéseierért.

Köszönet illeti továbbá a résztvevőket a kérdőív kitöltésébe fektetett idejükért és hasznos gondolataikért. Minden válasz egyformán hozzájárult a kutatás eredményes lezárásához.

Bevezetés

„A dialektológia a nyelvjárásokkal foglalkozó tudomány.” (Sándor 2016: 23)

Igen, azonban fontos részét képezi a vizsgálatoknak a tudományág azon kutatása, mely a területi változatosság mellett azok társadalmi vonatkozásait is vizsgálja. (V.ö. Sándor 2016: 23) Szakdolgozatomban a fő kérdéscsoport mellett (miszerint eltűnőben vannak-e a nyelvjárási kifejezések a fiatalok nyelvhasználatából napjainkban) a nyelvjárások társadalmi vonatkozásáról is szót ejtek: hogyan élnek meg a beszélők a társadalmi reakciókat saját nyelvjárásukra; volt-e kellemetlen élményük ezzel kapcsolatban; szépnek, vagy éppen szégyellnivalónak tartják a nyelvjárásias beszédet, valamint mennyire fontos számukra az iskolai anyanyelvoktatásban foglalkozni a nyelvjárásokkal. Ezzel is próbálom pilot kutatásomat a társas szemléletű dialektológiára is kiterjeszteni a labovianus szociolingvisztika alapelvei mentén.

(V.ö. Sándor 2016: 23)

Nyelv és nyelvjárás fogalmi különbségei

Mi a nyelvjárás?

Terminológiai tekintetben területi nyelvváltozatot (de nem regionális köznyelvet) jelent. Inkább egy általános megfogalmazásban állja meg helyét, s nem tudományos szövegben. Három fajtára bontja a szakirodalom: helyi nyelvjárásra, nyelvjáráscsoportra és nyelvjárási régióra. Szinonimái a tájnyelv és tájszólás.

(V.ö. Kiss 2001: 77-78)

Hogyan értelmezik a beszélők a nyelvjárás fogalmát?

Mely szavak tartoznak a klasszikus nyelvjárás szókincshez?

Nyelvészetileg szempontból nem lehetséges egy éles határvonalat húzni a nyelv és nyelvjárás fogalmi közé. Támaszpontot nyújthat az értelmezésben, ha megismerjük a magyar nyelv jellemzőit, valamint a nyelvváltozatok és nyelvjárások lényeges vonásait is. A nyelvjárásokat több sajátos vonás alapján sorolhatjuk főbb kategóriákba, azonban ezek a felosztások rendkívül sokfélék, nagyon nehéz egy-egy nyelvjárást akár három-négyféle tulajdonság alapján csoportosítani. Persze találtak a nyelvjáráskutatók olyan jegyeket, melyek alapján többé-kevésbé pontosan elkülöníthetők egymástól a nyelvjárások, de ezek egy kompakt egységet alkotnak egymással; mivel hatottak is egymásra, ezért bizonyos jegyek több nyelvjárásban is fellelhetők. Ezekből a nyelvjáráskutatási eredményekből látszik, hogy miért nem lehetséges a nyelvet a nyelvjárástól, és magukat a nyelvjárásokat egymástól élesen elkülöníteni: a nyelvi jelenségek határait nem lehet egyértelműen kijelölni.

(V.ö. Kálmán 1977: 7 és Sándor 2014: 50-51)

A történelmi változások eredményeképp felmerült az igény egy egységes nyelv létrejöttére, kidolgozására. Az elgondolás alapja az volt, hogy ez a megalapított sztenderd nyelv valamiféleképpen kiemelkedik a nyelvjárások közül, és írásban, szóban ugyanúgy betölti funkcióját.¹ (V.ö. Kálmán 1977: 7)

A fent leírt törekvés következtében Kálmán 1977 alapján a nyelvészet három szintjét

¹ Itt szeretném felhívni a figyelmet az *irodalmi nyelv*, *igényes/művelt köznyelv* és a *nemzeti nyelv* fogalmára, és főleg ez utóbbi két fogalom elévültségére a legfrissebb nyelvészeti álláspont alapján (Kálmán 1977-tel összevetve) és további referenciaként Sándor 2016: 58-59. oldalra hivatkozni.

különbözteti meg az „egységes irodalmi nyelv²”-nek (Kálmán 1977: 7). Emellett a jellemző nyelvjárási elemek az írásos művekben is fellelhetők. Ennek fő oka a szereplők hitelességének megőrzése. Azonban ez a nyelvjárási stílus csak úgy lehetett stíluselemmé, ha kontrasztként elérhető és olvasható volt az irodalmi nyelv is. Ritkaságnak számítanak azonban olyan irodalmi művek, melyek csak nyelvjárási íródtak. Jellemzően a stílusérték emelésére használják íróink/költőink a nyelvjárási elemeket. (V.ö. Kálmán 1977: 7-9 és 97-101)

A sztenderd és az alapnyelv³ tölt be kiemelkedő szerepet az összes nyelvváltozat közül, a kettő mégsem ugyanaz. Vannak, akik az otthoni környezetben a sztenderdet és az alapnyelvet is szinte egyforma mértékben tanulják meg, de ez a beszélők csupán kis százalékára jellemző. Mitől nevezzük sztenderdnek ezt a nyelvváltozatot? Attól, hogy főként az összes többi nyelvváltozat sztenderd változatait foglalja magában. Ennek írásba foglalt, szigorú szabályrendszere van: innen tudjuk, hogy mi a magyar nyelv kodifikált nyelvtana és szókincse. Hivatalos mivoltából következik nagy társadalmi tekintélye: ezt tanítjuk a magyar, mint idegennyelv órákon, ezt halljuk a médiában és az anyanyelvi oktatásban is. Ezzel szemben az alapnyelv az egyes egyén nyelvhasználatában tölt be kiemelkedő szerepet. A sztenderddel ellentétben nem egy előírt nyelvtani rendszer szerint használjuk. Ez az a nyelvváltozat, amelyet a legtermészetesebb módon használunk, főleg családjunk, közeli barátaink körében. Minőségében a minket szűk szociális hálóként körülvevő közösséget idézi. Alapnyelvünké válhat ezáltal bármelyik nyelvváltozat: fő funkcióját a legjobban magunkénak érzett nyelvként tölti be (ez általában nemsztenderd változat(ok)at is tartalmazó nyelvváltozatot jelent). Előfordul azonban (a beszélők lényegesen kisebb százalékánál), hogy az alapnyelv a sztenderd lesz, mert az elsődleges nyelvi közeg ezt beszéli, és ez bővül a későbbiekben más nyelvváltozatokkal. Ezt a jelenséget rendkívül szemléletesen és részletesen írja le Sándor Klára *Határtalan nyelv* c. könyvének *Édes anyanyelv és édesanya-nyelv* c. fejezete (2014: 57-66).

Az előzőekben röviden szóltam a sztenderdről és az alapnyelvről, annak létrejöttének körülményeiről. Ezeken a nyelvváltozatokon felül léteznek még a területileg

² Sándor Klára azonban már nem ilyen rendszer szerint nevezi meg és osztja fel a köznyelvet, valamint kitér a sztenderd (korábbi) megnevezéseire is (v.ö. Sándor 2016: 57-65).

³ Vernakulárisnak is nevezzük (v.ö. Sándor 2016: 63).

differentiált nyelvváltozatok, vagyis a nyelvjárások; társadalmi-gazdasági pozíció szerint rétegnyelvek, vagyis a szociolektusok; minket meghatározó tevékenységeinknek megfelelően regiszterek⁴; nem-specifikus nyelvváltozatok, vagyis a dzsenderlektusok⁵. (V.ö. Sándor 2016: 43-65)

Ezek közül a szakdolgozatomban a területi nyelvváltozatokkal foglalkozom, azon belül is a nyelvjáráscsoportokkal és nyelvjárési régiókkal. Itt fontos azonban két tényt megemlíteni: először is, annak ellenére, hogy a nyelvészet gyakran kategorizálja a nyelveket a fenti egységek alapján, valójában a nyelvváltozatok nem rendelkeznek önálló nyelvtannal, szókinccsel. Másodsor pedig kijelenthető a szakirodalom alapján: amilyen nehéz meghatározni, hogy egy személy egy önálló nyelvet vagy nyelvjárást beszél, ugyanolyan nehéz meghatározni, hogy a fenti nyelvváltozatok közül melyiket beszéli. Ennek fő oka, hogy a nyelvészeti felosztás (nyelvjárás, dzsenderlektus, stb.) nem képes arra, hogy pontosan megállapítsa, milyen nyelvváltozatot is beszél egy személy. Mindnyájan rendelkezünk egy tényleges nyelvhasználattal, egy ún. idiolektussal, amely többé-kevésbé átfedheti más beszélők idiolektusát, ill. illeszkedhet a nyelvészet által meghatározott nyelvváltozatba. Egy esetleges kategorizálás pedig úgy történik, hogy azzal a nyelvváltozattal azonosítják a nyelvészek a beszélő nyelvhasználatát, amelyik csoporttal a legnagyobb az átfedés a nyelvészeti tények és a beszélő saját bevallása alapján.

(V.ö. Kálmán 1977: 8; Sándor 2016: 43-65; Kiss 2001: 74-75)

Habár a mai Magyarország határain belül nincs akkora eltérés a nyelvjárások között, hogy az akadályoztatná a megértést, mégis két beszélő az országban, akik pontosan ugyanazt a változatot használnák. (V.ö. Kálmán 1977: 7)

⁴ Többféle jelentésben használja a szakirodalom ezt a kifejezést: jelölhet hangnemet, stílust, kulturálisan meghatározott nyelvváltozatot; ide tartoznak a szakszavak is. A regiszter tehát nem önálló nyelvváltozat. (V.ö. Sándor 2016: 53)

⁵ Az angol *gender* szóból eredeztethető, mely 'társadalmi nem'-et jelent (v.ö. Sándor 2016: 52-54).

Hogyan osztjuk fel a magyar nyelvet nyelvjárási területekre? Milyen célból jött létre egy ilyen jellegű kategorizálás?

A nyelvtörténet adhat választ arra a kérdésre, hogy hogyan is alakultak ki a mai értelemben nyelvjárásként kategorizált nyelvi eltérések.

A nyelvjárások mindig is természetes részei voltak nyelvünknek. Körülbelül háromezer éves története során a törzsi nyelvjárásokból⁶ vált egységessé olyan technológiai és nyelvi fejlődések eredményeképpen, mint a nyomda létrejötte és a nyelvújítás. A honfoglalás bekövetkezte után a XVI. század közepéig alakult át a törzsek nyelvhasználata a területi nyelvváltozatokká: fokozatosan regionálisabb jellegű lett a nyelv. Ezután a találmányok létrejöttével és a nyelvújításban résztvevő írók, költők, filozófusok, mecénások támogatásával lassan egységesebbé vált a nyelv. Ennek a törekvésnek a fő motivációja az volt, hogy a magyar nyelvnek legyen egy egységesen elérhető és érthető változata. Megszületett az irodalmi nyelv, vagyis a köznyelv, melyet ma a közoktatás, hivatalos ügyintézés és hírközlés nyelveként ismerünk.

(V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 7-14)

Hogyan fejlődtek ki a mai felosztás szerinti nyelvjárások?

A törzsekbe szerveződött emberek a törzsi egységeknek megfelelően osztották fel nyelvüket. 896 után ezek a törzsi nyelvjárások átalakultak területi nyelvváltozatokká. Ettől számítva a nyelvreform kezdetéig a nyelvjárások története jelenti magát a nyelvtörténelmet is: ekkor még nem született meg a magyar köznyelv.

(V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 9-12)

Ezek alapján kijelenthetjük, hogy „*a nyelvjárás nem a nemzeti nyelv eltorzult, hibás változata, hanem az eredeti, ősi nyelvállapot öröksége.*” (Cs. Nagy-N. Császi 2015: 10) A nyelvjárások keveredésének fő oka a törökök kivonulása utáni országszervezés volt. Ez a fajta rendezkedés pozitívan hatott a nyelvre: kiegyenlítettebbé vált a nyelvjárások viszonya. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 11) Ezt azért fontos megemlíteni, mert ha nem alakul ki egy nyelvben az írásbeliség, akkor az egyetlen

⁶ A területi nyelvváltozat megnevezése a le nem telepedett nyelveknél a törzsi nyelv.

(V.ö. Kálmán 1977: 9.)

nyelvi forma a nyelvjárási marad. Sokáig ez az állapot állt fenn a magyarban, még jóval a honfoglalás után is (holott ekkor már kialakultak a területi nyelvváltozatok). Hiába vette kezdetét a nyelvi írásbeliség a XI. században, ez az írásbeli változat még csupán latinul fejlődött ki, így a magyar nyelv továbbra is nyelvjárási jellegű maradt. (Az ómagyar korban még csak nyelvjárási írásbeliség létezett: ez az írott köznyelv kifejlődése előtti írásbeli forma.) Nagyobb változás a XVI. században indult, amikor már erősödött a nyelvi egységességre való igény és több törekvés is ennek irányába mutatott. Innentől kezdve egészen a nyelvújításig tartó időszakban fokozatosan egyre erősödött a még jócskán a nyelvjárások által befolyásolt irodalmi nyelv (és persze utána is nagymértékben összefügg a nyelvjárások használata az iskolázottsággal és a nyelvi egységésítés egyéni sikereivel, de a XIX. században már nagy hatással van az irodalmi nyelv a nyelvjárásokra). (V.ö. Kálmán 1977: 10; Kiss 2001: 43; Cs. Nagy-N. Császi 2015: 11-13)

A magyar köznyelv kialakulásával komoly befolyások alakítják a nyelvjárásokat. Saját rendszerükön belül ugyanúgy folyamatos átalakulásokon, változásokon mennek keresztül, emellett pedig a köznyelv továbbra is komoly hatást gyakorol rájuk. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 11)

A beszélt nyelvben fellelhető jelenségek az általános értelmezés szerint mind nyelvjárásnak számítanak. Szűkebben értelmezve azonban csupán a területi megoszlás alapján nem azonos nyelvi jelenségek jelentik a nyelvjárásokat. Ezek a nyelvjárási területek függvényében változhatnak és ezenfelül a köznyelvhez képest is máshogy határozzák meg szerepüket: különböző mértékben térnek el attól. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 14)

Milyen a tényleges felosztása a nyelvjárási rendszernek?

A jelenleg is beszélt magyar nyelvjárásokban nem találunk akkora használat-beli különbségeket, amik korlátoznák a kölcsönös megértést. Az eltérések főként a hangtanra, alaktanra, mondattanra és szókincsre vonatkoznak - nem a jelentésre. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 35)

A mai magyar nyelvjárásokat tíz nyelvjárási területre osztjuk. (V.ö. Kiss 2001: 264)
Ezeket a nyelvjárási területeket az ELTE Geolingua térképe szemlélteti:
http://geolingua.elte.hu/maps/regions/nyelvter_hu.html

A kérdőívben vizsgált alapcsoport, a Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei csoport egybeesik a palóc és az észak-keleti nyelvjárási régióval: Borsod megye nagy része a palóc nyelvjárási területre esik, azonban átnyúlik az északkeleti régióba is. Szabolcs megye jórészt az északkeleti nyelvjárási régióba tartozik, kis területen azonban összeolvad a palóccal. Ez lehet egy ok arra, hogy olyan mértékű hasonlóság mutatkozik az alapcsoportban a nyelvjárási szókinccs vizsgálatában. Fontos szempont volt a nyelvjárási szavak gyűjtésénél, hogy a települések, ahonnan a szavakat választottam, minél változatosabban helyezkedjenek el a két megyében. Ezáltal kizárható legyen az a probléma, hogy egy gócpontból származnak a szavak és ez a jelentés/szóismeret tekintetében túlzottan egy irányba befolyásolja a válaszokat. Összevetésképpen a következő két linken térképek láthatóak: az első a magyar nyelvjárások felosztását mutatja. A második Magyarország megyéit. Ezekről egyértelműen leolvasható, hogy hol húzódnak a megyék és nyelvjárások határai. Ennek segítségével nemcsak az alap-, hanem a kontrollcsoportból érkező válaszokat is könnyebb területileg elhelyeznünk.

(V.ö. Lanstyák-Szabó Mihály 1997: 8)

A kontrollcsoport megyéi a következőképpen oszthatóak fel a nyelvjárási területek tekintetében⁷: a nyugat-dunántúli nyelvjárás csoportba tartoznak Győr-Moson-Sopron megye egy része, Zala és Vas megye. A közép-dunántúli és kislalföldi csoport része Veszprém és Somogy megye egy része; a dél-dunántúli nyelvjárás terület része Somogy megye déli része és Baranya megye nagy része. A dél-alföldi csoport rendkívül nagy: ide sorolja a szakirodalom Kecskemét-Nagykőrös vidékét, Baja és Szeged környékét, azaz jórészt Bács-Kiskun és Csongrád megyéket. A kontrollcsoportból a palóc nyelvjárási területéhez⁸ sorolandó Heves-, Jász-Nagykun-

⁷ Megj: természetesen a közigazgatási megyék határai nem esnek egybe a nyelvjárás területekkel; azért választottam ilyen összehasonlítást, mert ezáltal a kérdőívek demográfiai adatai könnyebben értelmezhetőek.

⁸ A legszínesebb nyelvjárási régió, amely csupán önmagában kilenc nyelvjárási csoportot ölel fel.
(V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 105)

Szolnok-, Fejér-, Pest és Nógrád megye egy része, valamint a határon túli vidékről a Nyitrai Járás egy része (Zobor környékétől a Garam mentéig). A Tisza-Körös vidéki nyelvjárási terület is hatalmas, ide tartozik Jász-Nagykun-Szolnok megye (a Jászság kivételével) és Hajdú-Bihar megye délnyugati része. Az északi nyelvjáráscsoportban ukrainai-szlovákiai-romániai magyar nyelvjárások találhatóak a szabolcs-szatmári kivételével. Mezőségi és székely nyelvjárásokról nem érkezett válasz a kontrollcsoportba. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 85-135)

A 9. oldalon olvasható összehasonlítást ezen két térkép segítségével végeztem el:

A magyar nyelvjárássterületeket szemléltető térkép itt tekinthető meg:
http://geolingua.elte.hu/maps/regions/nyelvter_hu.html

Az összehasonlításhoz használt másik térkép Magyarország megyehálójáról ezen a linken érhető el:

https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_megyek

Miért osztjuk fel nyelvjáróterületekre (nyelvjáró régiókra) a magyar nyelvet?

A nyelvjárások osztályozásának fő célja, hogy segítse a nyelvészeti munkákat a területi felosztások sűrűjében. A térképek segítségével szemléletesen bemutatjuk a nyelv területi tagolódásának rendszerét és ezáltal jellemzőik alapján osztályozhatjuk és jobban megérthetjük a nyelvjárások összefüggéseit. Ez a rendszerezés két alapelvre, az elvi és tényleges alapra épül. Az első alapelv a nyelvjárásokat különbségeik alapján sorolja rendszerbe. A második alapelv a nyelvi sajátosságok és azok eltérései, valamint ezen eltérések mértékén nyugszik. Továbbá elsődleges és másodlagos felhasználási területekre oszthatjuk a nyelvjárások szerepköreit.

(V.ö. Kiss 2001: 49-57, 72)

Mely szavak képezik a nyelvjáró szókincs részét?

Ezt az alfejezetet Kiss 2001: 375-407 egyetemi tankönyve alapján mutatom be.

A „*nyelvjáró szókincs*” (Kiss 2001: 375) két szókészletből áll össze: az első a köznyelvvél megegyező szavak csoportja, a második a táji szókészlet (ami a köznyelvtől eltérő szavak együttese).

Hasonlóságokat és különbségeket vehetünk észre a köznyelv és nyelvjáró szókészlet vizsgálata során. Az egyezések teszik ki a szókészlet legnagyobb részét; az eltéréseket azonban szintén két csoportra oszthatjuk. A) eltérés a szókészletbeli hiány, B) eltérés a szókészletbeli többlet. Szókészletbeli többleten azt értjük, hogy az egyes nyelvjáró szavak nem találhatóak meg a köznyelvben. Ezt a többletet tájszavaknak nevezzük. Itt fontos megemlíteni, hogy ezt a viszonyítást megnehezíti, hogy maga a mai köznyelv is hordoz regionális kötöttségű lexikai elemeket, melyeket mégis a köznyelvhöz soroljuk. Ezeket párhuzamos alakoknak nevezzük.

Miután tisztáztuk a nyelvjáró szókincs rendszerének felépítését, fontos megvitatni az azt felépítő *tájszó* fogalmát. Hasonlóan a nyelvjáró-köznyelv viszonyához, a tájszó is csak a köznyelvvél egybevetve definiálható. Ez alapján tájszónak az a szó nevezhető, mely nincs meg a köznyelvben (sem az írott, sem a beszélt köznyelvben), de fellelhető legalább egy nyelvjáróban: ennek következtében területi kötöttségű szóról beszélünk. Hová is csoportosíthatjuk tehát a nyelven belül a tájszavakat?

A nyelv egészét tekintve három részre oszthatjuk annak szókészletét: A) köznyelvi szókészlet, B) nyelvjárási szókészlet és C) népnyelvi és regionális köznyelvi szavak. Ha ezeket egy skálaként képzelnénk el, a skála két végpontja lenne A) és B), és az ezek közötti tartományban vannak a C) csoport szavai.

Szaktervezőzetomban ezek közül a tájszói szókincsét vizsgálom, mely a B) csoportba tartozik. (V.ö. Kiss 2001: 375-407)

Mit jelent a beszélőknek a nyelvjárási szókincs? Hogyan értelmezik azt a kérdőív kitöltői?

Az általános felfogás a nyelvjárásokról meglehetősen negatív: a társadalom nagy része tagadja, hogy nyelvjárásban beszélne; nem örül neki, ha a gyermek az iskolában elsajátít ilyen jellegű szavakat és sokan tudni vélik, hogy ma Magyarországon nem is nagyon beszélnek az emberek nyelvjárásban. Ez a felfogás jórészt az 1950-es évek szellemi hagyatéka, melynek célja az alsóbb társadalmi osztályok (nyelvi) felemelése volt. Az akkori kormányzás a „nemzeti nyelv” (Sándor 2014: 53) létrehozásával szándékozott egy nyelvi etalont megteremteni. Ezen nézet következménye a mai oly széles körben elterjedt állásfoglalás, miszerint a nyelvjárási beszéd szégyellni való, tanulatlanságra utaló nyelvhasználat. Ezt az állítást Kiss Jenő Kiefer 2006-os kötetének *Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok* c. fejezetében, *A nyelvjárás mint hátrány* c. alfejezetében is alátámasztja. (V.ö. Kiss 2006: 543-544) Ma már, hála a magyar dialektológia több évtizedes tevékenységének, tudjuk, hogy a nyelvjárási beszéd skála-szerűen mérhető: csupán figyelmes hallgatás kérdése, hogy megállapíthassuk, a beszélő mely magyar nyelvterületen sajátította el a magyart. Mindenki legalább annyira sajátosságosan beszél „édesanya-nyelvét” (Sándor 2014: 57), mint amilyen egyedi az ujjlenyomata. Nyelvjárási beszédéről azonban akkor is szót ejthetünk, ha nem fedezhető fel markánsan egy-egy nyelvjárási jegy a beszélőnél. Rengeteg körülmény befolyásolja, hogy mely jegyek bukkannak fel aktuálisan a beszédben. (V.ö. Sándor 2014: 52-58). Kérdőívemben legnagyobb százalékban a *tájszó*, *tájszólás* és *területi nyelvhasználat* kifejezéssel azonosították a kitöltők a nyelvjárást. Úgy vélik, leginkább az idősebb generáció szóhasználatára jellemző a nyelvjárási szókincs és hangani sajátosságok használata.

A tájszavak osztályozása⁹

Ezt a szókészlet-alfejezetet Kiss 2001: 375-408 egyetemi tankönyve alapján dolgoztam fel.

Mint a tájszavak besorolásánál is olvashattuk, a legfontosabb bármilyen összevetés esetén valamihez viszonyítani a vizsgált csoportot, ebben az esetben a tájszavakat. Két szempontot kell figyelembe venni. Minden esetben A) szempont a köznyelvhez való viszonyítást jelenti. Ebben a kontrasztivitásban a tájszó jelentésében és alakjában, vagy mindkét kritériumban megegyezhet, illetve eltérhet a köznyelvi változattól. B) szempont a köznyelv tekintetében az érthetőség: a tájszó vagy érthető köznyelvi alapon, vagy nem.

Arra a kérdésre azonban, hogy egy nyelvjárási szó tájszó-e, csak akkor tudunk érdemben felelni, ha pontosan meghatározzuk a köznyelvi szavakat. Ezt azonban három okból nem mindig tudhatjuk biztosan:

- 1) nincs minden köznyelvi szónak köznyelvi státusza, azaz nem tartalmazza szótár
- 2) a szótári feldolgozás és a legaktuálisabb szótárak kiadása nem tudja a tempót tartani a szókészlet gyors változásával
- 3) a köznyelvi szótárak is tartalmazhatnak pontatlanságokat (éppen a szókincs gyors változása miatt). Gondolt jelenthetnek a besorolásban például az ú.n. alakváltozatok: ez azt jelenti, hogy nehéz megítélni, szóösszetétellel vagy szó szerkezettel van dolgunk.

Az előző pont összehasonlító vizsgálata alapján (ha megállapítottuk a szó tájszói mivoltát), a következő három tájszótípust különböztethetjük meg:

- 1) valódi tájszó: a köznyelvben zajló spontán kommunikációban ismeretlen, felismerhetetlen szó. A tájszó ezen fajtája a köznyelvi beszélő számára nem érthető, pl.: *pocskál* 'vergődik a hal', *csesznye* 'csúnya'. Két típusát különbözteti meg a szakirodalom lexikai alapon:
 - i. fogalmi tájszó: alakilag és jelentésileg teljesen eltérő szavak, pl.: *vendégoldal* 'lovaskocsi oldalára erősített rúd, annak meghosszabbítására'

⁹ A magyar dialektológiában az elmúlt harminc évben új szemlélet honosodott meg a szavak funkcionális és kommunikációs szempontból való vizsgálata terén. Kiss 2001 munkája is erre a szemléletre alapoz.

- ii. névbeli tájszó: a köznyelvben is meglévő fogalmat a köznyelvben nem ismert alakkal fejezi ki, pl.: *sifonó* 'konyhaszekrény'
- 2) jelentésbeli tájszó: a lexémaszinten megegyező köznyelvi szótól legalább egy jelentésben eltér. Amennyiben ez a jelentés más, mint a köznyelvi szó jelentése, a köznyelvi beszélő számára problémát okoz a megértése. Fontos jellemzője ennek a csoportnak, hogy jelentésükben részlegesen vagy teljesen eltérnek a köznyelvi megfelelőitől, pl.: *begyullad a búza 'megbetegszik a búza termése'*
- 3) alaki tájszó: a lexémaszinten megegyező köznyelvi szótól alakilag különbözik. Ez az eltérő alak a köznyelvet beszélők számára általában érthető, illetve felismerhető, melyik köznyelvi megfelelőjével azonos. Ezek az alaki különbségek sem lexikai, sem jelentéstani többletet nem hordoznak, a köznyelvet használó számára minden esetben érthetőek, pl.: *gyönni 'jönni'*¹⁰
(V.ö. Kiss 2001: 375-408)

A tájszavak négyfélék lehetnek keletkezésüket illetően:

- 1) megőrződött régiségek
- 2) nyelvjárásban létrejött alakulatok
- 3) másik nyelvből vagy nyelvváltozathoz átvett jövevényszavak
- 4) szóteremtés folyamán kialakult szavak. (V.ö. Kiss 2006: 528)

A tájszavak használatával szorosan összefügg a nyelvjárásiasság erőssége:

- 1) beszélhetünk maradványról: ha az egyébként (regionális) köznyelvet beszélő településen csupán néhányan beszélnek nyelvjárásban; ez legtöbbször az idősebb generációra igaz. Ők azok, akik még mindennapos nyelvhasználatukban őrzik a helyi alapnyelvjárást.
- 2) de kettősnyelvűségről is: abban az esetben, ha a beszélők a nyelvjárást és a köznyelvet is használják.
- 3) mellékváltozatnak tartjuk azt, ha: ha bármilyen ügyintézés alkalmával a köznyelven szól a beszélő, de a szűkebb családi környezetben nyelvjárásban beszél.
- 4) ha ezzel szemben főváltozatként él a nyelvhasználatban: akkor a beszélő

¹⁰ A példák a kérdőívem második részéből származnak.

számára a természetes, könnyed kommunikáció eszköze a nyelvjárás (habár ismeri a köznyelvet).

- 5) ha ez az anyanyelv kizárólagos változata: ebben az esetben a beszélő változó mértékben korlátokba ütközik a köznyelv elsajátításában, így nyelvjárását használja anyanyelvi kommunikációja során. Ennek számos oka lehet, leggyakrabban nyelvpolitikai döntések következtében valósul meg. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 11-14)

A tájszavakat továbbá csoportosíthatjuk eredet szerint is (4); beszélhetünk még grammatikai-lexikológiai nyelvjárásokról; vizsgálhatjuk a területi nyelvváltozatokat az azonos alakú szavak tekintetében, szakszókincsekre vonatkoztatva, valamint a nyelvjárás állandó szókapcsolatok köznyelvhöz való viszonyában. Ezek bővebb kidolgozása egy másik szakdolgozat keretein belül lenne megvalósítható. (V.ö. Kiss 2001: 375-408)

Milyen szavak alkotják a nyelvjárás szókincset?

Tájszavaink nagy része a hagyományos paraszti életmód szavaiból és a vidéki gazdálkodás szókincséből eredeztethetőek. Történelmi-politikai okokból kifolyólag a mindenkori következő nemzedék szóhasználatában azonban csökkenő tendenciát mutat ezeknek a szavaknak a használata és ismerete. Megfigyelhető azonban egy fordított irányú folyamat is: a mai neologizmusok nagy része a köznyelvből került a nyelvjárásokba-ezáltal új nyelvjárás szavak keletkeznek. (V.ö. Kiss 2006: 528)

Miért fenyegeti a nyelvjárás szókincset a feledésbe merülés veszélye?

A fenti ismeretek birtokában, a megjelölt forrásanyagok összegzéseként elmondható, hogy a nyelvjárás szavak ismerete és alkalmankénti használata nem jelenti feltétlenül, hogy a beszélő nyelvjárásban is beszél. Részben a társadalmi megítélés, részben az általános iskolai oktatás, részben a nyelvjárás kifejezések használatának jelentős csökkenése miatt beszélhetünk hanyatló nyelvjárásokról. Ezeket Kiss Jenő (2001 és 2006), valamint Sándor Klára (2014 és 2016) műveivel részletesen is szemléltetem a szakdolgozatban. Ezt a szókészlet-fejezetet Kiss 2001: 375-407 egyetemi tankönyve alapján dolgoztam fel.

Miben különböznek egymástól a magyar nyelvjárások? Milyen jellemzőik vannak?

„Megállapították, hogy a nyelvjárások osztályozása csak nyelvjárási jelenségek alapján történhet.” (Cs. Nagy-N. Császi 2015: 69) Mit értünk nyelvjárási jelenség alatt? Ezek a nyelv összes szintjén előforduló szóképzéssel, alaktani, mondat- és hangtani jelenségek. A nyelv összetettsége, a nyelvjárási jelenségek szoros összefonódása és a nem egyenletes ütemű nyelvi változás miatt lehetetlen minden felsorolt jelenség szempontjából, külön-külön vizsgálni a nyelvjárásokat. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 69) Kiss Jenő 2001-es egyetemi tankönyvében, a *Magyar dialektológia* c. művének V. fejezetében részletesen kifejti az egyes nyelvjárások főbb alak-, hang- és mondattani jelenségeit, vizsgálja a szóképzésüket, a gyűjtőterületet és egyéb lexikográfiai kérdéseket, valamint szövegmintákkal¹¹ szemlélteti a kiemelt jelenségeket.

A következő alfejezetben Kiss 2001: 262-316 irodalma alapján röviden bemutatom a tíz nyelvjárási régió legjellemzőbb különbségeit.

1) nyugat-dunántúli

Ide az északnyugat-dunántúli, őrségi, zalai és hetési nyelvjárás csoportok tartoznak. Főbb hangtani sajátosságok: zárt *ē* széles körű elterjedése és használata; hosszú időn át hiányzott az *ú, ű, í* (felső nyelvállásban); *ó, ő, é* nyitódó kettőshangzós ejtése; a nyílt *e* a köznyelvinél nyíltabb; enyhe fokú labiális *ö*-zés; explozív *gy*-zés; erős *l*-ezés; szótagzáró *l* kiesése; *v* zöngés-zöngétlenedése; szóvégi *ny* helyett *n* áll több esetben.

2) közép-dunántúli—kisalföldi

A Balaton vidéki, észak-dunántúli, észak-dunai, csallóközi-szigetközi nyelvjárás csoportok alkotják. Főbb jellemzői: zárt *ē*; *ē* és *ā* hosszú magánhangzók jelenléte; erősen *í*-ző (kivétel a Balaton környéke); gyakoriak a rövidült magánhangzók a felső nyelvállásban; mássalhangzórendszere egyezik a köznyelvivel; explozív *gy*-zés *r+j* kapcsolatban; a főnévi igenév képzője a *-nyi-nya-ni*.

¹¹ Igazi csemege a szövegmintákat olvasgatni, betekintést ad az adatközlők életmódjába, gondolkodásába, mindennapjaiba: érdekes és olvasmányos, nem csak nyelvészeti szempontból.

3) dél-dunántúli

Közép-somogyi, dél-somogyi, észak- és dél-baranyai nyelvjárás csoportok alkotják. Főbb jellemzői: ismeri a zárt *ĕ* hangot; *l* kiesését követő záródás; nyílt *é*-zés; *ö*-zés (Baranyában hangsúlytalan helyzetben). Mássalhangzórendszere egyezik a köznyelvvél; Somogyban a *j* helyén *gy*, *ty*; gyenge ikes ragozás; alanyi és tárgyas ragozás jellegzetességei (*-junk/-jünk*); a *-ból/-ből* határozóragok ingadozása (*-bu*, *-búl*, *-bűl*, *-bü*, *-rű*, *-rül*, stb.).

4) dél-alföldi

A kiskunsági, Baja és Szeged környéki nyelvjárás csoportok alkotják. Főbb jellemzői: *e-ĕ* fonémaellentét; *ö*-zés; *ē* és *ā*; *l*, *r*, *j* nyújtó hatása; a nyílt *é*-zés szórványos (ellentétben Somogygal). A dél-dunántúli csoportban említett *-ból/-ből* ingadozások mellett a *-tú/-tű* alakok is gyakoriak. A *-hoz/-hez/-höz* alak leggyakoribb változata a *-hó/-hő/-hon/-hön/-hun/-hün*; a *-szor/-szer/-ször* rag legelterjedtebb alakjai a *-szó/-sző* és *-kor/-kó*; a főnévi igenév képzője a köznyelvvél megegyező *-ni*.

5) palóc

A nyugati és északnyugati palóc, Ipoly vidéki, középpalóc, déli palóc, Eger vidéki, keleti palóc és Hernád vidéki nyelvjárás csoportok alkotják. A legtagoltabb nyelvjárási régió, négy nagy tömb alkotja, melyek a felsorolt nyelvjárás csoportokból állnak. Főbb, általános jellemzők, mely kisebb-nagyobb változásokkal az összes csoportban fellelhető: zárt *ĕ*, hosszú *ē*; *í*, *ú*, *ű* változatlan: rövidülés nem jellemző. Zárt *í*-ző szavak csak szórványosan fordulnak elő; mássalhangzókészlete tartalmazza az *ly*-et; gyakori a *t*, *d*, *n*, *l* palatalizált ejtése; *-t* tárgyrag előtt *-k* többesjel; a *-val/-vel* *v*-je nem hasonul; a főnévi igenév képzője a *-nyi*.

6) Tisza-Körös-vidéki

A közép-tiszántúli, hajdú-bihari és kalotaszegi nyelvjárás csoportok alkotják. Főbb jellemzői: a közép-tiszántúli és kalotaszegi ismeri a zárt *ĕ*-t, a hajdú-bihari ezzel ellentétben nem ismeri a nyílt *e* - zárt *ĕ* ellentétét; az egész vidékerősen zárt *í*-ző; fonémaarendszere megegyezik a köznyelvvél; a főnévi igenév képzője a *-ni*.

7) északkeleti¹²

A szabolcs-szatmári, bereg-ugocsi, ungi, észak-szilágyi és nyelvszigetszerűen a máramarosi nyelvjárás csoportok alkotják. Főbb jellemzői: két nyelvjárásziget kivételével zárt é nem önálló hangszköz; két é fonémát ismer (kivéve az ungi csoport); mássalhangzórendszere megegyezik a köznyelvvél; az *l, r, j* nyújtó hatása erős tendencia; az *ú, ű, í* helyén gyakori a rövidült változat; csak az ungi csoport az *í-ző*; szóközépi mássalhangzónyúlás is megfigyelhető; udavrias felszólító módban ikes igék ragozása; az ikes igék ragozása iktelen.

8) mezősi¹³

A belső-mezősi, az Aranyos vidéki és a Maros-Küküllő vidéki nyelvjárás csoportok alkotják.

9) székely

A Székelyföld (Hargita, Kovászna, Maros megye) területén található nyelvjárás csoportok alkotják.

10) moldvai

Három nagy tömbre osztható: az északi és déli csángóra, valamint a moldvai székelyre.

Ezt az alfejezetet Kiss 2001: 262-316 irodalma alapján dolgoztam fel.

¹² A régió nagy része a mai Ukrajna, Románia, Szlovákia területén található. (V.ö. Kiss 2001: 292)

¹³ A 8)-10) számozású nyelvjárási régiók hangtani sajátosságait nem részletezem, mert nem kapcsolódik szorosan a kérdőívemhez: nem érkezett innen válasz a kontrollcsoportba.

Hogyan változott a XIX. század óta a nyelvjárások megítélése a magyar iskolarendszerben és társadalomban?

Az egységesített magyar nyelv státuszának, valamint a gazdasági, oktatási és infrastrukturális fejlődésnek köszönhetően változások indultak be a magyar nyelv és a nyelvjárások kapcsolatában. Ezt a folyamatot két irányból érkező változók befolyásolták: egyrészt a vidéken élők egyre jobban ismerték az irodalmi nyelvet vagy köznyelvet, ezáltal nemcsak értették, de keverten használták is saját nyelvjárásukkal (bizonyos mértékben kétnyelvűvé váltak); másrészt a (főleg munkalehetőség okán) felduzzadt városok lakossága egyre többféle nyelvjárást beszélőkkel bővül, így a nyelvjárások keveredtek egymással. Ez azt jelentette, hogy az egyes nyelvjárások egyedi jellemzői is keveredtek, hatottak egymásra. (V.ö. Kálmán 1977: 10)

A nyelvújítást követő időszakban, a XX. század beköszöntéig és annak előrehaladtával jelentős változások mentek végbe a nyelvjárások státuszában. A korszak nagy horderejű politikai-gazdasági-társadalmi-tudományos fejlődése következtében a nyelvjárások szerepe csökkent a nyelvhasználatban.

(V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 11-12)

Ma a (főként általános- és középiskolai) nevelésben egyértelműen hátrányt jelent a nyelvjárás beszéd, negatív annak megítélése. Több okból jelent hátrányt: egyrészt a nyelvjárás háttérű gyerekektől köznyelvi szó- és írásbeli feleletet várnak el; másrészt, mivel ezek a gyerekek a nyelvjárás beszédet tekintik elsődleges nyelvüknek, nehézségekbe botlanak, amikor ki kell fejezniük magukat - el kell sajátítaniuk egy többé-kevésbé eltérő nyelvet, ami ugyanakkor az anyanyelvük. A legsúlyosabb hiba, amit tanár az anyanyelvi oktatás keretein belül elkövethet, hogy megszégyeníti diákjait a nyelvjárás szóhasználatuk és kiejtésük miatt. Sajnos erre rendkívül sok példát olvashatunk, Sándor Klára könyvében egy egész fejezet tárgyalja. (V.ö. Sándor 2014: 419-422) Kérdőívemben is jónéhány személyes tapasztalatot osztottak meg velem a kitöltők. Több nézőpontból is káros az ilyen jellegű regulázás (a tanárok ezt javító szándékkal teszik): a gyermek nem csak a legszemélyesebb körében elsajátított nyelvével kerül konfliktusba, hanem az ahhoz kötődő szociális mintával is - a család nyelvét ért kritika a családját ért kritikával egyenértékű. Ez hosszútávon egy nyelvi kifejezőmódjában szorongó, tartózkodó felnőtté neveli a gyerekeket.

(V.ö. Sándor 2014: 419-430; Kiss 2006: 545)

A nyelvjárások oktatásbeli negatív megítélését tévhitek csorbították: ezek a nyelvet régmódinak, értéktelennek titulálták, ezért nem volt méltó a továbbörökítésre; nehezítő körülménynek tudták be a nyelvjárások jelenlétét a sztenderd oktatása során; továbbá az általános vélekedések a nyelvjárások mihamarabbi eltűnését jósolták. Ezen érvek figyelembe vételével az oktatásban döntést hozók nem látták értelmét a nyelvjárások integrálásának a nyelvi oktatásba. (V.ö. Kiss 2006: 543-546)

Már az ómagyar korban is léteztek olyan tájszavak, melyek csupán egynéhány nyelvjárásban léteztek, és ezek csak kis számban éltek tovább. A reformkor idején (és a felvilágosodás alatt) számos tájszót emelt köreibe az irodalmi nyelv. Ez a folyamat a XX. században elakadt. Innentől egy ellentétes nyelvi folyamat indult be: a köznyelvi szókincs szavait veszik át a nyelvjárások. A tájszóállomány állandó mozgása¹⁴ lehetlenné teszi a tájszók számának pontos meghatározását. Egy 20 ezer szavas nyelvjárású szókincs esetében az anyaországban a tájszókészlet hozzávetőlegesen a szószám 10-20%-át teszi ki. Ez változhat annak függvényében, hogy kisebbségi-e a nyelvhasználat, vagy sem. (V.ö. Kiss 2001: 384-389)

Eddig szó esett róla, hogy hogyan alakult a nyelvjárások, és általában a magyar anyanyelvi oktatás helyzete a XIX. század közepéig-utolsó harmadáig. Ezután egy fordulópontot Szarvas Gábor nyelvűvelő törekvése jelentett. 1872-től kiemelkedőnek számított munkássága a Magyar Nyelvőr szerkesztőjeként. Fő elvei szorosan illeszkedtek a korabeli politikai hangulathoz. Megfogalmazta a népi nyelv eszméjét, miszerint a helyes nyelvi formákat a népi nyelvhasználatból kell átültetni a köznyelvbe. Azonban ez nem a nyelvjárásokat jelentette olvasatában, hanem a színház és irodalom által megformált álnépiséget.

Szarvas halála után 1920-ig tartotta magát ez a nézet. Az 1920-as évektől a 30-as évek első harmadáig újra fellendült ez a nyelvészeti nézet. Az 1932-ben megjelent Magyarosan c. folyóirat meghatározza a korszak nyelvűvelő tevékenységét. Megerősödve visszatér a Szarvas-féle nézet, de ezúttal több fórumon is terjednek nézetei: napilapokat, nyelvűvédő könyveket adnak ki, és főképp az iskolákba gyűrízik

¹⁴ Ezek a következő folyamatok: belső keletkezés, más nyelvváltozatokból és idegen nyelvekből való kölcsönzés. Kétirányú folyamat: a nyelvjárású szókincs gazdagodásával és kiavulásával is együtt járnak. (V.ö. Kiss 2001: 384-389)

be a nyelvművelés. A korszak fő nyelvészeti törekvése a múlt eltörlése és a társadalomszolgáló szerepe volt. (V.ö. Sándor 2014: 413-417)

A politikai viszonyok következtében 1950-ig egy csendes időszak következett a nyelvművelésben. Innentől viszont átvette az irányítást a kommunista nyelvművelés. Célja a nyelvre gyakorolt egységesítés volt, melyet a történelmi-társadalmi igény felmerülésével magyaráztak. Főként a (nem csak szakmai) szókincs közérthetőbbé tételével szándékozták ezt megvalósítani. Minden, ami ezt a nyelvi egységesítést hátráltatja, kifejezetten káros. Ezen logika mentén károsnak titulálták a nyelvjárásokat és egyéb nyelvváltozatokat is. (V.ö. Sándor 2014: 413-417)

A '60-as évek ezzel szemben egy teljesen ellentétes szemlélettel kormányzott. Ezen szelídülés következtében megemelkedett a népi kultúra értéke. Egy emberközpontú nyelvművelés kezdődött - de nem zajlott le. Lőrincze Lajos vezetésével a nyelvhelyességet emberközpontúan közelítette meg a nyelvművelés. A nyelvszokás elvét azonban nem sikerült beiktatni a gyakorlatba, főként a régi, szigorú hagyományokat vitték tovább. (V.ö. Sándor 2014: 413-417)

A '80-as évek vége hozta meg a nagy változást. A politikai és gazdasági változások következtében a nyelvművelésnek több politikai irányzattal is azonosulni kellett volna. Mivel ez nehéz vállalkozásnak bizonyult, beköszöntött egy olyan, az 1950-es évekig tartó időszak, melyben a különböző irányzatok (habár más megnevezéssel) ugyanahhoz az eszméhez közelítettek. Az egyik irányzat fő elve az volt, hogy a nyelvművelést a nyelvtudomány egy ágává tegyék. Egy másik törekvés ebben a korszakban arra irányult, hogy megtalálja a társadalom ideális polgárait, a középosztályt, akiknek nyelvhasználatát idealizálni és oktatni lehet. Ez a két elképzelés nem fejlődött tovább. Ezzel szemben a nemzetközpontú nyelvművelés teljesedett ki. Ez az irányzat a határon túli magyarság nyelvhasználatát is igyekezett felmérni és irányítani. (V.ö. Sándor 2014: 413-417)

Ezen feljebb leírt folyamat szoros összefüggésben áll az iskolai anyanyelvoktatással. A '30-as évektől az iskolák működése összefonódik a nyelvművelő irányzatokkal. Ennek következtében kialakul az iskolákban még ma is uralkodó, erkölcsi-nevelő szellem, miszerint a magyartanár kötelessége javítani a tanulók nyelvhelyességi hibáit, ezzel helyesbítve pongyola magyarságukat is. Ebből fakad a mostanáig hangoztatott nézet, hogy fontos tökéletesen, helyesen beszélni. Felnőttek szólják meg és oktatják/javítják gyerekek és más felnőttek nyelvhasználatát a mai napig. Teszik

mindezt jó szándékkal, nem sejtve, hogy a segítség valójában bántás és megalázás. Azért bántás, mert (ahogyan már írtam), a nyelvhasználat kritizálásával a legszemélyesebb szférát kritizálják, a családot és közvetlen szociális környezetet és annak nyelvhasználatát. Hosszú és következetes munka eredménye lenne ezen régies nézetek megváltoztatása a köztudatban és az iskolai anyanyelvi nevelésben¹⁵. (V.ö. Sándor 2014: 419-423) A szakdolgozatomban feldolgozott kérdőívben is számtalan személyes példát olvastam ezen nyelvi jelenségről.

A nyelvjárások társadalmi funkcióiról

Napjainkban sem változott a nyelvjárások megítélése funkciójukat tekintve: a területi (és részben társadalmi) közösséghez való tartozást szimbolizálja. A kétezres évek elején megnőtt a nyelvjárások közösségi/személyes szimbolikájának szerepe. A nyelvjárás helyi kultúrahordozóként a hon- és népismereti oktatás által a nemzeti sajátosságok megőrzésének eszközévé vált. A szépirodalmi művek gazdagságának gyakori kifejezésre juttatása az archaizálási törekvésekben nyilvánul meg: az írók, költők előszeretettel használják a tájnyelvi elemeket műveikben a társadalmi közeg, a nyelvi környezet és korszak bemutatására. (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 11-14)

Miért veszélyeztetettek a nyelvjárások?

A nyelvjárások egymással szorosan összefüggő társadalmi-nyelvi tényezők összefüggő rendszere. Szókészleteti szempontból negatív, csökkenő, pusztuló tendenciát mutat (főként azért, mert az idősebb generáció nyelvhasználatára jellemző); az egyes nyelvjárásokra jellemző hangjelenségek azonban a köznyelvi szavakban is fellelhetőek. Zilahi cikkében megállapította, hogy a nyelvjárások hanyatlófélben vannak: a cikk megírásakor az elmúlt 25 év távlatában vonta le ezt a következtetést, és előre bocsátotta, hogy ha ez a folyamat változatlanul folytatódik, akkor a kétezres évekre jelentősen lecsökken a nyelvjárás szavak, kifejezések használata. (V.ö. Zilahi 1984-85: 69-70) Friss nyelvjárás kutatások alapján Zilahi elmélete a hanyatlás mértékéről cáfolandó: a tájszók száma nem csökken ilyen gyorsan, az általa leírt mértékben. Legnagyobb számban a paraszti élet hagyományos

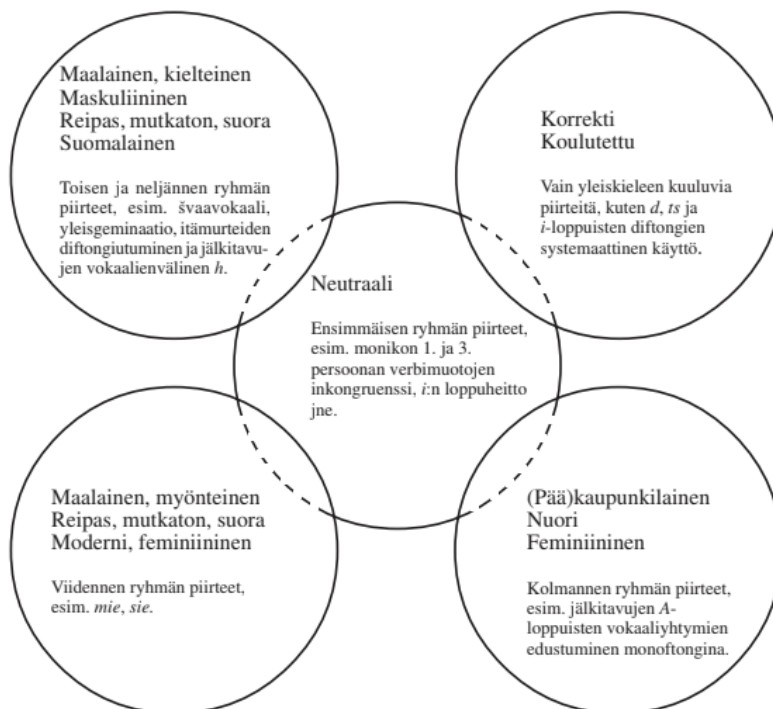
¹⁵ Ld. ehhez Skutnabb-Kangas lingvicídumról szóló munkásságát.

eszközeit megnevező szavak csökkentek. A csökkenés okai lehetnek: alaki- és jelentésbeli átértékelődés, kiavulás, új tájszók létrejötte. A tájszóismeretet erősen befolyásolja a nyelvjárási beszélők szociológiai háttere: foglalkozása, képzettsége, iskolázottsága, környezete nyelvjárásossága, lakóhelye (tösgyökeres-e ott, ahol él), azonosulása lakóhelyével, annak városiassága és mobilitásfoka, életkora és neme. Ezek közül a legfontosabb meghatározó tényezők az életkor és a nyelvjárást beszélő közösség elhelyezkedése az államhatárokhoz mérten.

(V.ö. Kiss 2001: 49 és 381-385)

Milyen módon „fűszerezi” a beszédet a nyelvjárási szokincs?

Harri Mantila 2004-ben, a *Virittäjä* c. folyóiratban (3/2004) közzétett cikkében az összefüggéseket vizsgálja a nemzeti én-tudat és egyes nyelvészeti elemek használata között. Alaptézise, hogy ezt az énképet a beszéd során különböző nyelvi eszközök használatával alakítjuk és kommunikáljuk magunkról. Öt fő nyelvi csoportra bontva határozta meg a beszélt finn nyelv jellemzőit, melyet az alábbi ábrán szemléltetett:

1. ábra: A mai finn beszélt nyelv rétegeinek és jellemzőinek összefüggései
Mantila 2004: 329

Röviden összegezve azt állapította meg művében, hogy a beszélt nyelvi jellemzők

jelentős hatással rendelkeznek a társadalmi identitás meghatározásában. Továbbá azt is megjegyezte, hogy a beszélők - attól függően, hogy milyen képet kívánnak festeni magukról egy bizonyos beszédhelyzetben – szabadon variálhatják a nyelvi eszközök használatát és akár más nyelvváltozatokra jellemző elemeket is beépíthetnek. A beszélt nyelvi jellemzők tehát már nem jelzik kizárólagosan, hogy milyen szociális háttérrel rendelkezik az adott beszélő, illetve azt sem jelzik kétséget kizáróan, hogy az ország mely területéről származik a személy. A különféle nyelvi jellemzők mára más-más jelentéssel bővültek: a beszélők szabadon és tudatosan választhatják meg egyéni nyelvhasználatukat, nem kell ragaszkodniuk a származásuk szerinti nyelvváltozathoz. A 3. ábra ezeket az összefüggéseket ábrázolja finn nyelven¹⁶.

(V.ö. Mantila 2004: 322-346)

Ez az elmélet hogyan kapcsolódik a szakdolgozatomhoz?

Először is fontos megemlíteni, hogy a magyarban más a nyelvjárások megítélése, mint a finnben. Erről a bevezetőben részletesen írtam. Nehéz olyan módon párhuzamot vonni a két nyelv között, ahol a Mantila által leírt szociolingvisztikai jelenségeket a magyarra vonatkoztatjuk. Olyan beszédhelyzet, melyben magyar anyanyelvű beszélők tudatosan a sajátjuktól eltérő nyelvjárást használnak, csak kivételes esetekben fordul elő: pl. iskolai anyanyelvoktatás keretein belül vagy olyan irodalmi művekben, ahol az író a népies jegyeket kívánja hangsúlyozni szereplői beszédében. Ugyanakkor gyakran előfordul, hogy az egyébként nyelvjárásban beszélők felvesznek egy helyes (egyes esetekben hiperkorrigált), iskolázott beszédstílust, mellyel természetes nyelvjárási jegyeiket próbálják leplezni¹⁷. Ebben a formában elképzelhetőnek tartom a nyelvhasználat tudatos keverését.

(V.ö. Sándor 2014: 392-398; Cs. Nagy - N. Császi 2015: 13)

¹⁶ Az ábra fő elemeinek fordítása (a nyelvhasználat jellemzőit tekintve) balról jobbra, fentről lefelé: 1. vidékies, őszinte, nyílt/egyenes-finn, férfias; 2. helyes, iskolázott; 3. semleges; 4. vidékies, őszinte, nyílt-modern, humoros, nőies; 5. (nagy)városi, fiatalos, nőies.

¹⁷ Ld. ehhez referenciaként a bevezetőben már feldolgozott szakirodalmat, Sándor Klára és Kiss Jenő munkásságát.

Kérdőív kiértékeléséhez használt támpontok:

A kiértékelési kritériumokat az alábbiak szerint határoztam meg:

- 1) A kontrollcsoport az országos kitöltőket jelenti. Mennyi szót ismernek, amit az alapcsoport nem ismer - milyen más eltérések vannak? Ők milyen szót nem ismernek, amit a fiatalabb korosztály ismer?
- 2) Hányan tudták helyesen a szavak jelentését?
- 3) Ha nem tudja a szavak jelentését a kitöltő, vagy hallotta a szót, de nem ismeri a jelentését, ebben az esetben milyen százalékban jelöli meg, hogy hol hallotta/tanulta/használja a szót?
- 4) Hány kitöltő jelölte meg, hogy ismeri a szót, de nem használja, mégis tudja, hol tanulta? Milyen szavak ezek általánosságban?
- 5) Melyek voltak a legbecsapósabb szavak a jelentést illetően? Hányan tudták ezeket helyesen? Kontrollcsoportból hányan/milyen mértékben ismerték ezeket a szavakat? Hányan tudják a helyes jelentést? Milyen százalékban és az alapcsoport kitöltőihez mérten milyen arányban? Mely szavak ezek?
- 6) Mely szavak voltak a legismertebbek/legkevésbé ismertek mindkét csoportnál? Milyen az alapcsoport/kontrollcsoport aránya?
- 7) A borsodi-szabolcsi/országos kitöltők közül hányan tudják a szavak jelentését és hányan ezek közül helyesen is? Hányan hallották, de nem tudják, mit jelent? Mennyivel több/kevesebb a megértés/szóismeret aránya? Országos kitöltőknél az alapcsoportéhoz képest milyen a megértés aránya?
- 8) Attól függetlenül, hogy ismeri/nem ismeri a szót a kitöltő, milyen arányban találja szépnek/nem szépnek a szót? Hány százalékban szép és helyes, vagy csak helyes, de nem szép, vagy csak szép, de nem helyes, vagy egyik sem? Milyen eloszlásban? Ha ismeri a szót, általában szépnek is ítéli meg? Ha nem ismeri, nem is találja szépnek?
- 9) Milyen mértékben származik családtól/iskolából/egyéb forrásból a szóismeret?
- 10) Hány százalékban használja a kitöltő a szót családdal/munkatársakkal/barátokkal/egyéb? Mire enged 8. + 9. pont következtetni?
- 11) Hány százaléka a kitöltőknek használja a szavakat *soha* vagy *mindig*?
- 12) Magyar anyanyelvoktatás feladata: későbbi vizsgalódás témája lehet. Az egyéni válaszok alapján: mennyire fontos az iskolákban a nyelvjárások megőrzése? Ez mennyire függ össze a végzettséggel?

- 13)Budapesti-vidéki nyelvhasználat-beli ellentétek.
- 14)Egyéni válaszokból következtetést levonni, hogy mi fontos a kitöltőknek az idézett válaszok alapján (nyelvjárásokkal kapcsolatos témák megvitatása a magyarórán, más nyelvjárások megértése és használata, vagy egyéb más kategória) és ezek a válaszok hogyan függenek össze a végzettséggel?
- 15)Iskolai végzettség szerint csoportosítani, hogy mennyire tartja fontosnak a nyelvjárási beszédet, annak megőrzését a kitöltő? Ez hogyan függ össze a végzettséggel?
- 16)Utolsó részben, önálló szavak beírásánál: melyek a leggyakrabban előforduló szavak, milyen a bizonyos szavak gyakorisága, melyek a különlegesebbek (más kitöltőnél nem szerepeltek)? Általánosságban/specifikusabban mi mondható el a szavakról? Csoportokat összehasonlítani.
- 17)Mely nyelvjárásokat értik meg legnehezebben, melyet legkönnyebben és melyik nyelvjárási régióból származó kitöltők vélekednek így? Milyen következtetéseket lehet levonni?
- 18)Hányan nem tudták, mi az a nyelvjárás? Hányan adtak nagyon pontos vagy nagyon felületes választ? Hányan válaszoltak, de nem fejtették ki, mi a nyelvjárás? Ez hogyan függ össze a végzettséggel?
- 19)Hányan beszélnek nyelvjárásban, hányan nem; amikor igen, milyen helyzetekben? Milyen összefüggés van a nyelvjárási szóhasználat, a válasz kifejtettsége és a végzettség között?
- 20)Végezetül az összes részelemzést összevetve: milyen végső, egységes következtetés vonható le a szóismeretekről a borsodi/szabolcsi, illetve a kontrollcsoportos kitöltők között? Eltűnőben vannak-e a nyelvjárási kifejezések az elemzések és diagramok alapján a vizsgált korosztály nyelvhasználatából?

Kiértékelés

A kérdőív első része: a kitöltők viszonyulása a nyelvjárásokhoz és arról alkotott ismereteik vizsgálata.

A kiértékelésben a válaszokat típusonként külön csoportosítottam: a hasonló tartalmú bejegyzéseket egyazon bekezdésben tárgyalom és vizsgálom: először minden esetben az alapszoport válaszait szemléltetem, majd ezt követik a kontrollcsoport eredményei. Ezt a rendszert úgy sikerült kialakítani, hogy egy különálló papír alapú táblázatban rögzítettem minden beérkezett írásos választ iskolai végzettség és a válaszok kifejtettsége függvényében, majd ugyanezekből a táblázatokból elkészítettem az alább látható ábrákat (2.-17. ábra). Ezzel egyrészt kiemelem, milyen számban érkeztek hasonló típusú válaszok egy-egy kérdésre (és azok mennyiben térnek el kifejtettségükben és tartalmukban), másrészt megkönnyítem az Olvasónak a válaszok rendszerezését és összehasonlítását. Amennyiben másként nem jelöltem (a forrás megadásával), az idézett szövegek ettől a résztől a szakdolgozat végéig minden esetben a kitöltők saját szavai és kizárólag a kérdőív válaszaiból származnak.

A kérdőív első részében, a kifejtendő kérdések összeállításakor az anyanyelv-pedagogia.hu oldal egyik kérdőívét vettem alapul és dolgoztam fel. http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/szerzok/danczi_kerdoiv.pdf

Az első kérdés a kérdőív szabadon megválaszolható részében a nyelvjárás fogalmáról alkotott ismereteket vizsgálja a „*Tudja, mi a nyelvjárás?*” kérdés segítségével a Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kitöltők körében.

A kitöltők 61,2%-a egészen részletesen fogalmazta meg a nyelvjárás általa elfogadott jelentését. Az alábbiakban a részletesen kifejtett válaszokat szemléltetem választípusonként csoportosítva.

„Helyi "különleges" hangzású szavak”

A 46 éves Bachelor végzettségű, miskolci származású női kitöltő számára a nyelvjárás szavak kiejtésben és hangzásban fellelhető különbségei a legmeghatározóbbak. Ő kiejtés alapján csoportosítja a nyelvjárásokat. Érkeztek

hasonló besorolás alapján válaszok, de ez a válasz hangsúlyozta leginkább a nyelvváltozatok kiejésbeli különbségeit.

„Egy adott nyelv területileg eltérő változata”

„Egy adott nyelvnek különböző földrajzi területeken módosult változata.”

„Egy településre jellemző nyelvhasználat.”

„a nyelvnek a köznyelvtől eltérő, egy területre jellemző változata”

„Helyhez kötött, csak arra jellemző kifejezések használata.”

Ezek a válaszok a területi megoszlást hangsúlyozzák.

„A nyelv módosult változata. Egyes földrajzi területeken az adott nyelvben a szavak, a szóhasználatok és a kiejtés változhat. Kialakulhatnak eltérő szavak, de jelentésük mégis ugyanaz.”

A kitöltő a *nyelvjárás* jelentését fogalmazta meg saját szavaival.

(V.ö. Sándor 2014: 442)

„Olyan kifejezések együttese, amely egy adott területre érvényes.”

„Egy adott nyelv országrészenkénti változata, amiben bizonyos szavakat másképpen ejtenek, vagy csak abban a változatban szerepelnek.”

„Egy adott nyelv tájegységenként eltérő kisebb nyelvváltozata.”

„Egy adott országban belül, de különböző településen élők között kialakult szavak kiejtése és szóhasználat.”

„Egy nemzet nyelvének területenkénti kisebb-nagyobb mértékben eltérő változatai.”

A kitöltők jelentős része rendelkezik általános nyelvjárási ismeretekkel.

„Dialektussal azonos értelemben használt kifejezés.”

Dialektus: klasszikus értelmezésben a nyelv területileg meghatározott változata. A mai társasnyelvészeti ismeretek szerint nem különíthető el a társadalmi nyelvváltozattól.

(v.ö. Sándor 2014: 435)

„Egy nyelv adott földrajzi körzetében használt - sajátos - szavainak, kifejezéseinek, kiejtésének összessége.”

„Adott nyelven belüli változat, bizonyos földrajzi területen használt nyelvhasználat. Sajátos formákkal, kifejezésekkel, szavakkal.”

Itt a válaszadók kitérnek a kiejtés és szóalakok különbözőségeire. Bizonyos esetekben előfordulhat, hogy ugyanahhoz a jelentéshez más szóalakot társítanak más-más nyelvjárási területeken. Ezt Sándor Klára példákkal szemlélteti Sándor 2014: 54-55 oldalain.

„Dialektus. Olyan nyelvváltozatok, amelyek kölcsönösen érthetőek, de nehézséget egy-egy tájszó, kifejezés, szófordulat megértése okozhat.”

A nyelvváltozat szakkifejezést használja a kitöltő. Részletes válasza arra enged következtetni, hogy az általános ismeretknél mélyebb tudással rendelkezik.

„egy közösség saját nyelvhasználatát mely eltér az országostól”

„Egy adott területen vagy népcsoport által használt nyelv változat.”

Ezek a válaszok már fölvetik a szociolektus és/vagy etnolektus fogalmát (nem tudjuk, mit értenek a kitöltők „közösség” alatt: egy társadalmi réteget vagy etnikai csoportot). Egy közösség nyelvhasználataként jellemzik a nyelvjárást, és nem (csak) a területi megoszlásra helyezik a hangsúlyt. Azonban a szociolektusok szorosan kapcsolódnak a nyelvjárásokhoz, a társadalmi és földrajzi változat nem választható ketté, így helyes a kitöltők megközelítése (v.ö. Sándor 2014: 433, 435, 444).

„A köznyelvtől némileg eltérő változat. A különböző nyelvjárások megértése nem okoz problémát.”

A köznyelv alatt valószínűleg a sztenderdet érti a kitöltő. (V.ö. Sándor 2014: 445)

„A nyelv módosult változata. Egyes földrajzi területeken az adott nyelvben a szavak, a szóhasználatok és a kiejtés változhat. Kialakulhatnak eltérő szavak, de jelentésük mégis ugyanaz.”

„Egyes tájegységeken eltérően ejthetnek hangokat, szavakat. Eltérő szavakat kifejezéseket használhatnak, amik ugyanazt jelentik.”

„Egy adott nyelvnek az országon belüli, régiónkénti változata, amely főként az élőbeszédre jellemző.”

A kitöltők a nyelvjárás egy fontos elemét emelték ki, miszerint a nyelvjárás eltérések a szóbeli, és nem írásbeli változatban és kommunikációban nyilvánulnak meg. Sándor 2014: 54-57 is szolgáltat magyarázatot ehhez.

„Tájszólás. Az adott országrészre jellemző beszéd mód.”

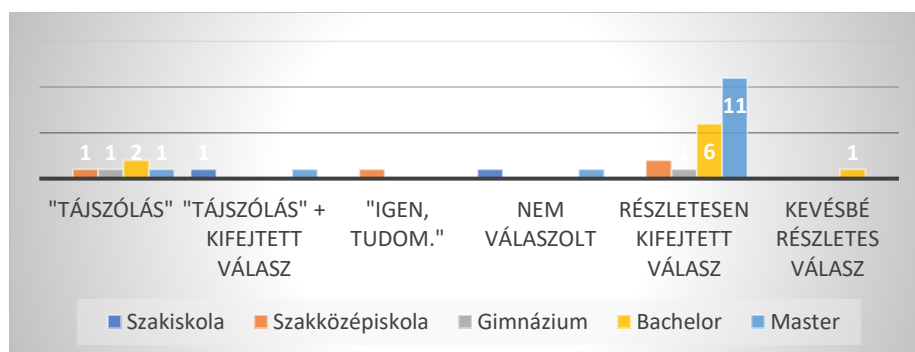
„tájszólás, egy adott országrészre jellemző nyelvhasználat”

A tájszólás kifejezés több válaszban is szerepelt, ami arra enged következtetni, hogy a kitöltők ezzel a kifejezéssel azonosítják a nyelvjárás fogalmát. A résztvevők 16%-a egész mondatba foglalva fejtette ki, hogy szerinte mit takar a tájszólás fogalma, 6%-uk megelégedett ezen szó egyszavas válaszkénti megjelölésével.

Egységesen megfigyelhető, hogy minden, a kérdésre választ adó kitöltő tudta, hogy a nyelvjárás a nyelv területi megoszlásán alapuló (nyelv)változata a sztenderd {vagyis „kiemelt” (Sándor 2014: 445)} nyelvnek. (V.ö. Sándor 2014: 442 és 445)

Egy kitöltő (3%) válaszolt a feltett kérdésre „Igen, tudom.”-mal, de nem fejtette ki bővebben válaszát. Kettő olyan válaszadó volt (6%), aki nem tudta/akarta meghatározni a nyelvjárás fogalmát bármilyen formában.

Milyen összefüggés fedezhető fel a 2. ábrán a válasz kifejtettsége/alapossága és a végzettség között?

2. ábra: Tudja, mi a nyelvjárás? (Alapcsoport)

Egyszavas és kevésbé részletesen kifejtett választ egyenlő arányban adtak szakiskolát, szakközépiskolát, gimnáziumot, Bachelort és Master végzett kitöltők. Egy

szakiskolai végzettségű kitöltő nem válaszolt, de nem tudni, hogy megfogalmazás vagy tudás hiányában nem írt semmit. A legtöbb részletesen kifejtett választ Master végzettségű kitöltők szolgáltatták, ezt követte a Bachelort végzettek száma, majd szakközépiskolai és gimnáziumi végzettségűek válaszainak száma. Ebből arra következtetnek, hogy ebben a csoportban a magasabb végzettséggel (Bachelorral és Masterrel) rendelkezőknek mélyebbek az általános nyelvi/nyelvészeti ismeretei. A nyelvjárás fogalmát legtöbbször a tájszólással azonosították.

Most nézzük, hogyan értékelték a „*Tudja, mi a nyelvjárás?*” kérdést az országos kitöltők. A kitöltött kérdőívek Heves, Bács-Kiskun, Tolna, Vas és Győr-Moson-Sopron megyékből érkeztek. Nagy százalékban a válaszok tartalmilag megegyeztek a borsodiszabolcsi kitöltők válaszaival. Érkezett azonban néhány olyan válasz, amely bővebb kifejtést igényel.

„a nyelvi etalontól eltérő nyelvhasználat, ami az adott területre jellemző; fonetikai, lexikai szinten legszembetűnőbb”

Ebben a válaszban a kitöltő a hangzás- és szókincsbeli különbségeket hangsúlyozza fő nyelvjárási elemként. Nyelvi etalon alatt valószínűleg a standard nyelvet vagy a közösség által legjobban elfogadott, leghelyesebb, legszebb formát érti: saját szűkebb környezete (pl.lakóhely) nyelvhasználatát, vagy az iskolában elsajátított normát. (V.ö. Sándor 2014: 441-442)

„Egy adott településen kialakult sajátos szóhasználat, jellemző beszédstílus.”

„Eltérő területeken, eltérően ejtenek szavakat, illetve egyes tárgyakra, cselelvésekre stb. más szót használnak.”

Itt a kitöltők a szókincsbeli változatossággal azonosítják a nyelvjárási nyelvhasználatot.

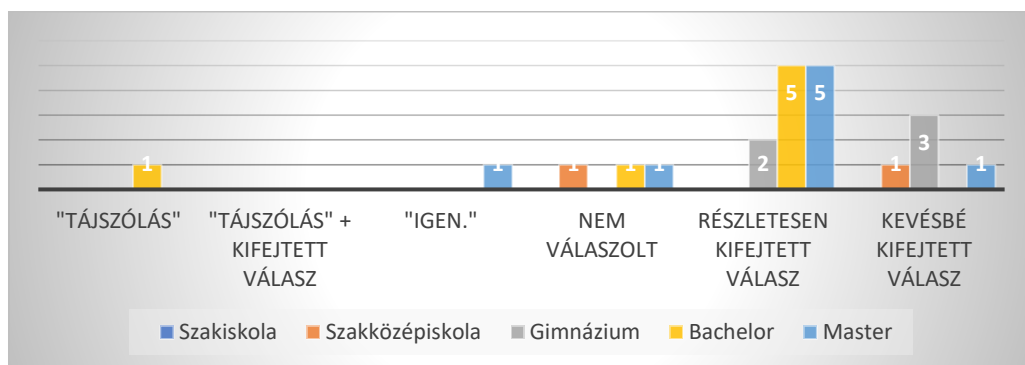
„Bizonyos helyeken az adott országban használt nyelvek különböző variációit használják, amelyben néhány szó, kifejezés, nyelvtani szabály egyedi és egységesen elfogadottnak minősül adott környezetben.”

Ez a válasz arra irányul, hogy egy adott nyelvjárási területen belül a kitöltő szerint általánosan elfogadott norma szerinti formákat használnak, mely ott egységesen ismert és mindenki által helyesnek ítélt. Itt nem csak az országosan elfogadott sztenderd változatot ítélik helyesnek, hanem egyenértékűnek tekintik a nyelvjárási változatokat is. Arról nem ír a kitöltő, hogy az egy nyelvjárási régió belüli kifejezésbeli és nyelvtani különbözőségről hogyan vélekednek a beszélők.

Ugyanúgy az országos, mint a borsodi-szabolcsi kitöltők között is egységesen megfigyelhető volt, hogy legtöbben tudták, mi a nyelvjárás és rövidebb-hosszabb válaszban ki is fejtették.

Csupán három kitöltő nem válaszolt erre a kérdésre- nem tudni, hogy azért, mert nem tudták, mi a nyelvjárás, vagy azért, mert nem akarták kitölteni ezt a részt.

Milyen összefüggés fedezhető fel a válasz kifejtettsége/alapossága és a végzettség között, és ez milyen összefüggésben vannak a 3. ábra eredményei a szabolcsi-borsodi kitöltők válaszaival?

3. ábra: Tudja, mi a nyelvjárás? (Kontrollcsoport)

Összességében hasonló eredmény olvasható le az országos kitöltők válaszaiból, mint a borsodi-szabolcsi kitöltők válaszaiból. Kifejtett választ ebben a csoportban is főként a gimnáziumi, Bachelor és Master végzettségű kitöltők adtak. Egy kivétel van, ahol egy Master végzettségű válaszadó egy egyszerű igennel válaszolt a kérdésre. Ebben a csoportban is erősen megfigyelhető, hogy a gimnáziumi, vagy attól magasabb végzettséggel rendelkezők összetettebb választ adtak. Jelentősen különbözik azonban a két csoport abban, hogy az országos kitöltők sokkal kevesebbszer magyarázták a nyelvjárást szinonimával, tájszólással. Ehelyett igyekeztek legalább

néhány szóban kifejteti, mit is értenek tájszólás alatt. Ez azonban a végzettséggel és általános nyelvészeti tudással függhet össze, nem pedig a területi elhelyezkedéssel. Általánosságban elmondható, hogy a magasabb iskolai végzettséggel (legalább érettségivel) rendelkezők fejtették ki hosszabban a kérdésre adott választ. Ugyanakkor a szakközépiskolai végzettség mellett egy-egy Bachelor és Master végzettségű személy is volt a kitöltők között, aki nem válaszolt- nem tudni, hogy nem tudta-e a nyelvjárás fogalmát, vagy nem akarta megválaszolni a kérdést. A válaszok ebben a tekintetben nem teljesen hozhatók összefüggésbe az iskolai végzettséggel.

A kérdőív második kérdése arra vonatkozik, hogy használják-e a kitöltők a nyelvjárás szavakat, *“Beszélnek-e nyelvjárásban?”* Kíváncsi voltam még arra is, hogy ha igen, *„milyen helyzetekben”* választják a nyelvjárás kifejezéseket. Először a borsodi és szabolcsi kitöltők válaszait vizsgálom.

“Igen, bizonyos szavakat és kifejezéseket használok, de a területre jellemző hangzóváltozókat már nem használom.”

A válasz arra enged következtetni, hogy a kitöltő alapvető nyelvészeti ismeretek birtokában van.

“Nem igazán, bár vannak olyan szavak, amelyeket csak Borsod megyében ismernek és használnak.”

“Ritkán fordul elő, de ha Borsod megyében tartózkodom, akkor használok egy-egy tipikus kifejezést vagy kiejtést. Így könnyebben megértetem magam például a nagyszüleimmel.”

“Igen. Ha a földieimmel beszélek.”

Az egy vidékről származókra érti a kitöltő a „földieim” kifejezést. Ennek jelentése az alábbi linken tekinthető meg: (<https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=f%C3%B6ldi>) Valószínűleg borsodi/szabolcsi rokonokra és barátokra utal, akikkel természetesnek érzi a nyelvjárás kifejezések használatát. A

fenti példákból is látszik, hogy családi közegben gyakrabban fordul elő visszatérően nyelvjárási szavak használata, akkor is, ha a beszélők már elköltöztek otthonról.

“Igen. Főleg családdal, ismerősökkel. Fesztelenebb helyzetekben és helyeken.”

“Alapvetően nem, bár létezik az ún. "borsodi nyelvjárás", s ennek szavait valószínűleg én is használom, még, ha nem is figyelek rá”

Mindkét kitöltő utal az északkeleti nyelvjárási régió szavaira.

(V.ö. Sándor 2014: 54-55 és Cs. Nagy – N. Császi 2015: 112-120) Az is lehet, hogy a palóc nyelvjárásra utalnak. Úgy vélik, nem beszélnek nyelvjárásban, de bizonyos nyelvjárási elemeket mégis őriz a szókincsük. Érdekes megfigyelni válaszában, hogy ezeknek a szavaknak a kiválasztása és használata nem tudatosan történik. Milyen helyzetben és kikkel használják a kitöltők ezeket a szavakat? Más a szóválasztás a szülővárosban és más egy nagyobb városban (esetleg a fővárosban)? Ezeket a kérdéseket és összefüggéseket érdemes lenne további kérdőívvel vizsgálni.

“Gyerekkoromban nyelvjárásban beszéltem, de az iskolában leszoktattak róla. Ma már csak poénból használom bizonyos szituációkban.”

Nem egyedi jelenségről van szó: Sándor Klára *Nyelv és társadalom* (2016) c. könyvében, annak *Nyelvi hátrányos helyzet az iskolában* c. fejezetében (Sándor 2016: 174-188) tárgyalja és példákkal szemlélteti az ebben a válaszban elhangzott problémát. A nyelvjárások helyzetéről és megítéléséről fogalmaz meg építő jellegű kritikát a magyarországi anyanyelvoktatás keretein belül. Milyen a tanári hozzáállás a nyelvjárásokhoz a magyarórákon és hogyan lehetne a *“megbélyegzést kerülő oktatást megalapozni.”* (Sándor 2016: 174)

“Nagyon ritkán, inkább a poén kedvéért.”

A kitöltő szerint bizonyos esetekben csak a nyelv kifigurázására vagy a humor (fokozása) érdekében használják a nyelvjárási kifejezéseket. Biztosan az Olvasó is fel tud idézni társasági eseményeket vagy műsorokat, amelyben pellengérré állították a nyelvet.

De hol van a határ a nyelvjárások humoros bemutatása és a között, hogy nevetség tárgyává válik a nyelv, a nyelvjárások és azok beszélői?

Mikortól sértő a nyelvjárást aktívan beszélőkre nézve egy-egy poénos megjegyzés?

“Amikor az idősebb távoli rokonaimmal beszélek én is használom az ő nyelvjárásukat”

A kitöltő a környezetéhez igazítja a nyelvhasználatát. Valószínűleg, amikor visszakerül abba a környezetbe, ahol felnőtt, akkor előjönnek azok a kifejezések, amiket csak abban a körben használt és természetes módon alkalmazza. Lehet, hogy nem is teljesen tudatos a szóválasztása. Az idősebb generáció valószínűleg szívesebben használja az általa megszokott nyelvezetet, ebbe bele tartoznak a nyelvjárási kifejezések is. Ezzel a kitöltő alkalmazkodik az idősebbekhez, akik talán nem is teljes mértékben ismerik a sztenderd nyelvet vagy a modernebb, fiatalosabb nyelvváltozatot.

“igen, ez azonban nem az általam használt szavakban mutatkozik meg, hanem a magánhangzók ejtésében”

Itt a kitöltő valószínűleg a legkönnyebben azonosítható magánhangzóra és annak változataira, az “a”-ra utal. De a településtől függően más magánhangzó-változatokra is gondolhatunk. (V.ö. Cs. Nagy – N. Császi 2015: 85-135)

“Palóc a kiejtésem, mások szerint. ha nem figyelek, még mindig másképp ejtem az a és á hangot.”

A kitöltő a palóc nyelvjárás jellegzetes, megkülönböztető vonására utal. Elszórtan megfigyelhető jelenség a déli-délkeleti palóc nyelvjárásban az ajakréses *á* és ajakkerekítéses *ā* váltakozó használata a sztenderd *a* helyett.

(V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 105)

“Igen, ha olyan helyen és olyan társaságban vagyunk, ahol nem zavaró.”

Ez a válasz arra utal, hogy a kitöltő megbélyegzőnek, esetleg szégyellni valónak tartja a nyelvjárási beszédet. Lehet, hogy valamilyen negatív élménnyel, esetleg megkülönböztetéssel azonosítja.

“nagyon ritkán főleg olyan helyzetekben, amikor tulajdonképpen semmi fontosat nem akarok mondani, inkább csak felkiáltok vagy ilyesmi”

Lehet, hogy hangutánzó szavakra gondol a kitöltő?

“Néha akaratlanul használok ilyen szavakat.”

Ha erősen élnek a nyelvhasználatban a nyelvjárási kifejezések, akkor nem tudatosan választja ezeket a kitöltő. Természetes módon használja, mint a sztenderdet.

“Nem. (Már nem, a gyerekkoromra volt jellemző, míg ott éltem.)”

Lehet, hogy nagyobb városba vagy másik nyelvjárási területre költözött a kitöltő és ott már nem ismerik azokat a szavakat, melyeket gyerekkorában használt. A családi/iskolai közegben még megértették őt, ma már a sztenderd nyelvet kell használnia a mindennapokban.

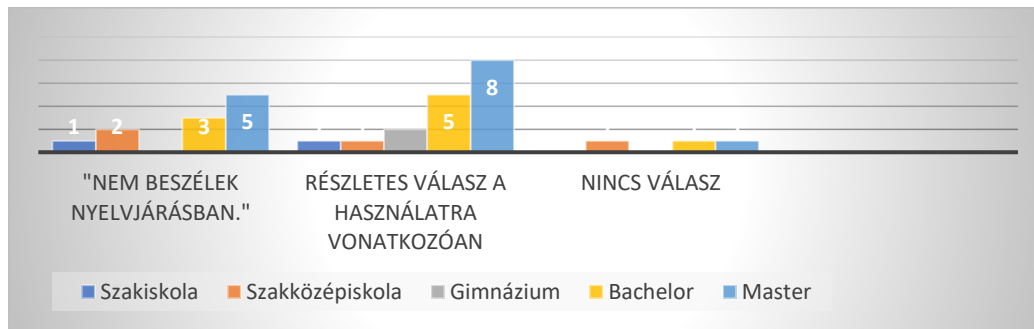
Gyerekkorában valószínűleg a nagyszülőkkel és szülőkkel használta a nyelvjárási szavakat. Ha velük már nem tud beszélgetni, megszűnt ezen nyelvezet számára használható természetes közege.

“Nagyszüleim Vas megyében éltek. Ha ott vagyok, egy idő után én is átveszem a "vasi" nyelvjárást és használom azt.”

“Irodalmi művek előadásában, hogy megérintsem a hallgatóságot vagy hétköznapi ritkán, csak a beszélgetőkör hangulatának fokozására.”

Itt a kitöltő különlegességként utal a nyelvjárási kifejezésekre: általuk próbálja magához vagy az előadás témájához közelebb hozni a hallgatóságot.

Hogyan függ össze a nyelvjárási kifejezések használata a végzettséggel a kérdőív eredményei alapján?

4. ábra: Ön nyelvjárásban is beszél? (Alapcsoport)

Részletesen kifejtett választ legnagyobb számban a Bachelor és Master végzettségű kitöltők adtak. Gimnáziumi végzettséggel csupán két fő adott részletes választ. Ezt egyenlő arányban követte a szak- és szakközépiskolát végzettek száma. Ezzel szemben a "Nem beszélek nyelvjárásban" választ is legnagyobb számban Bachelor és Master végzettségű kitöltők adtak. Ezt követte a szakközépiskolai, majd szakiskolai végzettségűek válasza. Egy-egy fő szakközépiskolai, Bachelor és Master végzettségű kitöltő hagyta üresen a válasz helyét. Ezt a 4. ábra adataiból nyertem.

A következő részben az országos (nem borsod- és szabolcs megyei) kitöltők válaszait vizsgálom Az *Ön nyelvjárásban is beszél? Ha igen, mikor?* kérdésre.

„Igen, családi, baráti körben néha, elsősorban viccelődésből.”

Ebben a válaszban is a humor forrásaként jelöli meg a kitöltő a nyelvjárási szavakat. Feltételezhetően kifigurázza ezt a nyelvhasználatot. Felmerül a kérdés, hogy nyelvileg miért negatívumként jeleníti meg anyanyelve ezen szegmensét? Miért a humorhoz köti a nyelv egy természetes elemét?

„Enyhe nyelvjarásban beszelek neha barataimmal. Elsosorban barati viszonytol fugg hogy mennyire jon elo.”

Itt egy bizalmi viszonyhoz köti a kitöltő a nyelvjárási szavak használatát. Valószínűleg minél szorosabb a kötelék, annál nyitottabb a kitöltő arra, hogy a családon kívüli környezettel is használja a nyelvjárási kifejezéseket.

„Ritkán, inkább a családdal”

„Néha, családi körben”

„csak ha kéri a gyerekeim, itthon, szögedi:)”

„Nem, de a szüleim igen, hogyha összegyűlik a család”

„néha, ha otthon vagyok felvidéken (Nagymegyer környéke)”

Ezekből a válaszokból kitűnik, hogy többen a bizalmas, családi légkörhöz kötik a nyelvjárási kifejezések használatát. Más társas kapcsolatban valószínűleg nem odaillőnek találják, pl. oktatásban, ügyintézésnél vagy munkakörnyezetben. Lehetséges, hogy ilyenkor egy földrajzi eltávolodás is létrejön a sztenderd nyelvtől- (nagy)városi munkakörnyezetből kisebb városba vagy vidékre utaznak haza.

„Igen, hagyományőrző műsorokban”

A kitöltő hagyományként, a nyelvi kultúráörökség részeként tekint a nyelvjárásokra.

„Pár szót”

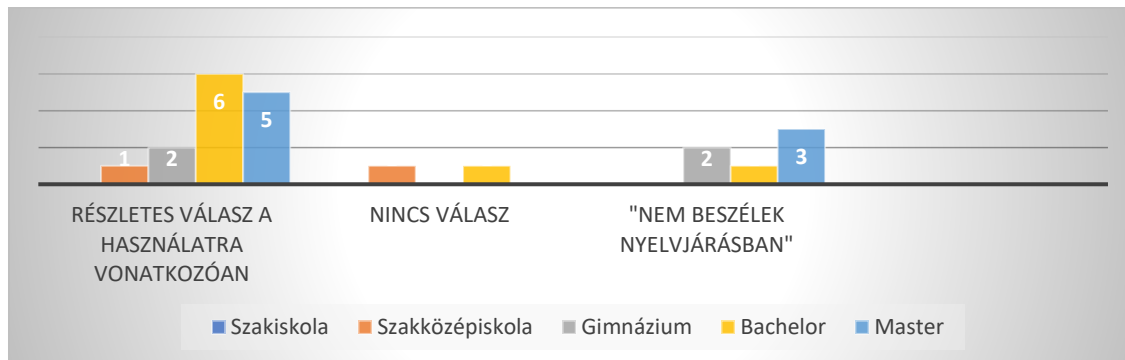
„Biztosan. Van hogy észre sem veszem. Általában akkor amikor nem vagyok stressz alatt.”

Nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb mentális állapothoz köti a kitöltő a nyelvjárási szavak használatát. Ez azt is jelentheti, hogy természetesnek érzi ezeket az élő nyelvben. Valószínűleg családi, vagy szoros baráti viszonyban alkalmazza ezeket leggyakrabban.

„Mostanra már ritkán használom, néha furcsán néznek rám, ha például felmosás helyett én felsúrolást mondok.”

„Nem. De tapasztaltam, hogy vannak szavak, amiket mi természetesen használunk, Mo más területén pedig idegen. Pl. Faragó (máshol hegyező)”

Milyen összefüggés fedezhető fel a válasz kifejtettsége és a végzettség között, és ez hogyan hasonlítható össze a szabolcsi-borsodi kitöltők válaszaival?

5. ábra: Ön nyelvjárásban is beszél? (Kontrollcsoport)

Az 5. ábra kiértékeléséből a következő adatok olvashatók ki:

A legtöbb részletesen kifejtett választ Bachelor végzettségű kitöltők adták, ezt követte a Mastert végzettek száma. Részletes válasz csupán szakiskolai végzettségű kitöltőtől nem érkezett. "Nem beszélek nyelvjárásban." választ Masterrel, gimnáziumi és Bachelor végzettséggel rendelkezők adtak. Egy szakközépiskolát és egy Bachelort végzett kitöltő nem adott választ a kérdésre.

Összehasonlítva a szabolcsi-borsodi kitöltők válaszaival: a legtöbb részletesen kifejtett választ Bachelor és Master végzettségű kitöltők jelölték, azonban az országos halmazban nem érkezett ebben a kategóriában szakiskolát végzettek válasza. Szintén hasonlóság fedezhető fel a "Nem beszélek nyelvjárásban." válaszokban: borsodi és szabolcsi kitöltők közül szintén Bachelort és Mastert végzettek írták ezt válaszként, ezt követték a szakközépiskolát és szakiskolát végzettek (ők az országos halmazban nem jelöltek választ). Egyező számban hagyták üresen a kérdést szakközépiskolát és Bachelort végzettek, de az országoskitöltők közül egy Master végzettségű kitöltő sem írt választ.

Ennél a kérdésnél megfigyelhető, hogy legnagyobb számban gimnáziumi, Bachelor és Master végzettséggel rendelkezők adtak részletesen kifejtett választ. Ilyen módon ez összefüggésbe hozható a végzettséggel.

Felmerül a kérdés a válaszok elemzése közben, hogy a kitöltők mit értenek nyelvjárás alatt: valóban nyelvjárásban beszélnek, vagy csak bizonyos elemeket ill. szavakat használnak (az ő megítélésükben ez is nyelvjáráshasználatnak minősül)?

Még egy érdekesség, mely további tanulmányokban vizsgálható lenne: milyen összefüggés figyelhető meg az iskolai végzettség és a nyelvjárási kifejezések használata között?

A kérdőív harmadik kérdése: *„Ön szerint szép, ha valaki nyelvjárásban beszél?”*

Hogyan válaszoltak a borsodi-szabolcsi kitöltők és milyen következtetést lehet levonni a válaszokból?

„Szép, mert ez mutatja a nyelvünk sokféleséget”

A kitöltő számára a nyelvjárási kifejezések a nyelvi sokszínűséget, változatosságot, egyediséget jelentik.

„Szerintem erősen függ a helyzettől. Egy hivatalos vagy üzleti megbeszélésen félreértéseket okozhat.”

Értelmezésem szerint tájegységenként eltérő hangalakú, de azonos jelentésű kifejezésekre gondol a kitöltő. A kérdőív harmadik részében olvashatunk hasonló szavakat.

„Igen, szeretem a hagyományokat őrizni.”

„Igen. Tradíciót sugároz.”

A kitöltők valamilyen hagyományhoz kötik a nyelvjárások használatát. Lehetséges, hogy a családban az idősebb generációtól hallották ezeket a kifejezéseket, ezért azonosítják pozitív, megbecsülendő értékekkel.

„Igen, és könnyen felismerhető, hogy az illető hová való.”

A kiejtést markánsan megkülönböztető jegyekre gondol a kitöltő a leggyakrabban felismert nyelvjárásokban, úgy, mint a palóc á vagy ā-ra, az ugyanígy palóc ě és ě-re (v.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 105-108).

Továbbá utalhat a dél-dunántúli nyelvjáróterület sajátosságára, az ő-zésre és az é-zésre (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 98), illetve a szegedi jellemzőkre, az ő-zés mellett a j-zésre, az ú, ű-zésre is (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 101), vagy a hajdú-bihari í-zésre (V.ö. Cs. Nagy-N. Császi 2015: 111). A kérdőív eredményei alapján ezek a magyar anyanyelvűek között leginkább ismert nyelvjárások és sajátosságok - ezeket nevezték meg legtöbben, amikor példákat kellett hozni a nyelvjárások sajátosságaira.

„Nekem nem. Nem tűnik iskolázottnak.”

Ez a kijelentés felveti a Sándor Klára által tárgyalt problémakört, azaz milyen hatással van a magyar közoktatás a nyelvjárások általános megítélésére. Az alábbi idézet Sándor Klárától ennek szemléltetésére szolgál:

„[...] nyelvtanórán pedig azt tanultuk, hogy nyelvjárásban már többnyire csak az idős, mezőgazdasági munkát végző, iskolázatlan falusi emberek beszélnek. [...] minél kevésbé érzi magát idős, mezőgazdasági munkát végző, iskolázatlan falusi embernek, annál kevésbé tudja elképzelni, hogy nyelvhasználatában vannak olyan jellegzetességek, amelyek alapján jó eséllyel meg lehet mondani, hogy a nyelvterület melyik részéről származik.” (Sándor 2014: 53)

„Elméletileg igen, meg is csodálom, de egyik - másik azért néha zavar. Ha külföldi, akkor viszont zavaró, mivel pl. pont az osztrák nyel a németen belül is egy kis sziget, s még nem mentünk a mélységekbe. (német nyelvtanár is vagyok)”

A kitöltő a magyar nyelvjárások tekintetében a különböző hangzók jelenlétét érezheti zavarónak (ezekről a bevezetőben írtam), míg a németben ugyanazzal a jelentéssel akár más szóalakot is párosíthatanak: neki ez ad okot a félreértésre.

(<https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/mag/20561872.html> Ezen a linken bővebben tájékozódhat az olvasó a német nyelvjárásokról és azok társadalomban betöltött szerepéről.)

„Igen, nagyon szép. Gazdagítja a nyelvet.”

Itt a kitöltő hozzáadott értéként tekint a nyelvjárásokra.

„Igen. Színesebbé teszi a társalgást. Nyelvi tréfáknak is alapul szolgálhat.”

Szintén pozitívumként értékeli a kitöltő a nyelvjárási szavakat, ugyanakkor egy szintén Sándor Klára által tárgyalt problémáról is ír: arról, hogy gyakran neveltség tárgyává válnak a nyelvjárásban beszélők más magyar anyanyelvűek szemében. Erről a jelenségről bővebben Sándor 2016: 153-174, *Nyelvi diszkrimináció* c. fejezetében, annak is *A nyelvi megbélyegzés kulturális beágyazottsága* c. alfejezetében (v.ö. Sándor 2016: 170-173) olvashatunk.

„Ha jól használja, akkor igen.”

Értelmezésem szerint egy gyakori, beszélt nyelvben elkövetett hibára utal itt a kitöltő, miszerint a szóalakhöz hibás jelentést társít a beszélő, ezáltal a mondanivalója nehezen értelmezhetővé, vagy akár értelmetlenné is válhat.

„Nekem alapvetően tetszik, hiszen jó érzést, szép emlékeket kelt bennem. Persze attól is függ, hogy milyen mértékű a tájszólása. Viszont egy színvonalas előadáson, tárgyaláson, vizsgán szerintem nem helyénvaló.”

Az a kijelentés, hogy a kitöltő szerint nem való iskolai/munkakörnyezetbe a nyelvjárás, azt mutatja, hogy nem tekinti egyenrangúnak a sztenderddel és a tanulatlansággal hozza összefüggésbe.

„Igen. A valahova tartozást szimbolizálja.”

„igen, érdekes hallani és színesíti a nyelvet”

„Igen. Vicces és változatos.”

„nem, bután hangzik”

Itt a kitöltő szintén a tanulatlanság jelzőjeként tekint a nyelvjárásokra.

„Nem. Egy olyan kicsi országban, mint Magyarország, a vidéki nyelvhasználat éppen a legelszigeteltebb részekre jellemző. Ez sokszor sajnos egyenes arányosságban áll a kultúra megélésének hiányosságával. Így magyarországon a tájszólást sokszor akaratlanul is ezzel párosítják az emberek.”

Erről a nyelvjárásokhoz kapcsolódó problémáról Sándor 2016: 388-430 *Intézményes nyelvirtás* c. fejezetében is ír. A kitöltő egy széleskörben elterjedt nézetet fogalmaz meg, miszerint aki nyelvjárásban beszél, az tanulatlanságáról tesz tanúbizonyságot.

„Igen, ez is a magyar nyelv része, a vidéki emberek életéhez szorosan tartozott”

„Igen, ízes beszéd”

„Szép, színesíti a köznyelvet.”

„Nem, furcsa, a megszokottól eltérő.”

Mi a megszokott? A sztenderd nyelv, a vernakuláris nyelv vagy a kitöltő saját nyelvjárása, és azzal ellentétben minden más nyelvjárás „*furcsa*”?

(V.ö. Sándor 2014: 57)

„Nem, mert nem megszokott, gyakran lehet zavaró is.”

Zavaróként valószínűleg a különböző kettőshangzókat és mássalhangzóváltozatokat jelöli a kitöltő. Talán nehezebben ért meg néhány nyelvjárasi kifejezést.

„Igen! Számomra fontos megőrizni nyelvjárásunkat. Én szívesen hallgatom a "szögedi", "vazsi" nyelvjárást. Élvezetes hallgatni.”

Amit más kitöltők „*furcsának*” titulálnak, ő értéként tartja számon és örömmel hallgatja, beszél róla.

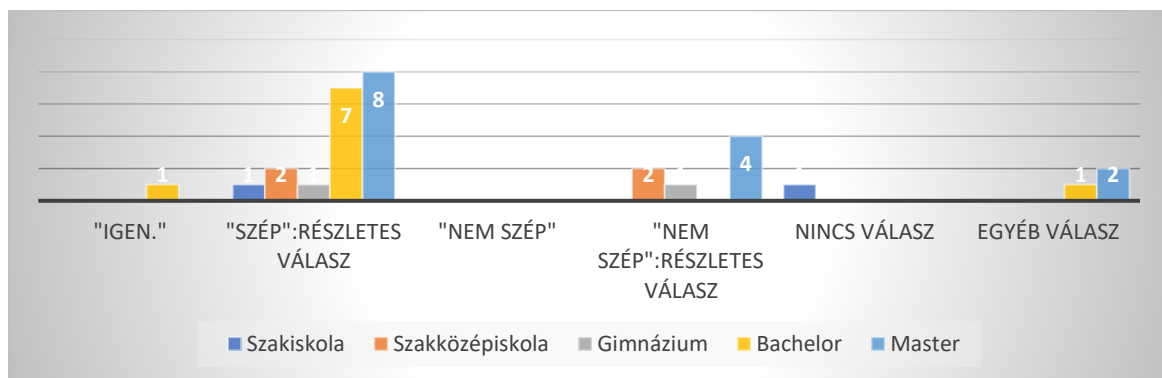
„Igen. Ízessé, választékosabbá teszi a beszélgetést. Ezzel együtt a hagyományok mélyebb ápolásában is segít. Szeretem hallgatni, zene füleimnek. Fel kell fedezni benne a szépséget és tovább kell adni a fiatalabb generációnak.”

Egy következő kérdés foglalkozik kérdőívemben a nyelvjárás oktatásban betöltött szerepével.

„Szerintem nem szép, engem személy szerint zavar.”

„ Nem tartom szépnek, de zavarónak sem. Szerintem a nyelvjárás egy természetes dolog és úgy is kellene kezelni. Semennyire. Van hogy bizonyos szavak jelentését nem értem de a kiejtésbeli különbségek sosem zavartak.”

A kitöltő szerint „természetes dologként” kellene viszonyulni a nyelvjárásokhoz. Hogy ez a nyelvészet szempontjából valóban mennyire természetes jelenség, annak Sándor 2014: 50-57, *A nyelvjárások* c. fejezetében járhatunk bővebben utána.

6. ábra: Ön szerint szép, ha valaki nyelvjárásban beszél? (Alapcsoport)

Milyen összefüggések olvashatóak ki a válaszokból a végzettségre vonatkozóan a 6. ábráról, mely az alapcsoportot ábrázolja?

Legmagasabb számban olyan válaszok érkeztek, melyek szépnek ítélik a nyelvjárást és a nyelvjárás kifejezéseket. Kiemelkedően magas számban gondolják így Bachelor és Master végzettségűek. Ezt követik azon Master végzettségűek, akik nem ítélik szépnek a nyelvjárásokat, és meg is indokolják ezt részletesen kifejtett válaszában. Egy fő Bachelor végzettségű kitöltő válaszolt csupán igennel. Olyan válasz nem érkezett, mely nem ítéli szépnek a nyelvjárásokat, és nem is indokolja véleményét. Egy fő szakiskolai kitöltő nem írt választ. Három „Egyéb válasz” érkezett, melyből nem vonható le egyértelmű következtetés, hogy szépnek ítéli-e a nyelvjárásokat a kitöltő vagy sem. Ezek így hangzanak:

„Nem tartom szépnek, de zavarónak sem. Szerintem a nyelvjárás egy természetes dolog és úgy is kellene kezelni.”

„Semennyire. Van, hogy bizonyos szavak jelentését nem értem, de a kiejtésbeli különbségek sosem zavartak.”

„Szerintem erősen függ a helyzettől. Egy hivatalos vagy üzleti megbeszélésen félreértéseket okozhat.”

A válaszok kifejtettsége minden esetben függ a végzettségtől, de nem tudni, hogy a gimnáziumi, vagy attól alacsonyabb végzettségűek miért nem adtak több, hosszabban kifejtett választ.

A harmadik kérdés tehát a nyelvjárások megítélésére vonatkozik a kontrollcsoportban is: *„Ön szerint szép, ha valaki nyelvjárásban beszél?”*

“Igen, jó hallgatni, bölcsességet sugároz az idosebbeknél”

A kitöltő számára a nyelvjárasi kifejezések az idősebb generáció szóhasználatát jelentik. A tapasztaltságot köti a nyelvjárasi szókincshez.

“Ha érthető, akkor igen (Pl.: egy vidéki régies stílusú esküvőn). De ha nem érthető, amit az illető mondani szeretne, az inkább frusztráló.”

A hangzóbeli különbségekre vagy nyelvjárasi szavakra utal a kitöltő, melyek számos esetben megnehezíthetik az elhangzottak megértését. Ezekről a második kérdés kapcsán már írtam és a szakirodalmat is megjelöltem hozzá.

“Ha az idősebb generációt hallom nyelvjárásban beszélni, azt szépnek tartom, mert autentikusan hangzik, így értik meg egymást a legjobban. A fiatal generáció, beleértve magamat is már más hangvétellel használ ilyen szavakat, amik inkább vicces mint szép szövegkörnyezetben vannak.”

Érdekes kettősség bontakozik ki a válaszban. A fiatalok valóban számos esetben a nyelv kifigurázására használják a nyelvjárást, de biztosan vannak olyan települések is, ahol a fiatalabb generációnak is a nyelvjárasi kifejezések alkotják a természetes szókincsét.

“szerintem igen, gazdagabbá teszi a nyelvet”

“Igen, izesebb számomra, ha nyelvjárást hallok.”

“Igen, színesíti a közbeszédet.”

Mindhárom kitöltő ugyanolyan pozitívan értékeli a nyelvjárásokat: gazdagítják a nyelvet és emelik a beszéd stílusértékét.

“igen. Hagyományőrző.”

A kitöltő a nemzeti, kulturális értékekkel azonosítja a nyelvjárásokat.

“Nem mindig tetszik. Van ahol érdekesen és jól hangzik, de ha nagyon eltér az eredeti nyelvtől, akkor nem tetszik.”

“Az eredeti nyelvtől”: ez alatt valószínűleg a sztenderd nyelvet érti a kitöltő.

“Igen, az egy különleges jelzővel jellemzi az illetőt.”

“Nem az esztétikai szépsége miatt beszélnek nyelvjárásban, hanem tradicionális okokból. Így hallották, így tanulták. Szép, mert változatos.”

A legszűkebb szociális közeg, a család nyelvére gondol a kitöltő. Az itt elsajátított nyelvet tekintjük a legtermészetesebbnek és valóban szépnek ítéljük, mert a szüleink is így használják (v.ö. Sándor 2014: 57-66).

“Igen, mert sokszínűség van egy nyelven belül és a hagyományokat őrzi”

“Nekem kifejezetten tetszik, különlegesnek tartom manapság, ha valakinek nem alakul át teljesen a beszédstílusa és a szókincse, csak mert esetleg más helyre költözik.”

“Átalakul”: nem veszi át a helyi nyelvjárást, de ugyanígy nem próbálja “leszoktatni” magát saját nyelvjárása elemeiről. Nem tesz erőfeszítéseket, hogy máshogy, esetleg társadalmilag elfogadottabban beszéljen.

“hát, kicsit parasztos”

Ékes példája ez a hosszászólás a nyelvjárások legnegatívabb megítélésének. Sokan egy alsóbb társadalmi osztályhoz, alacsonyabb iskolai műveltséghez kötik a nyelvjárások használatát. Erről az előző kérdések kapcsán és a bevezetésben részletesen írtam, hivatkoztam Sándor Klára munkásságára.

“Én szépnek tartom, mert felnőtt fejjel tudom, hogy egy identitást és egy „ösi” nyelvet, hagyományt rejt magában. Gyerekkorban ezt nem tudatosítottak bennem/bennünk, akkor a nyelvjárásban beszélő embereket kinettem/kinevettük.”

Az iskolákban még mindig elfogadott, hogy a nyelvjárásokról úgy tanítanak (vagy a családban úgy beszélnek a nem-sztenderdről, mint megvetendő, hibás szóhasználatról), mintha a nyelvnek egy szegényes, szégyellnivaló rétegét képeznék. Ennek következtében nevetik ki a fiatalok a nyelvjárási elemeket használó beszélőket. Valójában a nyelvnek egy olyan természetes, “ős” eleme, melyet büszkén használhatnak beszélői (v.ö. Sándor 2016: 174-188).

“Nem igazan, mert általában furcsa szavakkal jár, a legtöbb embernek szokatlan és nagyon falusian hatású tud lenni, amit általában nem a műveltséggel társítanak.”

Ilyen a nyelvjárások legsztereotipikusabb megítélése. A kitöltő megfogalmazott minden olyan általános nézetet, amelyek miatt a nyelvjárásokat nem tekintjük szépnek.

“Hagyományörző, de örülök neki hogy nem beszélek nyelvjárásban. Úgy érzem az emberek inkább furán néznek a nyelvjárásban beszélőkre.”

“igen Bizonyos helyzetekben nem odavalo pl tárgyalások.”

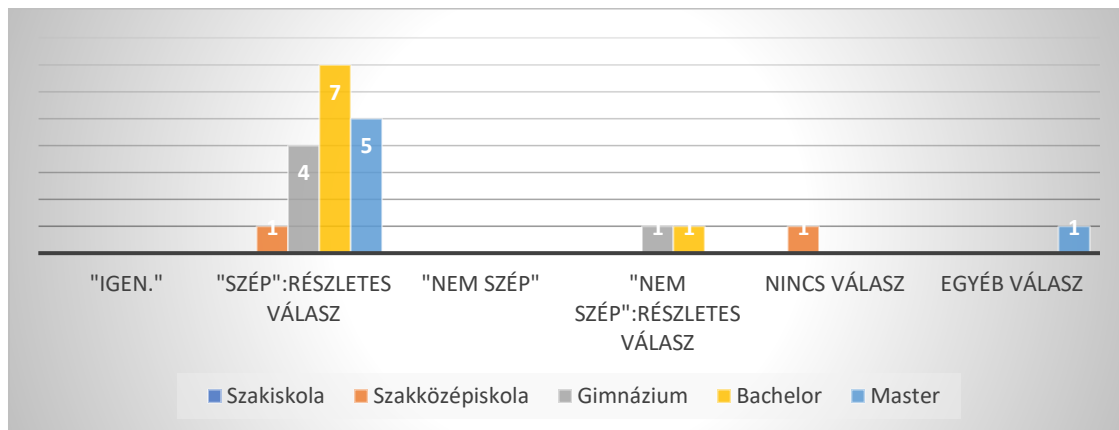
Valóban nehezen értelmezhető szituációkat teremthet, ha egy tárgyaláson a szaknyelvvél keveredik a nyelvjárás.

“Igen színesebbé teszi a beszédét. Nem érzem zavarónak.”

“Ha az idősebb generációt hallom nyelvjárásban beszélni, azt szépnek tartom, mert autentikusan hangzik, így értik meg egymást a legjobban. A fiatal generáció, beleértve

magamat is már más hangvétellel használ ilyen szavakat, amik inkább vicces mint szép szövegkörnyezetben vannak.”

Ismét egy megerősítő véleményt olvashatunk amellett, hogy a fiatal generáció másként viszonyul a nyelvhez, mint az idősebbek. Mennyivel másabb ugyanannak a szövegnek a megítélése, ha egy idős, vagy ha egy fiatal beszélő szájából hangzik el.

7. ábra: Ön szerint szép, ha valaki nyelvjárásban beszél? (Kontrollcsoport)

Milyen összefüggés fedezhető fel a válaszok kifejtettsége és a válaszadók végzettsége között a kontrollcsoportban (7. ábra)?

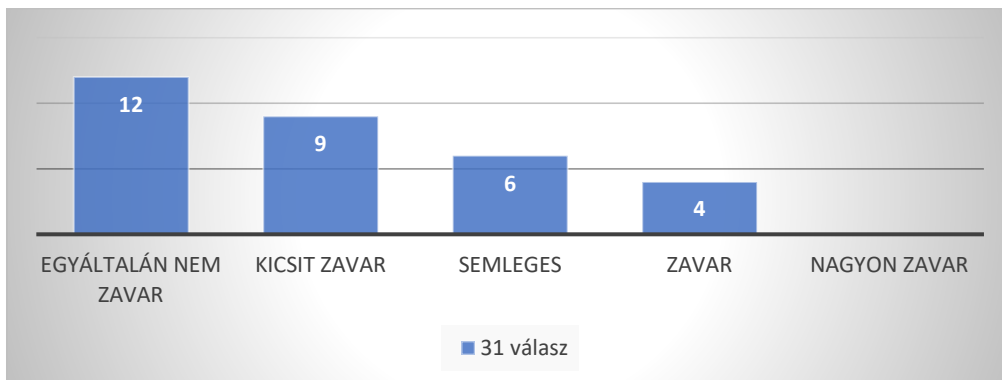
Pozitívan ítélte meg a nyelvjárásokat és részletesen kifejtette válaszát egy fő szakközépiskolai, négy fő gimnáziumi, hét fő Bachelor és öt fő Master végzettségű kitöltő. Nem találta szépnek a nyelvjárásokat egy-egy fő gimnáziumot és Bachelort végzett válaszadó. Egy olyan válasz érkezett, melyet nem lehetett egyik kategóriába sem sorolni. Különböző, érdekes megjegyzéseket írtak még, melyekből a kérdés és válasz összetettségére lehet következtetni: valószínűleg nehéz volt a kitöltőknek egy egyszavas, vagy egyszerűbb választ adni.

Az alap- és kontrollcsoportban ezek a válaszok olvashatóak, melyeket nehéz volt a táblázatokban elhelyezni a fenti probléma okán: „erősen helyzettől függ” /Bachelor; „semleges” /Master; „természetes dolog, úgy is kellene kezelni” /Master; „nem ismerem senkit” /szakiskola.

Milyen az alapcsoport és kontrollcsoport egymáshoz viszonyított eredménye?

Az alapcsoporttal ellentétben nem érkezett olyan válasz a kontrollcsoportba, amelyben kifejtik a válaszadók, hogy miért nem találják szépnek a nyelvjárási kifejezéseket. Három olyan válasz érkezett az alapcsoportba, melyet nem lehetett egyszerűen a pozitív vagy a negatív elbírálás alá helyezni.

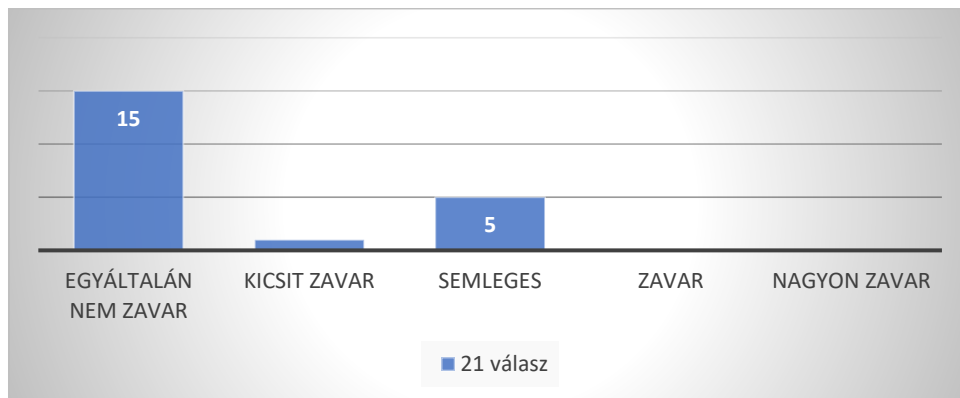
A negyedik kérdés egy 1-5-ig terjedő skálán mutatja, hogy a borsodi-szabolcsi halmazban „Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet?” a kitöltő.
(A skála értékei: 1: egyáltalán nem zavar, 5: nagyon zavar.)

8. ábra: Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet? (Alapcsoport)

A 8. ábrán látszik, hogy harmincegy kitöltőből tizenkettőt egyáltalán nem zavar a nyelvjárási kifejezések, kilenc főt enyhén. Hat kitöltő semleges véleményt fogalmazott meg, négy főt kifejezetten zavar a szóhasználat a mindennapi beszédben. Nem érkezett olyan válasz, amely nagyon zavarónak ítélte meg a nyelvjárási kifejezéseket.

Mit olvashatunk ki a kontrollcsoport ugyanezen kérdésre vonatkozó kiértékeléséből?

9. ábra: Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet? (Kontrollcsoport)

A kontrollcsoport eredményeit a 9. ábra mutatja: huszonegy kitöltőből tizenötöt egyáltalán nem zavarják a nyelvjárási kifejezések, csupán egy fő jelezte, hogy számára enyhén zavaróak. Öt fő semlegesnek ítéli a nyelvjárásokat; nem érkezett olyan válasz, amelyben a kitöltőt (szubjektív megítélés alapján) nagyobb mértékben zavarnának a nyelvjárási szavak.

A kérdőív ötödik kérdése a *„Volt kellemetlen élménye nyelvjárásával kapcsolatban? Ha igen, kérem, írja le néhány sorban, hol és hogyan érte hátrányos megkülönböztetés emiatt!”*

„Hátrányos megkülönböztetés még nem ért miatta, de vicces helyzetek adódtak, mikor nem értették a kifejezést (furik) amit használtam”

„Nem értettem a beszédet, ezáltal kirekesztetettnek éreztem magam”

Milyen beszédre gondol a kitöltő? A nyelvjárási szavak használatára vagy a különböző, eltérően kiejtett magánhangzókra? Lehetséges, hogy nem ismeri az azonos jelentéssel bíró szóalakokat, és ezért nem értette az elhangzottakat.

„Nem, inkább vicces helyzetek adódtak a más országrészben élő ismerősökkel az általuk nem ismert szavak miatt.”

„Gyerekkoromban, másik megyében élő rokonaim és ismerőseik kinevettek érte.”

Negatív élményéről számol be a kitöltő, amely a nyelv egy természetes jelenségéből fakadt.

„A Borsodi nyelvjárással kapcsolatban nem volt ilyen eset. De mióta Pesten élek, sokszor használok névelőt a tulajdonnevek előtt. Emiatt már megszóltak a borsodi barátaim.”

Tapasztalataim szerint a személynevek előtti névelőhasználatot valóban a budapesti köznyelvhez társítják Borosd megyében, szinte kivétel nélkül negatív jelenségként tekintenek rá.

„Egy gimnáziumi vetélkedően a bunkó pestiek beszóltak a nyelvjárásom miatt.”

Itt is a budapesti és vidéki nyelvhasználat ellentétei mutatkoznak meg.

„nem, mert mindig a lakóhelyemhez közel laktam nagyobb városban valószínűleg lett volna”

„Igen. Például távoli, városban lakó rokonok gyerekeinek csúfolódásai. Vagy középiskolába/kollégiumba kerüléskor számított mulatságosnak egy-egy megnyilvánulásom, amelyet magam is kínosnak éreztem.”

Ez a példa is jól szemlélteti, hogy a mai köztudatban a magyar nyelvjárásokat valamilyen szégyellnivaló jelenségnek tartják és kortársai gyakran megszégyenítik azt, aki ilyen kifejezéseket használ.

„Gyermekkoromban nagyszüleimnél a tyúkokat ettettem. Hívtam enni a tyúkokat, hogy "pi, pi, pi", azonban elszaladtak. Vas megyében "nej, nej, nej" szavakkal hívják a tyúkot enni.”

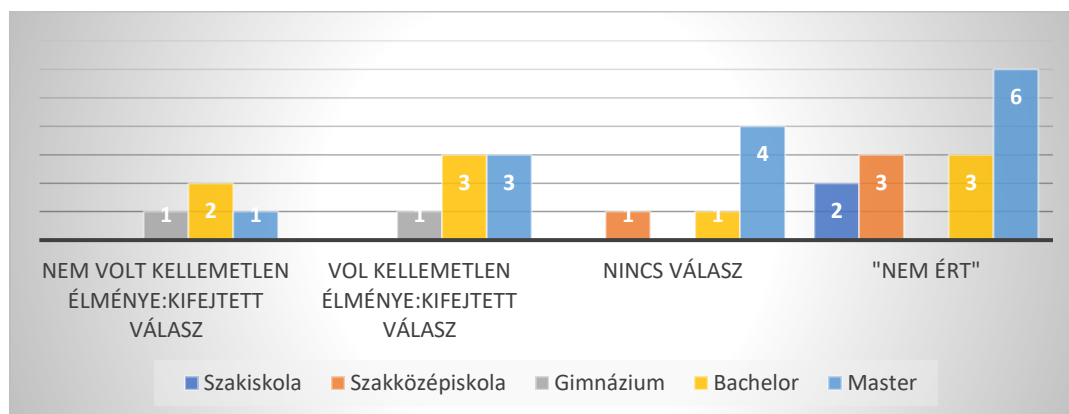
„Nem volt kellemetlen élményem. (Megüti a fülem, de azért nagyon nem zavar.)”

„Igen, középiskolában az volt az első, hogy erről leszoktattak minket. A tanárok szerint ez paraszt szokás, amit értelmes gimnazista nem csinál. Sok különböző helyről

származó diák volt egy osztályban és akik városiak voltak, sokszor kiröhögték a falusiakat a nyelvjárásuk miatt.”

Egy létező és komoly problémát vet fel a kitöltő ebben a válaszban: a közoktatás nyelvjárásokra gyakorolt befolyását és hatását. Az általános felfogás szerint a nyelvjárás kifejezésekről, hangzókról és nyelvtani változók használatáról le kell szoktatni a tanulókat, mert ezek egy iskolázatlan ember benyomását keltik. Gyakran a tanárok és más diákok nevetség tárgyává teszik azt a tanulót, aki nyelvjárására jellemzően beszél- ilyen élményben nekem is volt részem középiskolában. Milyen hatása vannak ennek az „erős nyelvi normatizmusnak” (Sándor 2016:174)? Sándor Klára részletesen ír erről *Nyelv és társadalom* c. könyvének 13. fejezetében (2016: 174-188) és *Határtalan nyelv* c. könyvének *A nyelvjárások tömeggyilkosa* c. fejezetében (2014: 419-422).

Milyen arányban éltek meg kellemetlen élményeket a kitöltők nyelvjárásuk használata miatt? Mi olvasható ki a következő táblázatból?

10. ábra: Volt kellemetlen élménye nyelvjárásával kapcsolatban? (Alapcsoport)

Legnagyobb számban olyan válaszok érkeztek, melyek szerint nem érte semmiféle kellemetlenség a kitöltőt nyelvjárása használata miatt; gimnáziumi végzettség kivételével minden kategóriából érkezett válasz. Hat fő nem válaszolt a kérdésre (vegyesen szakközépiskolát, Bachelort és Mastert végzettek). Akik viszont beszámolnak kellemetlen élményekről, le is írják kifejtett válaszában, hogy milyen helyzetbe kerültek nyelvjárásuk miatt. Ez három-három fő Bachelor és Master végzettségű és egy fő gimnáziumi végzettségű kitöltőre vonatkozik. Nem csatolt negatív megítélést a nyelvjárás által megélt élményekhez egy-egy gimnáziumi és

Master végzettségű és két Bachelor végzettségű kitöltő. Következtetésként levonható a 10. ábráról, hogy kevés embert ért közvetlen sértés nyelvjárása miatt. Azonban az egyik válaszadó jól rávilágított egy létező és komoly problémára a nyelvjárások megítélésének kérdésében: attól, hogy valakit nem ér közvetlen kritika nyelvjárása miatt, attól lehet, hogy a beszélgetőpartner fejében tudatos vagy tudattalan negatív vélemény formálódik a beszélő nyelvjárásáról, és ezáltal akár a beszélőről is- erre a következő oldalon olvasható utolsó idézet a legjobb példa.

Milyen élményekről számolnak be a kontrollcsoport kitöltői ugyanennél a kérdésnél?

“A sajátommal nem. De a férjem Szabolcs megyéből származik. Eleinte nehéz volt megértenem a barátait és a szüleit.”

“Budapesten volt, hogy kinevettek egy-egy nyelvjárási szóért vagy mert tájszólásban ejtettem ki valamilyen szót.”

Több kitöltő számol be megszégyenítő vagy kellemetlen helyzetekről nyelvjárásával kapcsolatban.

“anyukám tiltotta otthon, ezért csak a nagyszüleimnél beszéltem”

Nem tudni miért tiltotta, de gyakori hozzáállás a nyelvjárásokról való leszoktatás igénye. Lehetséges, hogy szégyellte az anyuka, vagy úgy gondolta, hogy ezzel tanultabbnak hangzik a gyermeke.

“Nem ért hátrányos megkülönböztetés, de bizonyos szavak használata nevetést váltott ki es ez rosszul érintett.”

Ismét szégyenérzetet váltottak ki a beszélőből nyelvjárása miatt.

“Max.Ausztriában a magyar akcentus miatt”

“Egyszer a munkám során éreztem, hogy rossz értelemben, szinte sértésként vágták a fejemhez, hogy nagyon hallani a beszédemből a falusi származásom.”

Egyértelműen megszégyenítés céljából tették ezt a megjegyzést és így kívánták lealacsonyítani a beszélőt. Lehetséges, hogy a munkahelyi teljesítményére vonatkozott a megjegyzés és burkoltan hozták tudomására.

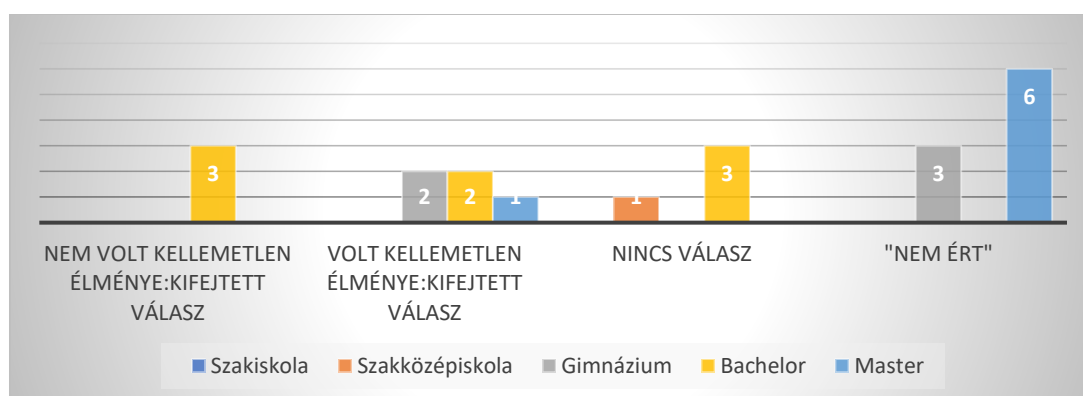
“Volt kollegiumban szomszéd szobában olyan ember aki szlovákiai magyar és a nyelvjarasan nem tudtam tul tenni magam, mert olyan furan, muveletlenül hangzott a beszede, holott tudom hogy ertelmes ember volt. Engem tudtommal nem ert ilyen, csak neha megjegyzes, de annyira nem is eros nalam.”

Gyakori, hogy “műveletlenül hangzónak” titulálják a nyelvjárási szavakat vagy hangzókat. Pozitívum, hogy a kitöltő felismerte, hogy az egyéni és szakmai kompetencia semmilyen összefüggésben nem áll a nyelvjárási beszéddel. Fontos lenne ezt a hozzáállást már az iskolákban tudatosítani a gyerekekkel. Erről Sándor Klárától már részletesen írtam korábbi alfejezetekben.

“Budapesten volt, hogy kinevettek egy-egy nyelvjárási szóért vagy mert tájszólásban ejtettem ki valamilyen szót.”

Egy újabb példát olvashatunk arról, hogyan és miért hoznak valakit kellemetlen helyzetbe nyelvjárása miatt.

Hogyan értékelték ugyanezt a kérdést a kontrollcsoport kitöltői? Mi olvasható ki a táblázatból?

11. ábra: Volt kellemetlen élménye nyelvjárásával kapcsolatban? (Kontrollcsoport)

A 11. ábra következtetései: csupán három fő (Bachelor végzettségű kitöltő) tudott olyan választ írni, miszerint nem érte hátrányos megkülönböztetés, illetve nem volt kellemetlen élménye nyelvjárásával kapcsolatban és ezt hosszabban ki is fejtette válaszában. Öt válaszadó számolt be kellemetlen élményekről: két-két fő gimnáziumi és Bachelor, valamint egy fő Master végzettséggel. Négyen nem írtak választ ehhez a kérdéshez: nem tudni, hogy nem érte őket kellemetlenség nyelvjárásuk miatt, vagy nem akarják ezt megosztani a kérdőívben. Nagyon jó eredmény azonban, (melyről kilencen számoltak be), hogy nem érte őket semmilyen kellemetlenség nyelvjárásukkal kapcsolatban. Ez három fő gimnáziumi és hat fő Master végzettségű kitöltőre vonatkozik. Összehasonlítva az alapsoporttal (10. ábra), ott szintén kilenc fő írta, hogy nem érte sem kellemetlenség, sem hátrányos megkülönböztetés nyelvjárása miatt (három fő Bachelor és hat fő Master végzettségű kitöltő válasza alapján). Egyaránt érkeztek alaposan kifejtett válaszok közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkező kitöltőktől.

A hatodik kérdés arra vonatkozik, hogy a kitöltő *„fontosnak tartja-e hogy megőrződjenek a nyelvjárások? Miért?”*

„Fontosnak tartom, hiszen nemzeti értékeink részét képezik”

„Igen. Mer ez az évek alatt a részünké és hagyatékunkká is vált”

Nemzeti értékekkel azonosítják a kitöltők a nyelvjárásokat, ezáltal nemzettudatukat és hazához tartozásukat fejezik ki.

„Igen, mert a hagyom any, tradiciohoz tartozik.”

Itt is a nemzeti identitással köti össze a nyelvjárásokat a kitöltő.

„Igen. Szép hagyomány.”

„Igen. A hagyományok megőrzése miatt.”

„Igen, ez az adott helyen élők hagyományához tartozik.”

A nyelvi és kulturális hagyományok részeként értelmezik a nyelvjárásokat a kitöltők.

„Igen, mert hozzá tartozik a történelmünkhöz”

„Igen, mert ahogy az országok, v. népek maguk addig léteznek, amíg a nyelvük, ez is hasonló kategória.”

„Igen. Gazdagítja a nyelvet”

A kitöltő nyelvészeti szempontból tekint a nyelvjárásokra: egy újabb, színeseb, érdekesebb réteget adnak a beszélt nyelvhez.

„Igen. Ez hozzátartozik az adott élő nyelvhez. Enélkül szegényebbé válik.”

„Az egyetemes emberi kultúrát gazdagítja.”

„Igen. Kultúránk részének gondolom.”

„Igen, mert a nyelvjárás is része a magyar nyelvnek. Ezek által sokkal színesebb a nyelvünk.”

„Szerintem ez sokszínűvé és érdekessé teszi a nyelvet, de nem tartom fontosnak. Ha egységesen használnánk a nyelvet, nem adódnának furcsa helyzetek, mint pl a kecskeméti barátomnak tolmácsolnom kellett, hogy a borsodi nagymamám mit mond pontosan.”

A nyelvi egységesítés problémájáról és annak következményeiről ír Sándor Klára *Határtalan nyelv* c. könyvének *Intézményes nyelvirtás* c. fejezetében (2014: 388-389 és 402-405), valamint *Nyelv és társadalom* c. könyvében a *Nyelvi ideológiák* c. alfejezetben (2016: 148-149).

„Igen. A hagyomány része.”

„Igen. Kár volna, ha eltűnne.”

Negatív hatásként tekintene a teljes nyelvi egységesítésre a kitöltő, amelyben egy nyelvjárási hatásoktól mentes, csak sztenderdből álló nyelvet beszélnének az emberek (v.ö. Sándor 2016: 148-149 és Sándor 2014: 388-392).

„A személyes véleményem az, hogy nem fontos. Ugyanakkor mégis hasznosnak tartanám, ha az egyes területekre jellemző magyar szavak megőrződnének. A

különböző nyelvjárásokra jellemző hanglejtéseket vagy kiejtéseket nem tartom különösképpen értékesnek.”

Az első olyan kitöltő, aki negatívumként ítéli meg a nyelvjárásokat. Az eltérő szóalakok megóvásán kívül nem társít értéket a nyelvjárási hangalakokhoz.

„igen, a magyar nyelvhez és az országhoz tartozik”

„igen, ne merüljön feledésbe”

Itt egy bizonyos mértékben valós aggodalmat fogalmaz meg a kitöltő: ha arra törekszik az iskolai nyelvművelés, hogy kijavítsa a nyelvhelyességi hibákat és a nyelvjárásokkal is hasonlóan jár el, akkor fenn áll a veszély, hogy „feledésbe merülnek” a nyelvjárások.

„Igen, a hagyományörzés része.”

„Természetesen, hiszen amit tudok, szeretném gyermekeimnek és unokáimnak tovább adni.”

Elsőként beszél a kitöltő a nyelvjárások továbbörökítéséről; arról, hogy mennyire fontos átadni a fiatalabb generációknak a nyelvjárási kifejezéseket és a hangalakok különbözőségeit. Ezzel is az első kérdésekben tárgyalt kulturális örökséget göngyölti tovább és családi környezetében erősíti a nemzeti, nyelvi egymáshoz tartozást.

„Fontosnak. Átt kell adni a fiatalabb generációnak, hogy fenn maradjon az utókornak.”

„Fontosnak tartom, annak ellenére, hogy én nem szeretem.”

Felmerül a kérdés hogy miért „nem szereti” a kitöltő a nyelvjárásokat/nyelvjárási kifejezések használatát? Lehetséges, hogy a tanulatlanságot, iskolázatlanságot, rosszabb társadalmi megítélést társít a nyelvjárások használatához? Ha igen, miért? Milyen nyelvjárási jegyeket használ a kitöltő saját nyelvjárásában? Miért éri gyakran negatív megítélés a nyelvjárást használókat? Ezeket a kérdéseket részletesen megválaszolja Sándor Klára 2014-es és 2016-os szakirodalma.

„A más kiejtés nem feltétlenül de a nyelvjárási szavak igen. Sok régebbi irodalmi művet pl. nem lehetne értelmezni ezek nélkül.”

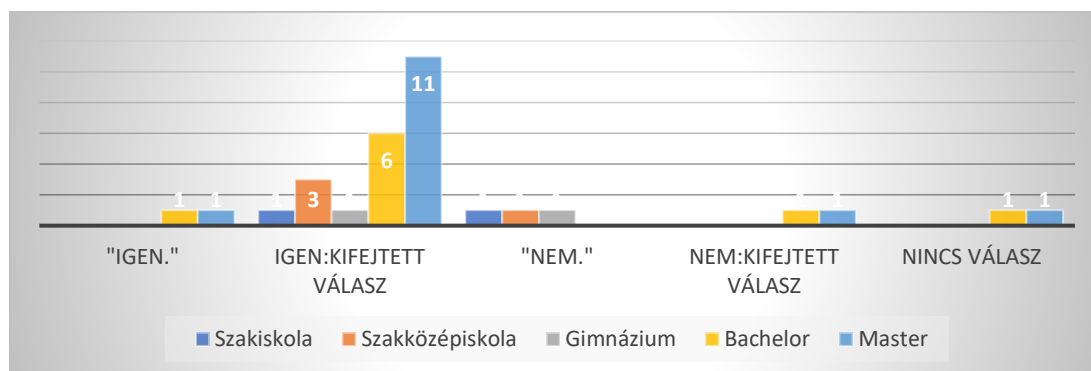
Értelmezésem szerint a népi írókra vonatkozik a kitöltő válasza. Itt azonban egy félreértést érdemes tisztázni, amely esetlegesen a kitöltőnek sem egyértelmű. Nem csupán a nyelvjárási szavak használata okán népies egy irodalmi mű, hanem a témája és a műben ábrázolt alakok miatt is: ha például a szegényebb társadalmi rétegek problémáiról ejt szót egy népi irodalmi mű.

<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/93.html>

<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/101.html>

Természetesen ezen felül vannak szavak, melyeket csak bizonyos országrészekben ismernek és használnak. Itt a két téma elkülönülését kívántam hangsúlyozni. Sándor Klára az irodalmi nyelvről is szól: az igényes nyelvhasználat és a szépirodalmi nyelv összefüggéseiről ír (v.ö: Sándor 2014: 58). Az itt található linkeken részletesen tájékozódhat az olvasó arról, amit ebben a bekezdésben a népi írókról röviden összefoglaltam.

Mit lehet kiolvasni a 12. táblázatból?

12. ábra: Fontosnak tartja, hogy megőrződjenek a nyelvjárások? (Alapcsoport)

A legtöbb kitöltőnek fontos, hogy megőrizzük a nyelvjárásokat és nyelvjárási kifejezéseket. Az igen válasz mellett (egy-egy fő Bachelor és Master végzettségű kitöltő) érkeztek hosszabban kifejtett válaszok is, hat fő Bachelor és 11 fő Master végzettségű kitöltő írta le bővebben véleményét. Ezt követte három fő szakiskolai végzettséggel. „Nem”-mel egyenlő arányban válaszoltak szakiskolát, szakközépiskolát és gimnáziumot végzett kitöltők. Egy-egy fő Bachelor és Master végzettségű kitöltő

indokolta, miért nem fontos számukra a nyelvjárási kifejezések megőrzése. Szintén egy-egy fő Bachelor és Master végzettségű kitöltő nem adott választ a kérdésre. Legmagasabb számban Bachelor és Master végzettségűek adtak kifejtett választ. Ezt követte a szakközépiskolát, gimnáziumot és szakiskolát végzettek aránya.

Hogyan vélekednek erről a kontrollcsoport kitöltői?

“Igen, mert történelem része, régi korok felidézése”

“Igen, mert ez a kultúránk része.”

Az alapcsoportban is fontos szempont volt a kultúra ápolása és tovább adása. Többen írtak arról, hogy ily módon igyekeznek óvni nyelvi értékeinket.

“természetesen! minél színesebb a nyelvünk, annál szebb. A digitális kommunikáció okozta silányulással szemben hatna”

A kitöltő szerint segítene változatosan fenntartani a nyelvi sokszínűséget, ha az elektronikus kommunikációban megszokott szavak, rövidítések helyett törekednénk a nyelvjárási kifejezések megőrzésére.

“Igen, sokfélék vagyunk egy nemzetben belül, a nyelv összeköt, a sokféleség gyönyörködtet.”

A kitöltő itt is a sokszínűséggel, változatossággal azonosítja a nyelvjárásokat. Határozottan pozitívan bírálja a nyelvjárásainkat.

“Igen, mert ez is a kultúránk, hagyományunk, történelmünk része. Ettől vagyunk egyediek és sokszínűek.”

“Igen, mert ez magyarságunk része”

A kitöltő itt a nemzettudathoz kapcsolja a nyelvjárásokat- megőrzendő értéknek tekint rá.

“Igen, hagyományörzés, kultúra része”

“Azon a helyen, ahol mindenki ugyanúgy beszél, igen.”

Az ugyanahhoz a nyelvjárási régióhoz tartozókra gondol a kitöltő.

“Igen, hisz így vagyunk egyediek, de mégis nyelvjárásunk miatt összetartozunk.”

Szépen megfogalmazza a kitöltő, hogy egyéni nyelvi különbségeink ellenére egy nyelvi egységhez tartozunk, melyben az összetartó erőt a nyelvjárások, mint kis élő szigetek alkotják.

“Ugyanolyan fontosnak találom, mint bármely hagyomány megőrzését.”

Nemzeti hagyományunk részeként azonosítja a kitöltő a nyelvjárásokat.

“Igen, mert a felmenőinket idézik”

Ősi nyelvként gondol a nyelvjárásokra a kitöltő.

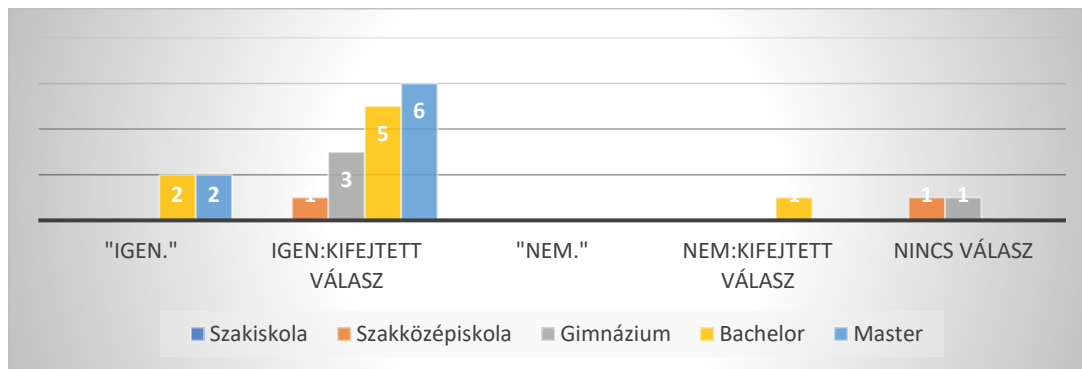
“Igen, mert jó lenne, ha ez által is színesebb lenne a nyelvünk.”

A kitöltő szerint színesíti, gazdagítja, bővíti a nyelvet a nyelvjárás.

“Nem, mert nem látom a gyakorlati hasznát, sztem nem könnyíti senki számára az életet.”

Az első olyan válasz, ahol a kitöltő gyakorlatiasabb oldalról közelíti meg a nyelvjárásokat: szerinte megnehezíti a mindennapi kommunikációt. Egyszerűbbnek látná, ha egységesen, mindenféle variáció és eltérés nélkül tudnánk kommunikálni, ahol nem nehezítenék a beszélgetést különféle szó- és hangalakok. Egy másik dolgot keretein belül érdekes lenne ezt a felvetést megvizsgálni.

Mi olvasható ki a táblázatból?

13. ábra: Fontosnak tartja, hogy megőrződjenek a nyelvjárások? (Kontrollcsoport)

A legtöbb kitöltőnek (tizenöt fő), úgy, mint az alapcsoportban, fontos, hogy megőrizzük a nyelvjárásokat, nyelvjárási kifejezéseket. Csupán egy fő Bachelor végzettségű kitöltő írta, hogy nem fontos számára a nyelvjárások megóvása és ezt részletesen ki is fejtette. Ilyen típusú válasz az alapcsoportban is rendkívül kevés volt, csupán kettő érkezett. Az alap- és kontrollcsoportban, egyenlő arányban, két-két fő nem írt választ ehhez a kérdéshez. Elmondható, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkezők hosszabban kifejtették válaszaikat ennél a kérdésnél, mint a középfokú végzettségűek.

A kérdőív hetedik kérdése így szól: „Véleménye szerint szükséges a magyarórákon a nyelvjárásokról szót ejteni? Miért?”

„Fontos, mert sok fiatal sajnos nevetségesnek és abnormálisnak tartják a nyelvjárásban beszélőket”

Pontosan a Sándor Klára által leírt problémára utal a kitöltő (ld. 5.-6. kérdés): már az tanórákon is megmutatkozik az az elv, miszerint szégyellnivalóak a nyelvjárások. Ez szemlélet a fiatal generáció viselkedésében is megnyilvánul. A korábbi alfejezetekben bővebben kifejtettem már az ehhez kapcsolódó szakirodalmat.

„Igen. Hozzatartozik a minden napi elethez.”

A kitöltő a nyelv természetes elemeként tekint a nyelvjárásokra, mely elválaszthatatlan a beszédetől.

„Igen. Hogy a diákok ne negatív tulajdonságként azonosítsák.”

A kitöltő itt is a társadalomban sokhelyütt berögzült elhatározással azonosítja a nyelvjárásokat: a tanulók negatívumként tekintenek erre a nyelvi jelenségre.

„Érdeemes megismertetni a gyerekekkel.”

„Igen. Ismerje meg a jövő nemzedéke is a múlt hagyományait.”

„Hagyományként” említi a kitöltő a nyelvjárásokat, mint egy fentebb elhangzott kijelentésben: a kultúra részeként, nemzeti kincsnek őrzi a nyelvjárásokat.

„Igen, hozzátartozik az alapvető műveltséghez.”

Egy másik szemszögből közelíti meg a kitöltő a nyelvjárások fontosságát: a nyelvi alpműveltség részének tartja. Fontos lehet számára, hogy már gyerekkortól felismerjék az egyes nyelvjárási kifejezéseket és sajátosságokat, hangtani különbözőségeket.

„Igen. A jobb megítélés, elfogadás miatt.”

Feltételezem, hogy a nyelvjárások jobb megítélésének igényéről ír a kitöltő. Egy valós problémára utal, miszerint az általános vélekedés a nyelvjárásokról az, hogy beszélőit műveletlennek tartják iskolai végzettségüktől függetlenül. Ha sikerülne ezt a gátat áttörni, akkor sokkal megértőbben viszonyulnánk a különböző nyelvjárásokhoz.

„Igen, bár ennek a "tisztább", hivataloshoz közeli nyelvet beszélő területeken ezek jelentőségét nagyon nehéz tudatosítani.”

Mi a „tisztább nyelv”? A sztenderd? Valójában mindenki beszél (ha csak kis mértékben is) nyelvjárásban, nincs olyan természetes nyelvet beszélő, aki csak a sztenderdet beszéli. Mindannyiunk nyelvhasználata tartalmaz valamilyen formában nyelvjárási

elemeket. A nyelv természetéből adódóan nem lehetséges, hogy csakis nyelvjárási elemek nélkül, „tisztán” beszéljünk. Ha nem is használunk nyelvjárási kifejezéseket, akkor bizonyos hangzóvariációk vagy mondatszerkezetek mutatják nyelvjárásunkat. (V.ö. Sándor 2014: 54)

„Igen. Hagyományápolás.”

„Igen. Az adott korosztálynak megfelelő mértékben. Azért, hogy aki nem nyelvjárásban beszél, felismerhesse, ha tájszólással beszélő személlyel találkozik. Ne megítélje, hanem minél természetesebbnek tekintse.”

Fontos eleme a válasznak „az adott korosztálynak megfelelően”. Meg kell különböztetnünk a korosztályokat az anyanyelvi oktatásban. Véleményem szerint máshogyan kell megközelíteniük a tanítóknak/tanároknak a tananyag átadását az iskolai szintnek megfelelően. Valóban fontos azonban, hogy a magyarórákon szó essen a nyelvjárások természetes mivoltáról és tudatosítsa a gyerekekben, hogy nem szégyellnivaló a nyelvjárásuk, nem nyelvtani hibát vétének, ha a szüleiktől/nagyszüleiktől elsajátított nyelven szólnak.

„Szerintem csak említeni lehet, de elvárni hogy a mai gyerekek ezeket tudják is felesleges.”

Érdekes nézőpont. Nagy terjedelmű tananyag lenne, ha az összes nyelvjárás nyelvészeti jellemzőjét meg akarnák tanítani a gyerekeknek. Ahogy a kitöltő is írja, a felismerés szintjén hasznos lehet ismeretük.

„Igen. Kultúránk részének gondolom.”

„Igen. A mai fiataloknak is meg kell ismerniük, hogy léteznek ilyenek.”

A kitöltő válaszából arra következtetek, hogy a fiatalabb generáció nem nagyon van tisztában a magyar nyelvjárások fajtáival és általános jellemzőivel. Fontos lehet, hogy alapszinten megismerhessék az iskolában.

„Szerintem igen. A különböző nyelvjárások ismertetésével elkerülhetőek a kellemetlen szituációk. Például, hogy ne csúfolják parasztnak azt, aki máshogy beszéli a nyelvet. Mert ez egy nyelvi sajátosság.”

„Ne csúfolják parasztnak”: többször visszatért már ez a gondolat a kitöltők között. Ha ebben az esetben a kitöltő nem is élt át hasonló helyzetet, biztosan hallott már példát erre ismeretségi köréből. Nagyon káros egy-egy ilyen megjegyzés, főleg gyermekkorban. A nyelvi identitás megkérdőjelezésével a beszélő alapvető kötődését a családjához kérdőjelezi meg, hiszen családjától tanulta a nyelvet és a legbiztonságosabb közegnek érzi. Ha ezt a nyelvhasználatot kritizálják, azzal a beszélő személyére fogalmaznak meg (esetekben sértő) véleményt.

(V.ö: Sándor 2014: 65 és Sándor 2016: 153-174)

„Igen, hogy ne csodálkozzanak ha találkoznak vele.”

Ne érje a fiatalokat váratlanul, ha más kiejtéssel vagy szóalakokkal találkoznak.

„Igen, a fiatalokban is tudatosítani kell, hogy ez egy megőrzendő érték, nem nemkívánatos eltérés.”

Fontos kiemelni és megfelelő módon tájékoztatni a gyerekeket az iskolákban, hogy a nyelvjárások nem nyelvhelyességi hibák, „nem nemkívánatos eltérések”. Sokan sajnos nem tudják ezt és kinevetik, megbélyegzik társaikat. Ennek Sándor Klára egy egész fejezetet szentel *Nyelv és társadalom* c. könyvének (2016) *Nyelvi hátrányos helyzet az iskolában* c. fejezetében.

„Igen, de nem nagyon fontos.”

„nem fontos szerintem, mert előbb-utóbb ki fog kopni a nyelvből”

Érdekes lenne tudni, hogy a kitöltő szerint ez mennyi idő alatt és hogyan menne végbe.

„Igen. Azt gondolom, hogy erről például országismereti szempontból fontos beszélni a gyerekekkel. (Azonban nyelvjárásban megjelenő tankönyvet nem támogatnék. Ugyanis a sztenderd nyelvhez mért helyesírás-tudás nagyon sokszor hiányos és helytelen még a magasan iskolázottak körében is.)”

Itt a kitöltő nyelvhelyességi hiányosságként tartja számon a nyelvjárásokat. Ez egy nagyon gyakori elképzelés a nyelvről és nyelvjárásokról, azonban hibás. Sándor Klára ezt bővebben kifejti Sándor 2014: 392-398 oldalain.

„Igen, a magyar órákhoz ez is hozzá kell tartozzon, nem csupán a nyelvtan és az irodalom. Viszont elég csak érintőlegesen.”

Itt is azon a véleményen van a kitöltő, hogy elég a nyelvjárásokkal a felismerés szintjén megismertetni a gyerekeket.

„Igen, ne merüljön feledésbe.”

„Igen, mert a mindennapi élet részei.”

„Igen, a hagyományok ápolása minden tájegységben szükséges.”

„Kis mértékben érintőlegesen lehet vele foglalkozni, hogy megismerjük mai nyelvünk sokrétűségét.”

„A hagyományok megőrzése miatt, vagy pl. Nógrád megyébe látogatok értsem az ott élő emberek beszédét.”

„Sokan a családban nem hallanak erről. Az iskolában fel kell fedeztetni, megismertetni a gyerekekkel. Ebben segítenek az irodalmi művek is.”

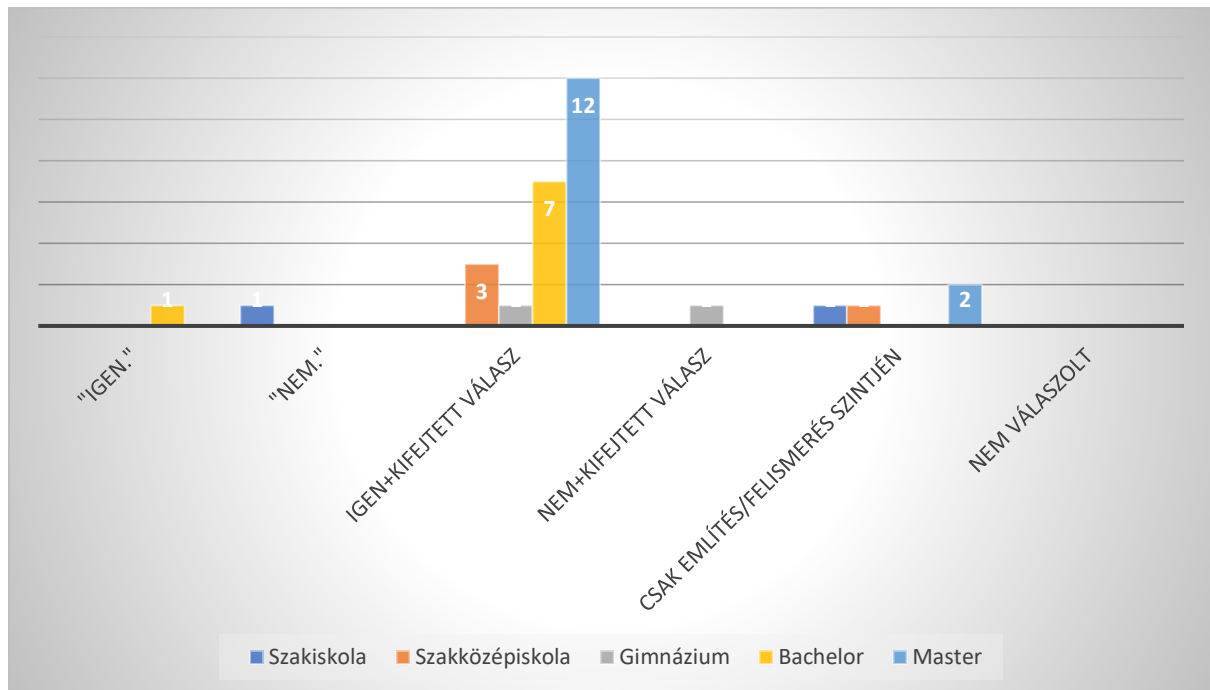
Ez olyan szempontból igaz, hogy sok családban nem beszélnek más nyelvjárásokról, mert nem tudják, hogy mik a jellemzői. Vagy előfordul, hogy azt hiszik, ők nem beszélnek nyelvjárásban.

„Igen, persze. Jó megismerkedni vele.”

„Igen, mert sokan a mai napig cikinek tartják, ha valaki nyelvjárásban beszél. Meg kellene tanítani a diákoknak, hogy attól senki nem lesz kevesebb ha másképpen ejt ki néhány hangot és hogy szükség esetén nem is olyan könnyű elhagyni a nyelvjárást.”

„Nem is olyan könnyű elhagyni a nyelvjárást”: sokan kényszerülnek arra, hogy tudatosan odafigyeljenek beszéd közben, hogyan ejtenek ki bizonyos hangokat, vagy hogyan mondanak szavakat. Ez abból fakad, hogy tudják, a nyelvjárásuk miatt szégyenkezniük kell, ezért úgy próbálnak minél jobban beilleszkedni, hogy szóalakokban és kiejtésben a sztenderdhez leginkább hasonlóvá formálják

beszédüket. Erről több helyen írtam fentebbi bekezdésekben és mutattam be a szakirodalmat.

14. ábra: Nyelvjárások fontossága az anyanyelvoktatásban (Alapcsoport)

Hogyan vélekednek erről a kérdésről a kontrollcsoport kitöltői?

“Igen de csak érintőlegesen”

“Igen, mert ez a kultúránk része.”

“Igen, mert ez is az anyanyelvünkhöz tartozik ezért jó már iskolás korban megismerni az országon belüli különböző nyelvjárásokat. Ez a téma is szélesíti a diákok látókörét és segít abban, hogy befogadóbbak és elfogadóbbak legyenek a világban minket körülvevő sokszínűsége.”

Rendkívül jó meglátást ír meg és párhuzamot von a kitöltő. Egyrészt valóban fontos már kisgyermekkoról megismertetni a különböző nyelvjárásokkal az iskolásokat, mert egyrészt bővíti a szókincset, a nyelvismeretet; másrészt ezáltal nagyfokú nyelvi nyitottságra és toleranciára tanítjuk őket, amit előnyükre kovácsolhatnak az életben. Ez a mentalitás segíti a beilleszkedést egy multikulturális környezetbe.

“nyelvünk része; elfogadást, interkulturális kompetenciát is fejleszthetne”

Ez a válasz nagyon hasonló szempont alapján ítéli meg a nyelvjárásokat, mint az előző válasz.

“Igen, minden gyereknek tudnia kell azt, hogy a sokféle területen kicsit más a nyelvhasználat, de magyar!”

Fontos tudatosítani a gyerekekben, hogy a különböző változók, kisebb-nagyobb eltérések ellenére ugyanazt a magyar nyelvet beszélik. Meg kell érteniük, mitől másabbak a területi nyelvváltozatok és miért képezik mégis szerves részét anyanyelvünknek. Érdeemes elmagyarázni nekik, miért “más a nyelvhasználat”, és mitől “mégis magyar”. Ezzel már gyermekkorban megalapozzuk a nyitottságot a nyelvjárásokra és nem ültetünk el ellenállást, negatív hozzáállást ehhez a “más nyelvhasználathoz”. Ehhez a témához is szorosan kapcsolódnak a Sándor Klárától származó, 64. oldalon említett források.

“Igen, de nem elméleti, hanem gyakorlati ismereteket kellene közvetíteni, hogy legalább egyszer hallják. Azt is el tudom képzelni, hogy ahol él még a nyelvjárás, ott kutathatnának a diákok, és/vagy meg is tanulnának valamit.”

Valóban fontos lenne az anyanyelvi oktatás keretein belül empirikus tanulmányozást folytatni, ahol a tanulók maguk fedezhetik fel a különböző nyelvjárásokat. Ezzel pozitív élményeket, érzelmeket csatolnának a nyelvjárásokhoz, mely egész életükre meghatározó lehet. Persze itt felmerül a kérdés, hogy ezt hogyan lehetne integrálni a magyarórákba, honnan lenne erre pénzügyi erőforrás és milyen időkorlátok között lenne ez megvalósítható.

“Igen, hogy ne merüljenek feledésbe. Ismeretterjesztés céljából is.”

“Igen, hogy mindenki tudja honnét való, illetve hogy mennyire sokszínűek vagyunk, mint magyar nemzet.”

Ismét a sokszínűséggel azonosítja a kitöltő a nyelvjárásokat: szint hoznak a megszokott, mindennapos beszédbe.

“Persze, szükséges, hogy a gyerekek megismerjék, mennyire sokszínű a nyelvi kultúra.”

“Igen, hogy megismerjük a hazánk különbözőségeit, ami alkot egy egészet”

Valóban a nyelvjárásokkal vagyunk egy nyelvi egész. A sztenderddel egybekötve, mint színjárok egészítik ki a nyelvrendszert.

“Igen, mindenképpen. Ahogy előbb is írtam, sajnós gyerekként/diákként hajlamos az ember mosolyogni ezen és negatív mássággént értékelni. Szerintem tudatosítani kellene, hogy mennyire fontos ezt továbbvinni, hiszen itt egy kultúráról és identitásról van szó.”

A kitöltőnek a nyelvjárások az egyént/egyéniséget szimbolizálják. Ennek az a magyarázata, hogy az anyanyelvvvel alap identitásunkat sajátítjuk el. Ez a legszemélyesebb, legegységesebb kapcsolatunk a magyar nyelvvel: saját nyelvjárásunk. (V.ö. Sándor 2014: 65)

“Igen, mivel leteznek a nyelvjarasok, jo egy kicsit felkesziteni az embereket elore hogy kepben legyenek ezzel es h ez természetes dolog, nem tudatlansagra vall.”

Fontos már az iskolában megtanítani a gyerekekkel, hogy a nyelvjárási beszéd nem egyenlő az iskolázottság mértékével és ne írják le azonnal a személyt, ha számukra ismeretlen vagy furcsán hangzó nyelvjárásban beszél. Itt ismét utalnék Sándor 2016-os szakirodalmának *Nyelvi hátrányos helyzet az iskolában* c. fejezetére.

“Igen, hiszen ez is a kultúránk része. Sajnós manapság "nem menő" megtartani a rég múlt szokásait, és ebben a nyelvjárások is benne vannak.”

Bizonyosan ilyen szempontból is beszélni kellene az iskolában a nyelvről: a nyelvjárások nehezebben illeszthetők be a fiatalok mai nyelvhasználatába. Fontos lenne azonban tudatosítani: attól, hogy nem a modern nyelvhasználat elemei, még ugyanolyan értékkel rendelkeznek, mint a ma gyakrabban használt, ismertebb szavak.

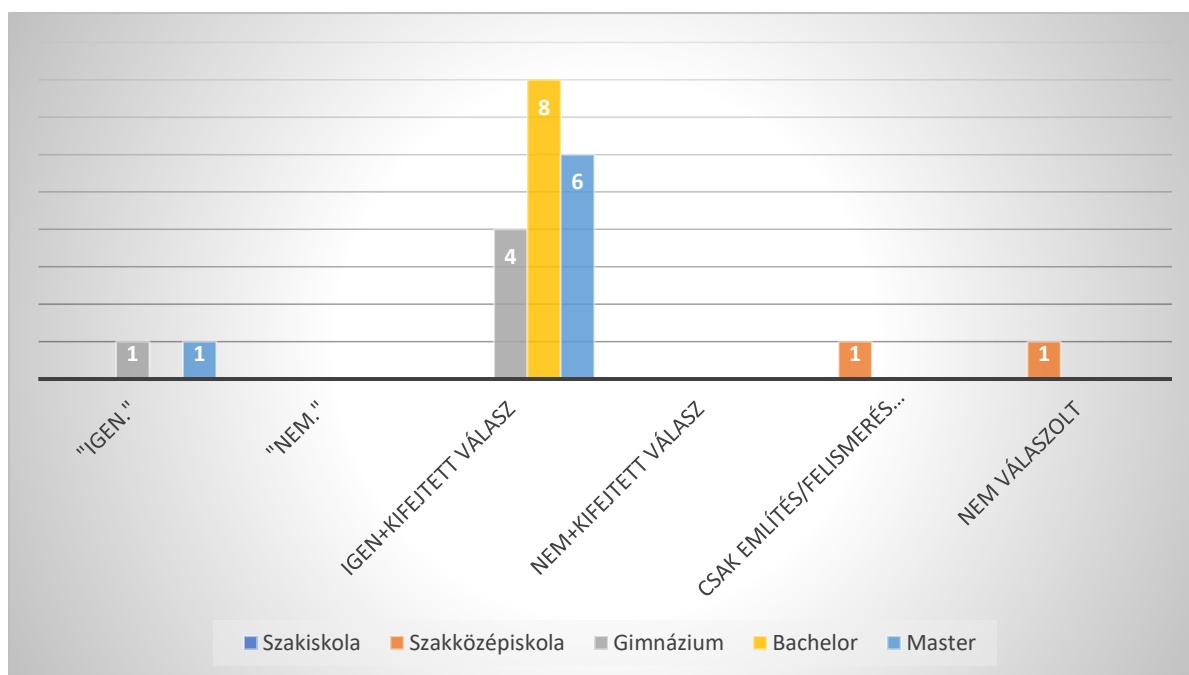
“Igen, mert gazdagabbá teszi a nyelvünket. A fiatalokkal igazi nyelvjárásban beszélt szövegeket is kellene hallgattatni.”

Ez egy jó ötlet, amivel feldobható, érdekesebbé tehető az anyanyelvi oktatás. Vannak oldalak, amelyeken nyelvjárási felvételeket lehet meghallgatni és ezek ma már könnyen elérhetőek a modern technika és internet segítségével. Így kicsit közelebb lehet hozni a nyelvjárások világát a tanulókhöz. Ilyen oldalak például az ELTE Geolingvisztikai Műhelyében (http://geolingua.elte.hu/index_hu.html), vagy a Tájnyelv (<http://tajnyelv.hu/>) oldalán találhatóak. Nagyon jó lehetőség lenne a magyarórák keretein belül megismertetni kisebb-nagyobb mértékben a tanulókat a nyelvjárásokkal. Itt természetesen felmerülnek költségvetési kérdések, illetve hogy egyes tanárok mennyire hajlandóak/tudnak eltérni a mindenkori tantervtől - maga az ötlet azonban újító szellemmel hatna a nyelvtanórákon.

“Igen, mert ez is az anyanyelvünkhöz tartozik ezért jó már iskolás korban megismerni az országon belüli különböző nyelvjárásokat. Ez a téma is szélesíti a diákok látókörét és segít abban, hogy befogadóbbak és elfogadóbbak legyenek a világban minket körülvevő sokszínűsége.”

Már korábban megfogalmazott véleményt ír le a kitöltő: a nyelvjárások megismertetése nyitottabbá teszi a gyerekeket már kicsi koruktól a világban található (nem csak) nyelvi változatosságra.

Mire következtethetünk az alap- és kontrollcsoport válaszaiból?

15. ábra: Nyelvjárások fontossága az anyanyelvoktatásban (Kontrollcsoport)

A legnagyobb számban azt tartották fontosnak a kitöltők, hogy az iskolai anyanyelvi oktatás keretein belül foglalkozzanak a diákok a nyelvjárásokkal. Huszonkettőből tizenhét hosszabban ki is fejtették, miért tartják ezt fontosnak és esetenként le is írták, ez hogyan valósulhatna meg a gyakorlatban. Csupán egy fő szakközépiskolai kitöltő írta, hogy csak említés szintjén érdemes a nyelvjárásokkal a tanórákon foglalkozni. Kifejtettségükben jellemző a válaszokra, hogy a hosszabb, bővebb válaszok gimnáziumi, Bachelor és Master végzettségű kitöltőktől érkeztek. Nagyon hasonló arányban olvashatunk ilyen válaszokat az alaps csoportban is, ott huszonhárom kitöltő írta le részletesen véleményét arról, miért fontos a nyelvjárásokról szót ejteni és hogyan iktathatnánk ezt be a tanórákba. A legrészletesebb válaszok mindkét csoportban (14. és 15. ábra) gimnáziumi és felsőfokú végzettséggel rendelkezőktől érkeztek.

A nyolcadik kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy „Melyik más nyelvjárásban beszélőket érti meg a legnehezebben, és melyeket a legkönnyebben?”

„A palócot értem a szegedit talán a legkevésbé”

„Legnehezebb: Vas megy Legkönnyebb: Szabolcs”

„Ő betűvel beszélő.”

„Mindegyiket egyformán megértem.”

„Alapvetően adott szövegkörnyezetben bárkit meg lehet érteni.”

„Palóc. Borsodi.”

„csángó”

„Nekem ez úgy gondolom, nem annyira nehéz, nem tudok jó válasz adni. Talán a szögedi áll a legtávolabb tőlem, de valószínű, h. sokat nem is ismerek igazán.”

„A székely kevéssé érthető számomra, könnyen értem a palócot.”

„A szabolcsit jól értem még, a palóc, székely sokszor kifog rajtam.”

„Értem a beszédet bárhol járok az országban. Szeged környékén azonban jobban kell figyelnem.”

„Nincs ilyen tapasztalatom.”

„A határon túliakat esetleg nehezebb, de mindegyiket megértem.”

„A nyelvjárások nevét nem ismerem, de a Dunántúliakat értem meg általában nehezen és az észak-mo-iakat a legkönnyebben.”

„Legkönnyebb: szabolcsi Legnehezebb: határon túliak”

„legkönnyebb: borsodi, hajdúsági (ismerősök miatt) legnehezebb: nógrádi”

„Legkönnyebben a zempléni nyelvjárást, mivel ott is éltem már. Legnehezebben talán a nógrádit, azonban ezt nehezebb megítélni.”

„Legkönnyebben- borsodi Legnehezebben- nógrádi”

„Megértem őket.”

„legnehezebben:palóc, legkönnyebben: matyó”

„nehéz a palóc, a szegedi”

„Nincs tapasztalatom arról, hogy a környezetemben más nyelvjárásban beszélnek.”

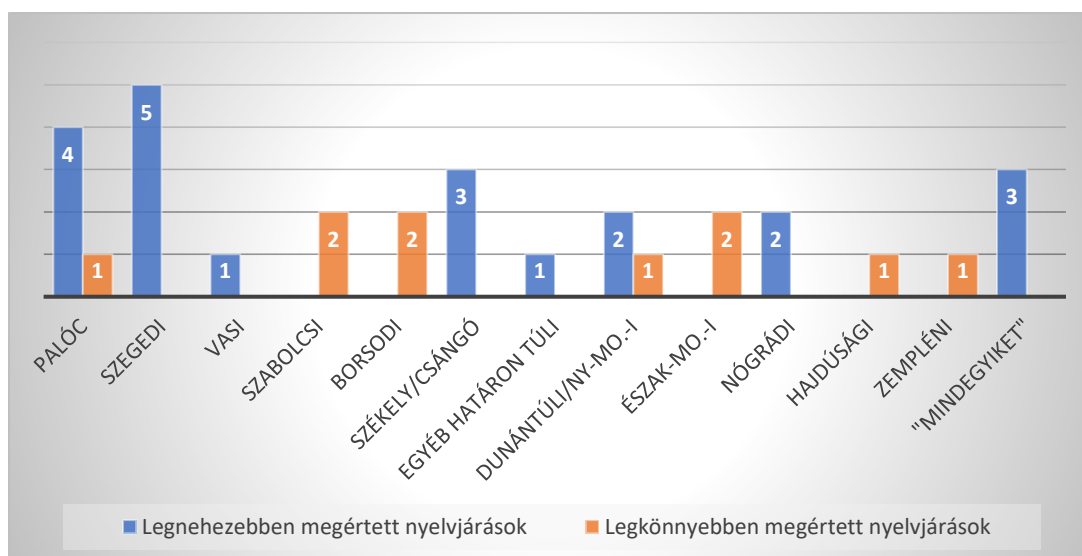
„A "szögedi" nyelvjárást használó emberekre kell jobban figyelnem.”

„Legkönnyebben- északkeleti nyelvjárás régiót. Legnehezebben -dél-dunántúli nyelvjárás régiót.”

„A szegedieket nehezebben és a nyugat magyarországiakat könnyebben.”

„Az erdélyi magyarok sok olyan szót használnak, amiről nem tudom hogy mi, a többi megértem.”

Mit lehet kiolvasni a 16. táblázatból?

16. ábra: Legkönnyebben és legnehezebben megértett nyelvjárások (Alapcsoport)

Legkönnyebben egyenlő arányban a borsodi, észak-magyarországi és szabolcsi nyelvjárásokat értik meg az alapcsoport kitöltői. Legnagyobb nehézséget érdekes módon a palóc, szegedi és székely/csángó nyelvjárások megértése okoz. Csupán három fő írta, hogy minden nyelvjárást megért. Jóval változatosabb a nyelvjárások megnevezése az alapcsoportban, mint a kontrollcsoportban.

Csupán két kitöltő nem tudott választ adni a kérdésre. Nem tudni, hogy azért, mert nem ismernek (más) nyelvjárásokat, vagy nem akarták megnevezni ezeket. A 16. ábrából ennyi információ derül ki.

Mely nyelvjárásokat értik meg legkönnyebben, illetve legnehezebben a kontrollcsoport kitöltői?

“Legnehezebben a felvidékit, legkönnyebben a vasi után a zalaít.”

“Legnehezebb - Szabolcs megye”

“Magyarországon nem volt nehézségem (zalaít, vasit, debrecenit ismerem)”

“Palocot a legnehezebben, nyugat-dunantulit a legkönnyebben”

“Magyarországon beszélőket igen, de az Austrában beszélőket nem.”

“Veszprém megye talán.”

“Attól, hogy pár szót nem ért belőle az ember, a lényeg szerintem a legtöbb esetben érthető.”

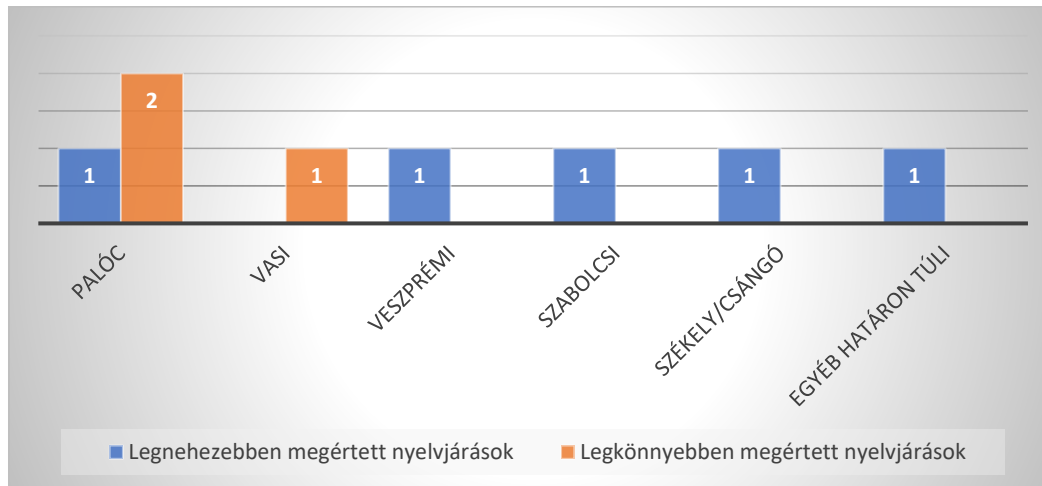
“Legkönnyebben palóc, legnehezebben székely”

„nem ismerem annyira jól a többi nyelvjárásokat”

„Nincs ezzel tapasztalatom. Eddig még mindenkit problema nélkül megértettem.”

A legkönnyebben az ő-ző vagy é-ző, a közelemben beszéltet. Nem tudom, kit értenék meg legnehezebben.

Mire következtethetünk a 17. táblázatból?

17. ábra: Legkönnyebben és legnehezebben megértett nyelvjárások (Kontrollcsoport)

Elég nagy az átfedés az alapcsoporttal: a „veszprémi” jelzővel ellátott nyelvjárás kivételével ugyanazokat nevezték meg mind az alap-, mind a kontrollcsoportban.

Legkönnyebben a palóc nyelvjárást értik meg a kitöltők saját elmondásuk alapján. Ezt követi a „vasi”. Ugyanolyan arányban vannak nehézségek a felsorolt egyéb nyelvjárások megértésével.

Öt kitöltő válaszolt „nem tudom”-mal a kérdésre. Ennek okai, úgy, mint az alapcsoportban, ismeretlenek. Ezeket a következtetéseket a 17. ábráról vontam le.

A kérdőív második része: szókincsgyűjtemény vizsgálata

A kitöltőkről

A kérdőívelemzés második részében kitérek a nyelvjárási szavak ismeretének vizsgálatára.

Mennyire ismerik a szókincset és mennyire van ez összhangban a nyelvjárás fontosságának megítélésével? Hány fiatal írta, hogy igen, fontos megőrizni a nyelvjárási szavakat és szépnek tartja azokat, de ugyanakkor nem ismeri a szavakat és fordítva?

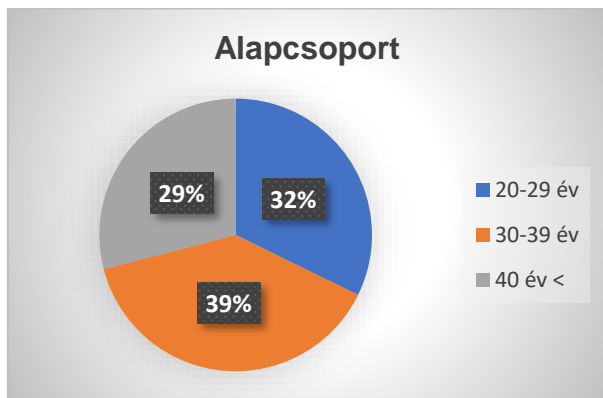
Ebben a fejezetben egy nyelvjárási szószedetet vizsgállok, melyet a [Tájnyelv.hu](http://tajnyelv.hu) oldalról gyűjtöttem. Olyan szavakat válogattam össze a magnófelvételekről, melyek a falusi életet jellemzik, különös tekintettel a mindennapi élettel, házasodással és étkezéssel kapcsolatos szavakra. Vegyesen választottam igéket és főneveket a korpuszból. Minél nagyobb a szóválaszték, annál nagyobb és összetettebb tendencia mérhető.

Az alábbi szógyűjtemény vizsgálata egy pilot kutatásként értelmezendő. Abban bízom, hogy a szóválasztékból lemérhető lesz egy kisebb tendencia a fiatal felnőttektől a 30-as éveikben járó korosztály nyelvhasználatára, nyelvjárási szavaira vonatkozó ismereteire. Továbbá vizsgálható még egy generációs nyelvhasználati különbség: egy idősebb válaszadói csoport eredményei is mérhetőek. Ez a csoport a 40-60+ éves korosztály. A korosztályi felosztásról később lesz szó.

A szakdolgozat vizsgálódása arra irányul, hogy a szószedet ismerete mennyire tükrözi a valóságot: milyen mértékben ismerik a különböző korcsoportokban a résztvevők a nyelvjárási szavakat és mennyire érdemes így kutatni a nyelvet. Ez egyben egy későbbi, átfogóbb, részletesebb kutatás tárgya is lehetne.

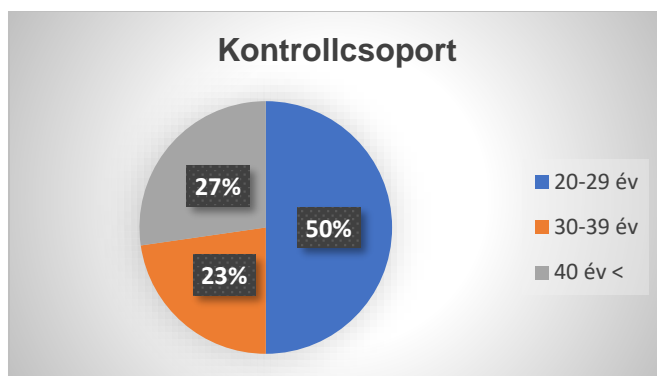
A korcsoportokat a következő módon tagoltam: 20 év-29 év, 30 év-39 év és 40 évtől felfelé. Milyen az alap- és kontrollcsoport pontos életkori megoszlása? Az alapcsoportban harmincegy kitöltő szerepel. A korcsoporti felosztás szerint az alapcsoportban 20-29 évig terjedő csoportban tíz, a 30-39 évig terjedő csoportban tizenkét fő, 40 év felett pedig kilenc fő szerepel.

Diagramokon szemléltetem a korcsoportok megoszlását a könnyebb érthetőség kedvéért.

18. ábra: Korcsoportok megoszlása (Alapcsoport, demográfiai adat)

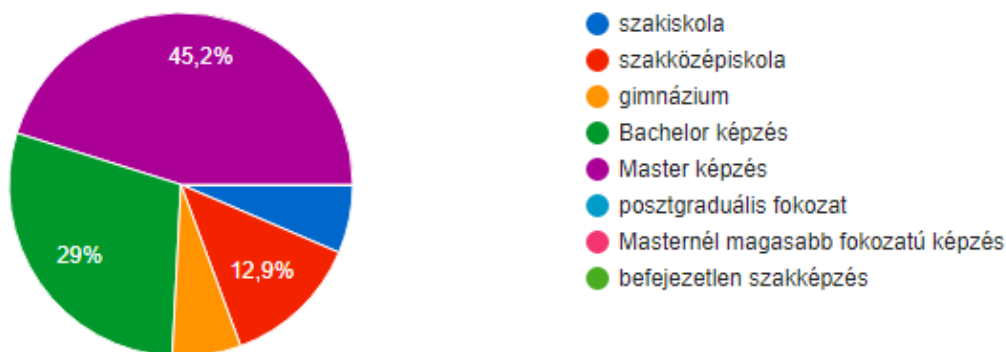
Ugyanígy diagramon ábrázolom a kontrollcsoport megoszlását (19. ábra) is és összevetem az alapcsoporttal (18. ábra). Huszonkét főből a legtöbb kitöltő a 20-29 év közötti kategóriában található: ez tizenegy főt jelent, mely a csoport 50%-át teszi ki, ellentétben az alapcsoporttal, ahol tíz fő jelentette a csoport 32%-át. A 30-39 évig terjedő csoportban öt fő található, mely a csoport 23%-át jelenti, ellentétben az alapcsoport jóval nagyobb, 39%-os arányával (12 fő). A 40 év feletti kategóriában a kontrollcsoportban hat fő található, mely a csoport 27%-át jelenti - itt minimális eltérés figyelhető meg az alap- és kontrollcsoport között.

19. ábra: Korcsoportok megoszlása (Kontrollcsoport, demográfiai adat)

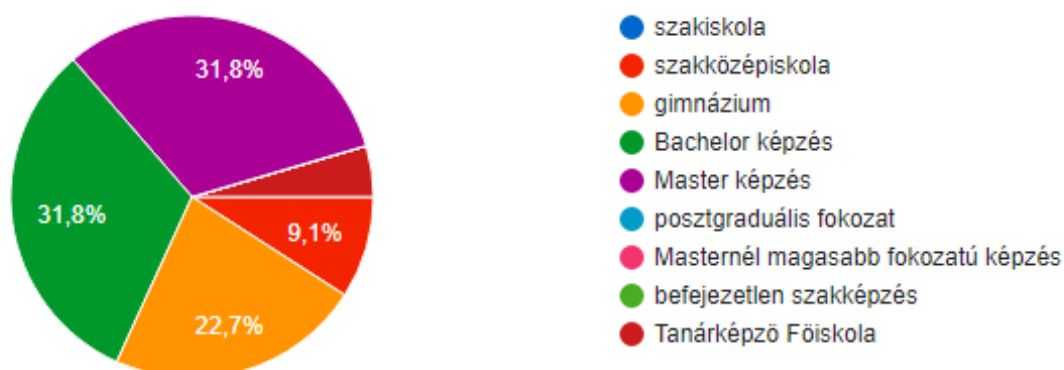
A végzettség tekintetében vannak közép-és felsőfokú végzettséggel rendelkező kitöltők. Legalacsonyabb iskolai végzettség a szakiskola, ezt követi a középfokú végzettségek sorában a szakközépiskola és a gimnázium. Legmagasabb iskolai végzettségként Bachelor és Master szerepel.

Milyen a végzettség megoszlása a kitöltők között az alap- és kontrollcsoportban?

20. ábra: Végzettség megoszlása (Alapcsoport, demográfiai adat)

Ahogy az a fenti ábrán is látható (20. ábra), legnagyobb számban Mastert végzett kitöltők küldték be válaszukat az alapcsoportba. Ezt követik a Bachelort, majd a szakközépiskolát végzettek. Egyenlő arányban válaszolták meg a kérdőívet gimnáziumot és szakiskolát végzett kitöltők.

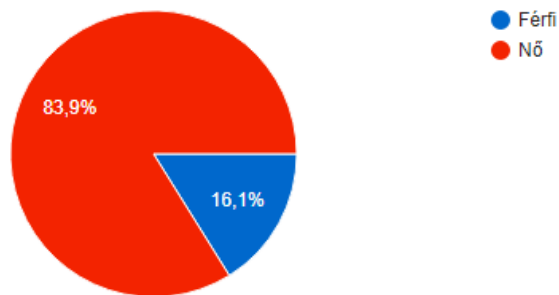

21. ábra: Végzettség megoszlása (Kontrollcsoport, demográfiai adat)

Kisebbségi eltérések figyelhetők meg a 21. ábrán a kontrollcsoportnál az alapcsoportéhoz képest. Míg az alapcsoportban tizennégy kitöltő rendelkezik Master végzettséggel, addig a kontrollcsoportban csupán hét. Ugyanígy kisebb a Bachelort végzett kitöltők száma a kontrollcsoportban: az alapcsoportéhoz képest (kilenc fő) csupán heten jelöltek meg hasonló végzettséget. Öt fő érettségizett a kontrollcsoportban az alapcsoport két alanyához képest. Szakközépiskolát ketten végeztek a kontrollcsoportban, míg ez a szám négyre nőtt az alapcsoportban. Szakiskolai végzettséggel senki sem rendelkezik

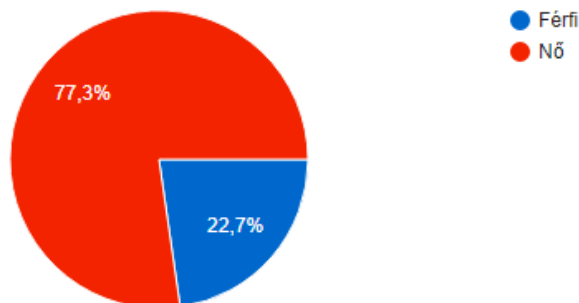
a kontrollcsoportban, azonban az alapcsoportban két fő tanult szakmát. Az egyéb végzettséghez a kontrollcsoportban egy kitöltő írta, hogy Tanárképző Főiskolára járt, ez azonban a mai felsőoktatásban (2006-tól a bolognai rendszer elvei alapján; a linken erről található bővebb tájékoztatás: https://btk.pte.hu/mester_seg) Bachelor végzettségnek felel meg. Ilyen jellegű megjegyzés nem érkezett az alapcsoportba.

Milyen a nemek megoszlása a két vizsgált csoportban?

22. ábra: Nemek megoszlása (Alapcsoport, demográfiai adat)

Az alapcsoportban huszonhat nő és öt férfi válaszolt a kérdőívre.

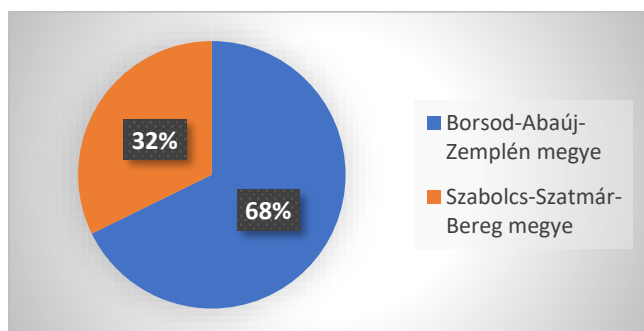
23. ábra: Nemek megoszlása (Kontrollcsoport, demográfiai adat)

A kontrollcsoportban tizenhét nő és szintén öt férfi töltötte ki a kérdőívet.

A nemek aránya mindkét csoportban arra enged következtetni (a kördiagramok alapján), hogy a nők nyitottabbak, készségesebbek voltak a kérdőív kitöltésénél, valószínűleg szívesebben szántak rá időt. Érdeemes lenne egy további kutatásban megvizsgálni, hogy a nyitott kérdésekre hosszabban, bővebben kifejtve válaszoltak-e, mint férfitársaik? A szókincsismeret résznél érdekes lenne megvizsgálni, hogy a nők szebbnek értékelték-e a nyelvjárási szavakat összehasonlítva a férfi kitöltőkkel, illetve hogy milyen arányban ítélte a két nem hasznosnak, de nem szépnek (és fordítva)

ezeket a vizsgált szavakat. Érdekes lenne megfigyelni továbbá, hogy a nők fogékonyabbak-e a nyelvjárásokra, mint a férfiak? Érzékenyebbek-e az ilyen jellegű nyelvi eltérésekre, hajlamosabbak-e összességében szebbnek találni a nyelvjárási szavakat, mint a férfiak?

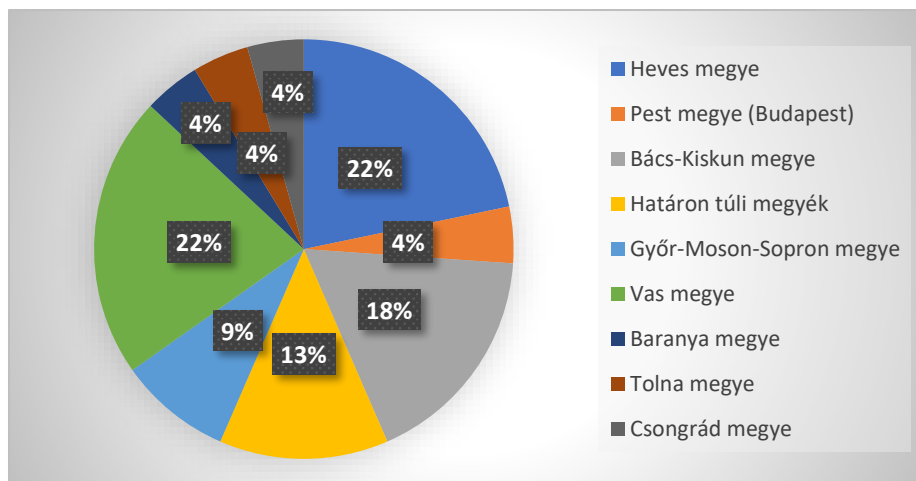
Milyen a válaszadók területi megoszlása?

24. ábra: Mely megyékben nőttek fel a kitöltők? (Alapcsoport, demográfiai adat)

Az alapcsoportban huszonegy fő származik Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből és tíz fő Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből. Legnagyobb számban Mezőkövesdről, Miskolcraól és Nyíregyházáról érkeztek a válaszok. A többi településről (Borsodivánka, Csenger, Cserépfalu, Hejőkeresztúr, Kék, Kisvárda, Ózd, Tarcál, Tiszabábolna, Tiszabездéd, Tiszaújváros, Záhony) egyenlő számban kaptam válaszokat (ld. 24. ábra).

A kontrollcsoport összetétele huszonkét fővel ennél jóval érdekesebb (jórészt azonban hasonló az eloszlás a megyék között).

25. ábra: Mely megyékben nőttek fel a kitöltők? (Kontrollcsoport, demográfiai adat)

A legtöbb kitöltő Vas és Heves megyéből származik. Ezt követi Bács-Kiskun megye, majd a határon túli városok kitöltői (Bécs, Komárom, Pozsony), valamint Győr-Moson-Sopron megye. Csongrád és Tolna megyéből is megegyezik a kitöltők száma. Egyenlő arányban érkeztek válaszok Budapestről és Baranya megyéből. Ezek az információk a 25. ábráról olvashatóak le.

A szókincsről

25 szót vizsgáltam a kérdőívemben. A szavakat három csoportba osztottam jelentésük és használatuk szerint: az első csoportba kerültek azok a szavak, melyek általánosságban a falusi életet jellemzik, mindennapos cselekvéseket, használati tárgyakat vagy a falusi életvitelt jelölik. Ezek a következők: früstükk, estézés, dikó, hájalja, pocskál, pendely, sihedér, pirtelgetni, gondoskodni.

A második csoportba a házkörüli teendőket és eszközöket jelentő szavak kerültek: vert fal, kapitányvíz, sulyolni, megpergelni, csenke, patics, vendégoldal, ligallérozni, begyullad (a búza), összesímítani.

A harmadik csoportba tartoznak a házasságkötéssel kapcsolatos szavak: kézfogó, jánykérő, jánykiadó, megkérni, nyoszolyóasszony, csörögefa.

Az ismereteket szócsoportonként, összesítve vizsgálom és a kiugró eredményeket, kivételeket, eltéréseket külön is kiemelem.

Mennyire ismerik a kitöltők a szókincsset és ez mennyire van összhangban a nyelvjárások fontosságának megítélésével?

A szavakat szabolcs-szatmár-beregi és borsod-abaúj-zempléni települések hangfelvételeiből nyertem. A következő falvak, városok tartoznak Szabolcs megyéhez

a gyűjteményből és ezeket a szavakat származtatja onnan a hangfelvétel: Gávavencsellő - estézés, dikó, vert fal, kapitányvíz, megpergelni, pocskál; Kékcse - jánykérő, jánykiadó; Tiszarád és Kék - früstükk, megpergelni, hájalja, megkérni.

Borsod megyében Sárospatakon rögzítették a következő szavakat: ligallérozni, csenke, patics, sihedér, pirtelgetni, vendégoldal, pendely, csörögfa, nyoszolyóasszony, összesimítani, vendégoldal, gondoskodni, begyullad (a búza).

Megvizsgáltam az alapszoportban a szavak ismeretét és ezt összevettem a kontrollcsoport ismereteivel, eredményeivel.

A kiértékelési kritériumokban említett szempontok mellett három fő pillérre alapoztam a szókincs kiértékelését:

- A. Az átlagismeretekről beszélni: van-e korcsoport/nem/végzettség/település szerint megfigyelhető trend? Jelentős tételeket egy-egy grafikonon is bemutatom.
- B. Voltak-e eltérések az átlagtól? Itt kiemelem az érdekesebb válaszokat.
- C. Végül kielemezem a feltűnő, kiugró adatokat.

A szócsoportokról és a kérdőívről

Ebben a részben arról írtam, hogy milyen szavak találhatóak az egyes szócsoportokban. Ezen kívül kiértékeltem a szószedet ismeretét az alap- és kontrollcsoportban, valamint korosztályonként is összevettem; szóltam a vizsgálat céljáról; a szógyűjtemény szavainak összeállításáról: hogyan gyűjtöttem a szavakat, miért pont ezeket vizsgáltam.

A <http://tajnyelv.hu/> archív szövegeit hallgatva bukkantam érdekes szavakra, melyeket csak részben ismertem saját nyelvjárási területemről. Felmerült bennem a kérdés, hogy más nyelvjárásokban ismerik-e ezeket a szavakat, vagy milyen más szóalakot használnak hasonló jelentéssel? Milyen a beszélők nyelvjárásokhoz fűződő viszonya? Ezt a három kérdést is igyekszem a kérdőívemmel feltárni.

Az első részben nyitott kérdések segítségével kerestem a választ arra, hogy hogyan vélekednek a nyelvjárás sokféleségéről, oktatásban betöltött szerepéről, nyelvi fontosságáról a kitöltők? Milyen az általános nyelvészeti ismeretük a nyelvjárásokról: tudják-e, mi a nyelvjárás, milyennek ítélik a nyelvjárásokat, mikor és mennyit beszélnek nyelvjárásban (ha beszélnek), mely nyelvjárásokat értik meg könnyen, vagy

esetleg nehezebben? A második részben a szószedet ismeretére voltam kíváncsi.

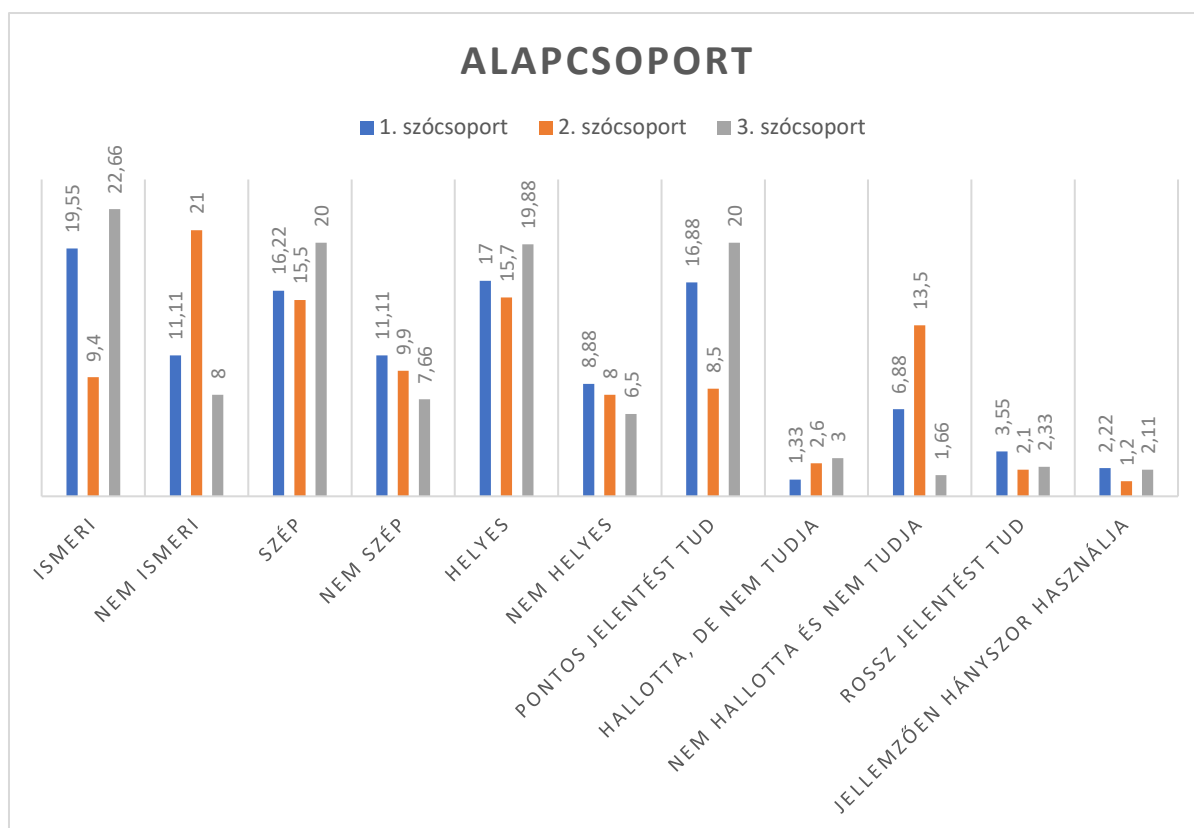
A harmadik, szintén nyitott kérdéssel újabb, számomra ismeretlen szavakat gyűjtöttem.

A következő oldalakon a második kérdés válaszait értékelem, elemzem és szemléltetem az átlagolt eredményeket ábrákon, a fentebb már említett szócsoportokra bontva.

Milyen tehát a szócsoportok ismerete az alapcsoportban?

Ahhoz, hogy az eredményeket már csoportosítva tudjam szemléltetni, az összes szóhoz érkezett választ egyesével be kellett vinnem egy külön Excel táblázatba (mindkét csoportban), amelynek fejlécében azokat a fő kategóriákat adtam meg, mint a kérdőív második részének kérdései voltak. Szócsoportonként és azokon belül szavanként egyesével kiértékeltem a válaszokat - a megfelelő rubrikában számosítva jelöltem meg a választípusokat. Így kaptam meg egy átlagolható eredményt, mely számszerűen mutatja, milyen az aránya a népi szavak ismeretének. Ezt az eredményt a 26. ábra táblázatában rögzítettem, hogy az olvasónak is áttekinthető legyen. Az alábbiakban összefoglalom, milyen eredmények olvashatóak ki a kérdőív válaszai alapján létrehozott táblázatokból. (A válaszok nagy száma miatt másfajta táblázatot használok, mint az első rész kérdéseinél használtam.)

A következő oldalakon táblázatokban szemléltetem a válaszok megoszlását.

26. ábra: A három szócsoport vizsgálatának eredményei az alapcsoportban (Második kérdés)

Az alapcsoportban megfigyelhető trendek a 26. ábra alapján:

A harmadik szócsoport szavait ismerik legnagyobb arányban a kitöltők, ezt követi az első, majd a második szócsoport. Ezzel megegyező arányban tartják szépnek és helyesnek a kitöltők a szócsoport szavait. Ebből következik, hogy a legnagyobb számú kitöltő nem ismeri a második szócsoport szavait, ezt követi az első, majd a harmadik szócsoport. Megfigyelhető, hogy a szóismerettel összefügg a szavak szépnek és helyesnek ítélése: szinte egyező arányban vallják szépnek és helyesnek azokat a szavakat a kitöltők, melyeket ismernek is.

A számszerű adatok a táblázatból leolvashatóak.

Ezek alapján elmondható tehát, hogy az alapcsoport résztvevői feltehetően leginkább a népi esküvővel kapcsolatos szavakat ismerik, ezt követik a népi szokásokkal, ételekkel és mindennapos tevékenységekkel kapcsolatos szavak; legkevésbé ismerik (és ezzel együtt találják szépnek, valamint helyesnek) a házkörüli teendőkkel és alapanyagokkal, a falusi életmóddal kapcsolatos szavakat, a második szócsoport szavait.

A szavak pontos jelentésének megadása nagyban megegyezik a szavak ismeretével: szinte teljes átfedés figyelhető meg a táblázat első és hetedik oszlopa között. Átlagosan a kitöltők több, mint fele helyesen adta meg a szavak jelentését. Legmagasabb átlagszámmal a házassághoz kapcsolódó szavak pontos jelentését ismerték; ezt követték a mindennapi teendők szavai; legkisebb arányban a tevékenységeket, cselekvéseket, alapanyagokat jelentő kifejezések jelentését tudták beírni. Ebből az következik (mint azt a 'rossz jelentést tud' oszlopból leolvashatjuk), hogy csak kis számban rendeltek téves jelentést egyes szavakhoz. Arányosítva is nagyon alacsony a hibás jelentést megjelölők száma. Ezzel kapcsolatban azonban leolvasható egy érdekesség: a rossz jelentést megjelölő oszlop nagyon hasonló a 'hallotta, de nem ismeri oszloppal', számait tekintve szinte fordítottan arányos.

A 'nem hallotta a szót és nem ismeri a jelentését' oszlop kicsit kilóg a logikai láncból: számosságát tekintve jóval kisebb, mint a szavakat nem ismerők számát jelölő oszlop, mégis sokkal több választ tartalmaz, mint a 'hallotta, de nem tudja a szó jelentését' oszlop.

Az átlagos szóhasználat eléggé alacsony számot mutat: annak ellenére, hogy az első és harmadik csoport szavait 20 körüli átlagszámon ismerik a kitöltők, a másodikét pedig kilences átlag felett ismerik, az első és harmadik szócsoporthoz jellemző átlaghasználat alig haladja meg a kettőt, a második szócsoporthoz esetében ez a szám pedig el sem éri a kettőt.

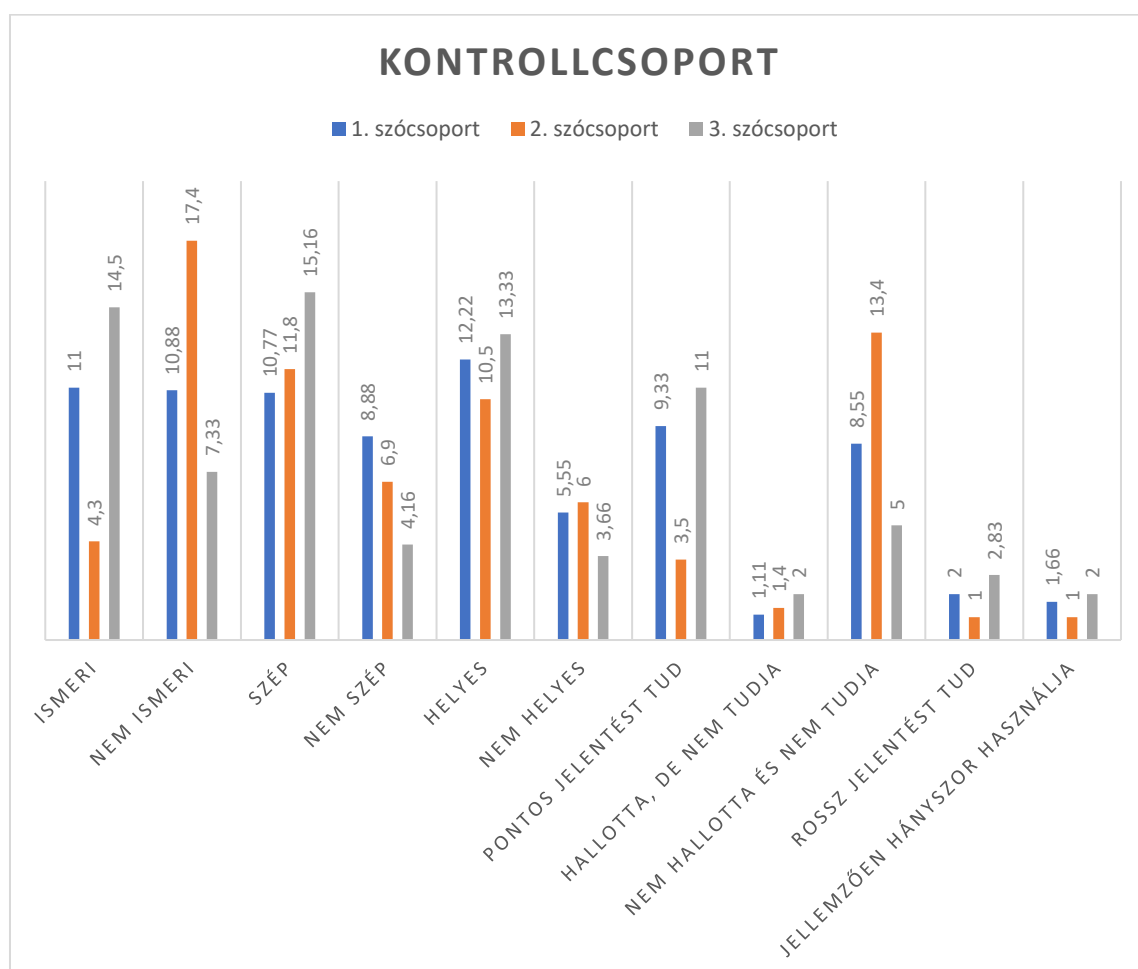
Ezenkívül még két kategóriában vizsgáltam a szócsoporthoz ismeretét/használatát, amely a válaszok jellegéből adódóan nem szerepel a táblázatban: ha ismerte a szót a kitöltő, megjelölhette, kikkel használja leggyakrabban és kitől tanulta a szót. Itt a lehetséges válaszok a család, iskola, munkahely, barátok és egyéb forrás voltak, melyet a kitöltő nevezett meg (de az egyéb források is hozzárendelhetők valamelyik kategóriához). Legnagyobb számban a család-beli használatot jelölték meg a kitöltők: öt kivételtől eltekintve az első és második szócsoporthoz a családot nevezték meg fő használati közegként, a harmadik szócsoporthoz csak és kizárólag a család szerepelt ennél a kérdésnél. A kevés kivételek közé egy esetben a barátok, három esetben a munkatársakkal/munkahelyen folytatott beszélgetésben jelölték meg használati közegét; egy esetben ez az egyéb kategóriába esett. A következő szavakat használják a kitöltők nem családi közegben is: früstükk, pirtelgetni, kapitányvíz, csenke és patics. Számomra legkevésbé meglepőnek a házassal, falusi lakodalommal kapcsolatos szavak használati közege bizonyult: családi körben használt szókészlet, az egyik

legfontosabb családi ünnep szavait ritkán használják üzleti/iskolai közegben.

Mire következtethetünk az alapcsoport táblázatából?

A kérdésvetetés tekintetében az állapítható meg az alapcsoport válaszaiból, hogy az első és harmadik szócsoport szavait ismerik a kitöltők és alkalomadtán használják is. A harmadik szócsoport szavait jóval kisebb számban ismerik. Használat tekintetében elenyésző számokat láttunk, ami mindhárom szócsoportha egyformán vonatkozik. A kérdőív eredményeiből készített számadatokból az olvasható ki, hogy kevesen használják az egyébként is csak mérsékelten ismert szavakat. A feldolgozott válaszok alapján elmondható, hogy ezek eltűnőben vannak a mindennapi szóhasználatból, különös tekintettel a falusi életvitel, tevékenységek és házkörül használt anyagok neveire, valamint a házasságot és egyéb, életmódot jellemző szavakra.

Milyen ezzel szemben a szóismeret megoszlása a kontrollcsoportban?

27. ábra: A három szócsoport vizsgálatának eredményei a kontrollcsoportban (Második kérdés)

A kontrollcsoportban megfigyelhető trendek a 27. ábra alapján:

Csakúgy, mint az alapcsoportban, itt is az első és harmadik szócsoporthoz szavait ismerték legnagyobb számban a kitöltők, és a második szócsoporthoz ugyanúgy a legkisebb számosságú. A szavak szépnek és helyesnek ítéltése szintén hasonlóságot mutat az alapcsoporttal: ezen faktorok aránya egyenesen arányos a szóismerettel. Egyetlen kivételt képez a szépnek ítélt kategóriában a második szócsoporthoz: magasabb arányban ítélték szépnek a kitöltők ezeket a szavakat, mint ahányan ismerték magát a szót. A pontos jelentést az alapcsoporttal hasonlóan legnagyobb számban az első és harmadik szócsoporthoz adták meg a kitöltők; szintén a második szócsoporthoz szavainak jelentését ismerték a legkevesebben. Azon szócsoporthoz, melyeket vagy hallott, de nem ismert, vagy egyáltalán nem is hallott soha a kitöltő, eredménye egybeesik az alapcsoporttal ugyanezen kategóriájú eredményeivel. A rossz jelentésben ismert szavak aránya szintén megegyezik az alapcsoporttal. A nyelvjárási kifejezések használata szintén jelentős hasonlóságot mutat az alapcsoporttal.

Az egyik legnagyobb eltérés a pontos jelentés meghatározásában mutatkozott meg: jelentősen nagyobb arányban ismerték a borsodi/szabolcsi nyelvjárásterületről származó szavak jelentését az alapcsoport kitöltői; a kontrollcsoporttal ugyanezen válaszában jelentős számbeli eltérések figyelhetők meg, mely szorosan összefügg a rossz jelentésmeghatározással és azzal, hogy nagyobb arányban nem is hallották a kitöltők soha az adott kifejezést. Ha hallották is, bizonytalanok voltak annak jelentésében.

Mivel a szócsoporthoz nagy része a kontrollcsoport nyelvjárásterületét tekintve idegen elemeket tartalmaz, ezért egy még ritkább használat figyelhető meg a szó típusoknál, mint az az alapcsoportban leolvasható volt.

Érdekes eredményeket mutat az a kérdés is, hogy kikkel használják ezen ritka esetekben a szavakat a kitöltők, és kitől tanulták ezeket? Az alacsony számszerű használatból következik egy egyértelmű válasz: a legtöbb kitöltő senkivel sem használja a kérdőívben vizsgált szavakat. Ha mégis előfordul a beszélgetésekben valamelyik szó, azt egy kivétellel csak családi körben használják. Ez bensőséges, meghitt kommunikációra enged következtetni, melyben a kitöltők nem szívesen juttatják a külvilág (munkahely, iskola) tudomására, hogy elvéve ilyen szavakat használnak. Az alapcsoporttal egyezően, a házassággal kapcsolatos kifejezések itt is túlnyomórészt a családdal használatosak (egy kivételtől eltekintve). Az első szócsoporthoz a früstök az egyetlen szó, melyet a kitöltők nagy része nem családi,

hanem baráti körben használ. Ennek oka feltételezhetően a szó kevésbé nyelvjárási hangzása. Ez azonban egy további vizsgálatot igénylő kérdés.

A számszerű adatok ellenőrzésképpen a táblázatból leolvashatóak.

Mire következtethetünk az alapcsoport és kontrollcsoport táblázatainak összehasonlításából?

A kérdésselvetést megfontolva elmondható, hogy a kontrollcsoport kitöltői kevésbé ismerik és használják a borsodi és szabolcsi kifejezéseket, mint az alapcsoport kitöltői. Ez a nyelvjárások természetes voltából fakad. Annak ellenére, hogy bizonyos mértékben tisztában vannak a szavak jelentésével, elmondható, hogy eltűnőben van a három szócsoporthoz a kontrollcsoport nyelvhasználatából, mivel elenyésző arányban használják a mindennapos kommunikációban. Ha használnák is (amit a kérdőív első részében kapott válaszok alapján kevésbé tartok valószínűnek), akkor is bizonytalanul és a lehetőségekhez mérten keveset használnák ezeket a szavakat. Az elemzett számadatokból azt állapíthatom meg, hogy mindkét csoport aktív nyelvhasználatából eltűnőben vannak a házasodással és falusi életmóddal kapcsolatos népi kifejezések.

A kérdőív harmadik, kiegészítendő része: „Az Ön nyelvjárása”

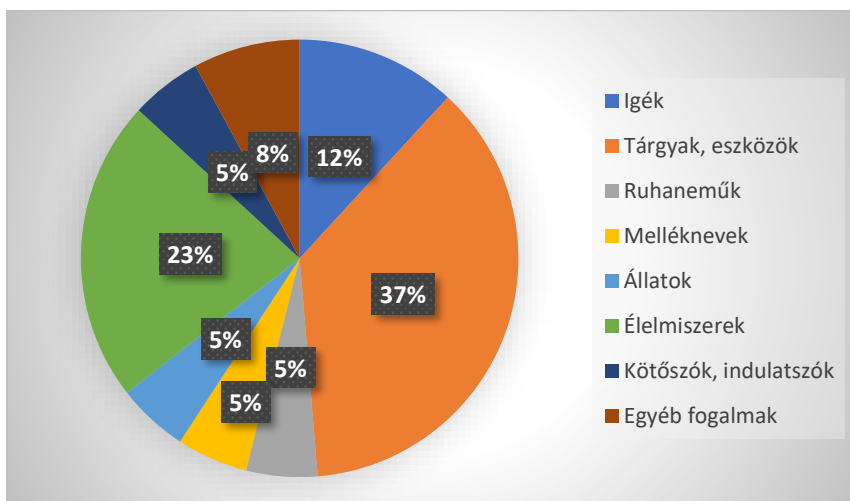
Több szempont alapján elemezhető a harmadik kérdés:

- A. Hányan voltak, akik nem tudtak a kérdőív végére szavakat írni?
- B. Akik új szavakat írtak: milyen jellegű szavakat írtak?
- C. Lehet, hogy szintén a falusi élethez kapcsolódó szavakat ismertek (pl. élelmiszerek nevei, használati tárgyak, igék)?

A válaszok függvényében vizsgálható, hogy eltűnőben vannak-e a nyelvjárási kifejezések, vagy csupán a kitöltők más témával kapcsolatos szavakat jobban ismertek, mint amiket én listáztam. Lehetséges, hogy az én szógyűjteményemet nem ismerték, de más jellegű szavakat igen: ez olyan szempontból változtathatna a kérdőív

végeredményén, hogy a kitöltő nem igazán ismerte például a házassággal kapcsolatos szavakat, de ismert több gyermekjátékot. Ebből leszűrhető, hogy bizonyos szókinccs tekintetében ismer (és használ) nyelvjárási szavakat, más területeken azonban nem ismer szavakat. Érdekes módon az egyénileg beírható szavak is leginkább az előző fejezetben megállapított három kategóriába esnek. A borsodi-szabolcsi válaszhalmazban gyakran előforduló példák voltak még helyhatározók, állatnevek, gyermekjátékok, felkiáltószók, kötőszók, élelmiszerek nevei és néhány melléknév. A kérdőív első kérdéséhez hasonlóan jártam el a harmadik kérdés kiértékelésénél is: a 30.-33. ábrák létrehozásánál először elkészítettem Word-ben az arányosított táblázatokat, melyeket aztán diagramokká és táblázatokká formáltam. Ilyen módon két lépésben átalakítottam a kérdőív adatait a szakdolgozatban egyszerűen leolvasható adatokká, anélkül, hogy a függelékbe külön beillesztendő táblázatot kellett volna létrehoznom.

Az alábbi diagram szemlélteti, milyen a szavak megoszlása az alapcsoportban.

28. ábra: Szófajok, szavak megoszlása az alapcsoportban (Harmadik kérdés)

Milyen szavakat írtak az egyes kategóriákhoz és mi ezek jelentése?

Legnagyobb számban használati tárgyakat, eszközöket, bútorokat, gyermekjátékokat neveztek meg a kitöltők. Ez az önállóan kitöltött szavak 38%-a. A következő szavakat írták a válaszadók:

lipityóka (mérleghinta), levonó (matrica), furik (talicska), soroglya (bicikli szállító, lapos része), sifon (kétajtós szekrény), látó (létra), serpenyű (serpenyő, edény), sparhelt (fűtőtest, ami főzésre is szolgál), ducskó (kivágott fa tönkje), lóca (pad), canga (bicikli), findzsa (bögre), kredenc (szekrény), almárium (konyhaszekrény), ámbitus (veranda), hidas (ól), foncsik (hajfonat), kaska (kosár), masina (tűzhely), síkálló (sodrófa), gereben (gereblye), cínányér (cseréptányér), hambár (gabonátároló), placc (tér), blóder (sütő)

Ezt követik az élelmiszerek nevei 23%-kal.

pityóka (krumpli), domó (kenyércsücsök), paszuly (száraz tarkabab), lapcsánka (tócsni: reszelt nyers krumpli liszttel és fűszerrel kisütve), jány (leány), makuka (napraforgómag), far (a kenyér fara, csücske), pizske (egres), tengeri (kukorica), pampucka (fánk), büszke (egres), kompér (burgonya), szuszinka (aszalt gyümölcs), murok (répa), málé (kukorica), popa (kenyér)

12% az igék aránya a válaszban.

curikol (hátrafelé megy, tolat), pecázni (horgászni), gyönni (jönni), gerembódázni (céltalanul jönni-menni), buherálni (szerelni), toporzékol (hisztizik), mezerel (begyűjti a betakarítás után földön maradt terményt), kujtorog (engedély nélkül kószál, lófrál, csavarog), kácsong (a szék két lábán billegtetni magát előre – hátra), vájkolódik (vakarózik)

A válaszok 7%-a egyéb fogalmakat takar, úgy mint: felkiáltások, egyéb főnevek, irányjezések:

jány (leány), tírpák (a nyíregyháza és környékére valósi emberek), szavak végének „elkenődése”, mint mindjárt-mindjárt vagy már-má(n), pulya (gyerek), csuri (lófarokhaj), rosseb (gond, baj), szüle (nagy mama), arrale (lefelé, a faluban), felvég (a falu felső határa, része), tojú (tyúk-, kacsa- és libatoll)

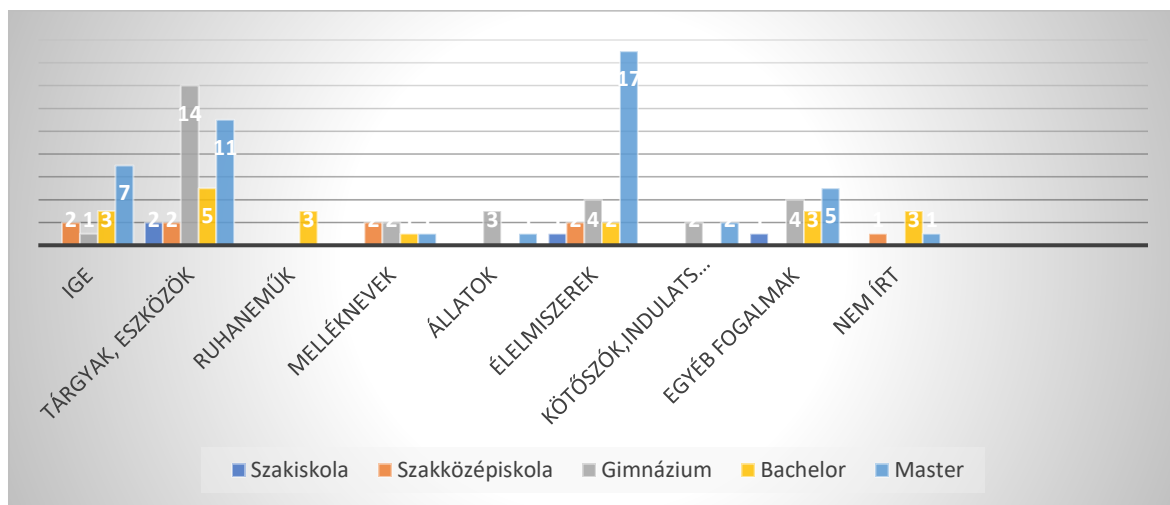
Legkisebb arányban, 5-5%-ban vannak jelen kötőszavak/indulatszók, állatok nevei, melléknevek és ruhaneműk a felsorolásban. Ezek a következők:

cocó (ló), lipe (pillangó), csesznye (csúnya), pacuha (rendezetlen öltözékű), tik (tyúk), csélcsap (szétszórt), feszt (állandóan), hinnye (húha), Au! (kiejtve Auó!), oszt (és), süsü (kapucni), mackó (melegítőnadrág), lajbi (mellény vagy ujjas felsőöltözet), pápaszem (szemüveg), surc (kötény)

Leggyakrabban megnevezett szavak a „makuka”, „furik”, „kompri”, „lipityóka”, „pityóka”, „levonó” és „pulya” voltak, szinte minden kitöltő válaszában szerepeltek.

Milyen az aránya a kitöltőknek, akik írtak, ill. nem írtak választ a harmadik részhez?

Ahogy a táblázatból is látható, rendkívül kicsi azoknak a száma, akik nem írtak számukra ismeretes szavakat. Ennek okai a kérdőívből nem derülnek ki. Harminchárom főből csupán hárman, tehát az alaps csoport 9%-a nem írt számára ismeretes, újabb szavakat. Ezzel szemben a csoport több, mint 90%-a osztotta meg érdekes, vicces vagy szemléletes szókincsét velem a kérdőívben.

29. ábra: Végzettség megoszlása az alaps csoportban (Harmadik kérdés)

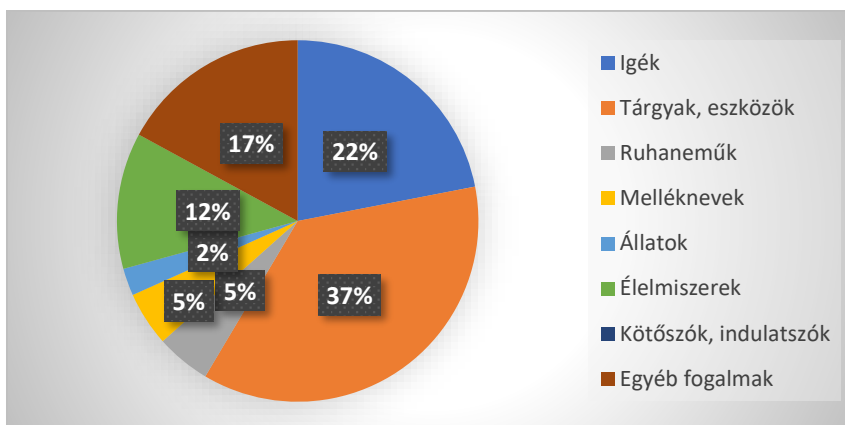
Segíti a szakdolgozatban vizsgált kérdés megválaszolását a harmadik kérdés?

Nagyban segíti, mert a kiértékelés során létrehozott táblázatokból egyértelműen leolvashatóak az összefüggések: milyen témakörhöz kapcsolódó szavakat ismertek legnagyobb/legkisebb százalékban a kitöltők és a nyelvjárási szókincs ismerete mennyire függ a végzettségtől?

Milyen jellegű szavakat ismertek és írtak maguktól a kitöltők az utolsó részben?

Főként a mindennapi életvitelhez kapcsolódó, családdal, étkezéssel, háztartással kapcsolatos főneveket, igéket és mellékneveket ismerték a kitöltők. Ez nagyban megegyezik a kérdőívben vizsgált szókinccsel és szófajokkal. Ebből arra következtetnek, hogy az alapvető, mindennapi élettel kapcsolatos szavak ismeretesebbek a kitöltők számára és alkalomhoz illően használják is ezeket a szavakat. Ez azt jelezheti, hogy nem feltétlenül vannak eltűnőben a vizsgált, falusi életvitellel kapcsolatos szavak sem, csupán nem használják/ismerik egy részét a borsodiszabolcsi kitöltők. Az általam választott halmazt is ismerték, de saját kitöltésükben részletesebben neveztek meg igéket és háztartással kapcsolatos főneveket. Legmagasabb számban Master és gimnáziumi végzettségű kitöltők ismernek nyelvjárási kifejezéseket, ezt követi a Bachelort és szakközépiskolát végzettek száma. Legkisebb arányban a szakiskolát végzettek írtak számukra ismert, de a kérdőívben nem szereplő szavakat - ennek oka kétféle lehet: vagy nem ismernek és nem is használnak ilyen jellegű szavakat, vagy nem voltak biztosak válaszuk helyességében és emiatt nem is kíséreltek meg újabb szavakat hozzáadni a kitöltendő részhez.

Milyen eredményt mutat ezzel ellentétben a kontrollcsoport kérdőíve?

30. ábra: Szófajok, szavak megoszlása a kontrollcsoportban (Harmadik kérdés)

Milyen szavakat írtak az egyes kategóriákhoz és mi ezek jelentése?

Amint az a 30. ábrán is látható, legnagyobb számban használati tárgyakat, (eszközöket, bútorokat), igéket, valamint egyéb fogalmakat neveztek meg a kitöltők. Ezek a szavak 76%-át alkotják és a következők:

elgyünni (eljönni), lánygyerek (lány), köped (hámlík), sifonér (komód), garabó (fonott vesszőkosár), stelázsi (konyhapolc), findzsa (csésze), sezlony (heverő), libikóka (mérleghinta), mátká (menyasszony), futik (fut, szalad), firhang (függöny), borozda (barázda), bodom (bödöny), gereben (mezőgazdasági vasfogú, fésűs eszköz; tímárok, vargák eszköze is), hacacaré (zajos mulatság, ill. feltűnő, tarka öltözet), csipödni (beszorulni), esszeug (evőeszköz), hózentróger (nadrágtartó), csávás (kuka, szemetes – somogyi nyelvjárás), gyüsménykedni (jönni-menni, nyüzsögni – somogyi nyelvjárás), tanittani (tanítani), lapnak le (Nem definiálta a kitöltő, így a jelentését nem tudtam pontosan átadni. Feltételezem, hogy lapjával lefelé vagy szálirányban jelentésben ismeri/használja a kitöltő)

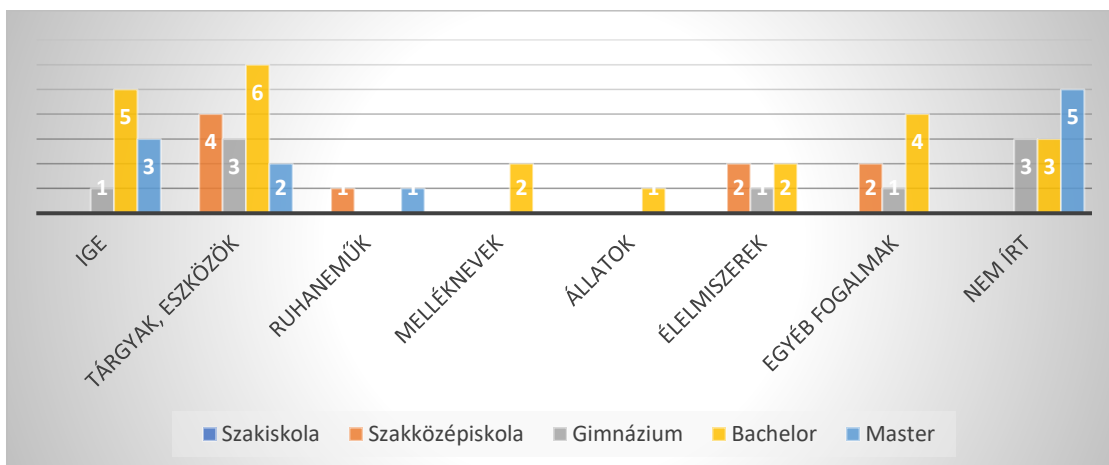
12%-ban élelmiszerek neveit jegyezték be a kitöltők:

büszke (egres), szemős takarmány (gabonafélék), kolompér (burgonya), macok (a tócsni vagy lapcsánka heves megyei változata), pampuska (fánk)

Ellentétben a borsodi-szabolcsi csoporttal kötőszókat/indulatszókat nem írtak a kitöltők.

Ruhaneműket, mellézneveket és állatneveket közel megegyező arányban írtak:

baca (buta), csömény (darázs), dóka (zeke, rövid dolmány)

31. ábra: Végzettség megoszlása a kontrollcsoportban (Harmadik kérdés)

Milyen az aránya a kitöltőknek, akik írtak, ill. nem írtak választ a harmadik részhez? Ez milyen hasonlóságot mutat a borsodi/szabolcsi csoport eredményeivel?

Ezeket az összefüggéseket szemléltetem a 31. ábra segítségével.

Ellentétben az alapcsoporttal, a legtöbb új szót Bachelor végzettségű kitöltőktől kaptam. Ezután legmagasabb számban Master és gimnáziumi kitöltők írtak új kifejezéseket; a szakközépiskolát végzetek válasza meghaladják az alapcsoport ugyanezen végzettségű kitöltőinek számát. Szakiskolai végzettségű kitöltőtől nem érkezett válasz erre a kérdésre. A leggyakrabban megnevezett új szavak igék és tárgyak, eszközök nevei (de számuk kevesebb, mint az alapcsoportban megnevezett, ugyanezen kategóriájú szavaké). A legnagyobb eltérést az élelmiszerek nevei mutatják. A többi alcsoport új szavainak aránya nagyjából megegyezik a két csoportban. Ezenkívül a ruhaneműket, mellézneveket és állatokat jelentő új szavak jóval kevesebb számban kerültek be a kérdőívbe. A kontrollcsoportban jóval többen hagyták üresen az utolsó kérdést. Ennek legfőbb megnevezett oka az volt, hogy a kitöltők nem ismertek egyéb nyelvjárási szavakat.

A fenti négy ábrán olvasható eredményekből arra következtetek, hogy a kitöltők legnagyobb része azonban főként igéket és eszközöket ismer nyelvjárási szövegkörnyezetben. Érdekes lenne tovább kutatni, hogy milyen gyakran használják ezeket a szavakat.

A végzettség tekintetében elmondható, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők nagyobb nyelvjárási szókincset birtokolnak, ugyanakkor a Master végzettségű kitöltők száma egyben a legmagasabb is a kérdést kihagyó kitöltők között. Ez az ellentmondás is szolgálhat további kutatások kiindulópontjaként.

Összegzés

Összegezve mindkét csoportnál megfigyelhető, hogy ugyanazokhoz a kategóriákhoz tartozó szavakat írtak a harmadik kérdéshez válaszként. Ez egyrészt logikus, mert minden létező nyelvtani szócsoporthoz ismertek természetes módon szavakat; másrészt az is az oka lehet ennek, hogy kifejezetten ezekhez a szócsoporthoz tartozó elemek használatosak nyelvjárási kifejezésként is. A diagramokról számszerűen is leolvasható, hogy melyik szócsoporthoz rendelték a kitöltők a legtöbb önállóan beírt kifejezést. Ezek nagy átfedésben vannak az általam összeválogatott korpusz szócsoportjaival.

Annak ellenére, hogy szép számmal küldtek be új nyelvjárási kifejezéseket, mindkét csoportban átfedéseket fedeztem fel az újonnan érkezett szavak fajtáját és szóalakját

tekintve. Az alapcsoportban jóval kevesebb kitöltő hagyta üresen ezt a kérdést, mint a kontrollcsoportban. Továbbá az alapcsoport lényegesen több új szót produkált, mint a kontrollcsoport. Ezt a tényt összevetve a második kérdés eredményeivel arra a következtetésre jutottam, hogy az alapcsoportban csökkenő tendenciát mutat a nyelvjárási elemek használata, de nincs feltétlenül eltűnőben a mindennapi használatból: a harmadik kérdés válaszai árnyalják az eredményt. A csökkenő tendencia értehető az általam vizsgált szókincsre, de nem vonatkoztatható a kitöltő saját nyelvjárásában használt egyéb jelentést hordozó kifejezésekre. Az utolsó kérdés erősen arra enged következtetni, hogy a borsodi és szabolcsi kitöltők ismernek és aktívan használnak változatos nyelvjárási elemeket. Ezzel szemben a kontrollcsoport eredményeiből az látszik, hogy jóval kisebb mértékben ismerik az általam megadott szavakat és használnak a saját nyelvjárásukra jellemző népnyelvi kifejezéseket. Ennek egyik feltételezett oka az lehet, hogy nincsenek birtokában a borsodi/szabolcsi nyelvjárási kifejezéseknek. Ha azonban csak ez lenne az oka a kisszámú válasznak, akkor jóval több válasz érkezett volna a harmadik kérdéshez, hiszen itt megmutathatták volna a kitöltők, hogy ismereteik milyen széles skálán mozognak a nyelvjárási kifejezések kapcsán. Mivel ezt nem tették, ezért arra a következtetésre jutottam, hogy a kontrollcsoport szókincséből ténylegesen eltűnőben vannak a nyelvjárási kifejezések. Egy következő szakdolgozat témája lehetne, hogy miért születtek ilyen eredmények: hogyan lehetséges, hogy a szabolcsi és Borsod megyei kitöltők ilyen szép számmal tudtak új szavakat hozzáadni a kérdőívemhez, és ez miért nem történt meg a kontrollcsoportban. Miért ilyen észrevehetően nagy a különbség az egyes nyelvjárási régiók között a népnyelvi szavak használatát és ismeretét illetően?

Deutschsprachige Zusammenfassung

Die Fragestellung der Masterarbeit lautet: Ist ein Zerfall des ungarischen Dialektalwortschatzes unter den jungen Erwachsenen bzw. Sprechern mittleren Alters mit besonderer Rücksicht auf den Wortschatz der Ehe, Sitten, ländlicher Tätigkeiten und Gewohnheiten im nordungarischen Dialektalgebiet festzustellen?

Im Rahmen der Arbeit wurde eine Pilot-Untersuchung mit 53 Teilnehmern durchgeführt. Die Teilnehmer haben einen Fragebogen ausgefüllt. Sie wurden in zwei Gruppen eingeordnet: zu der Basisgruppe (nordungarisches Dialektalgebiet, 31 Personen) und zu der Kontrollgruppe (alle anderen Dialektalgebiete, 22 Personen). Demographische Daten (Alter, Geschlecht, Ausbildungsniveau und Ortschaft, wo sie aufgewachsen sind) wurden aufgenommen. Die Antworten habe ich einzeln bearbeitet und ausgewertet: zu jeder Frage habe ich Tabellen erstellt, die für den Leser veranschaulichen, wie viele Wörter die Teilnehmer aus meinem Korpus gekannt haben; wie, wann und ob sie diese verwenden und in welcher Zusammenhang die Antworten mit dem jeweiligen Schulabschluss stehen. In der Einleitung der Masterarbeit habe ich mich mit folgenden Themen anhand der Fachliteratur auseinandergesetzt: Wie und warum wird das ungarische Sprachgebiet in Dialekte eingeteilt und welche Unterschiede unter diesen Sprachgebieten festzustellen sind? Was bedeuten die Begriffe *Dialekt* und *Dialektalwortschatz* für die heutigen Sprecher? Aus welchen Wörtern besteht der typische Dialektalwortschatz im Ungarischen? Kann man anhand der Literatur feststellen, dass dieser Wortschatz in Vergessenheit gerät? Wie hat sich die Einstellung gegenüber den Dialekten in der ungarischen Gesellschaft (ab dem XIX. Jahrhundert) entwickelt? Wie ist dieser Prozess im Bildungssystem zu beobachten? Ich habe in der Einleitung den Begriff *Dialekt* eingrenzen und relativieren müssen: nur weil die Sprecher manche Wörter kennen und ab und zu verwenden, bedeutet es nicht, dass sie auch in Dialekt sprechen können.

In dem ersten Teil des Fragebogens habe ich acht offene Fragen gestellt, die sich an die o.g. Problematik gerichtet haben. Die Teilnehmer haben die Möglichkeit gehabt, dazu ihre Gedanken zu formulieren. Ich habe aus den Antworten viele wertvolle Informationen erhalten: ob die Teilnehmer wussten, was Dialekt ist; ob sie es für wichtig halten, den Jugendlichen darüber im Rahmen vom Muttersprachunterricht Informationen beizubringen; ob sie es für wichtig halten, die Dialekte zu bewahren; ob sie wegen ihres Dialektes schon unangenehme Situationen erleben mussten, oder ob

sie sogar deswegen jemals ausgegrenzt wurden; ob sie Dialekte für schön halten und wie häufig sie Wörter aus dem Dialektalwortschatz verwenden. Ich habe (wie oben geschrieben) jede Antwort in der Basis- und Kontrollgruppe einzeln ausgewertet und habe diese miteinander verglichen. Am Ende jedes Kapitels ist eine kurze Zusammenfassung zu lesen.

Im zweiten Teil des Fragebogens habe ich 25 Wörter untersucht. Die Fragen zu jedem Wort waren wie folgt: ob die Teilnehmer das Wort kennen; ob sie es für schön und korrekt halten; ob sie die Bedeutung kennen; wenn ja: von wem sie das Wort gelernt haben und mit wem sie es üblicherweise verwenden. Die Wörter habe ich in drei Gruppen geteilt (nach Bedeutung kategorisiert) und habe diese in der jeweiligen Kategorie ausgewertet. Am Ende des zweiten Kapitels habe ich die Ergebnisse in bunten Tabellen gezeigt und habe eine Zusammenfassung zu der Wortschatzforschung geschrieben.

Im dritten Teil des Fragebogens haben die Teilnehmer Dialektalwörter schreiben müssen, die in dem Fragebogen nicht vorhanden sind, sie es aber entweder kannten und/oder verwendeten. Sie haben die jeweilige Bedeutung auch dazuschreiben müssen. An Diagrammen veranschaulichte ich, welche Wortarten und Bezeichnungen sie geschrieben haben und habe auch die Ergebnisse der Basis- und Kontrollgruppe miteinander verglichen.

Zu welchen Schlussfolgerungen bin ich durch die Untersuchung gekommen? Interessanterweise haben die Teilnehmer in dem dritten Teil zu meinem Korpus sehr ähnliche Wörter aufgelistet. Es hat mir gezeigt, dass ihnen die Wörter bekannt sind, obwohl sie es nicht aktiv verwenden. In der Basis- und Kontrollgruppe sind ebenfalls ähnliche Wörter zu finden. Zu der genauen Forschungsfrage kann ich feststellen, dass in der Basisgruppe die aktive Verwendung der Dialektalwörter eine sinkende Tendenz aufzeigt, jedoch droht es dem Dialektalwortschatz noch nicht, in Vergessenheit zu geraten oder zu zerfallen. Im Gegenzug dazu hat die Kontrollgruppe viel niedrigere Wortschatzkenntnisse aufgewiesen - sie kannten und schrieben viel weniger Wörter, als es in der Basisgruppe vorgekommen ist. Hier ist ein möglicher Zerfall der traditionellen Wörter festzustellen (nicht nur eine sinkende Tendenz). Ein Grund dafür ist, dass die Teilnehmer der Kontrollgruppe nicht aus dem Nordost-Dialektalgebiet stammen und dadurch die untersuchten Wörter nie erworben haben. Es wäre interessant in einer weiteren Arbeit darüber zu reflektieren, warum die Teilnehmer der Kontrollgruppe so wenige neue Wörter selbständig haben nennen können.

Selbständigkeitserklärung

Ich versichere, die vorliegende Arbeit selbständig verfasst und keine anderen als die angegebenen Quellen und Hilfsmittel benutzt zu haben. Die aus fremden Quellen direkt oder indirekt übernommenen Gedanken sind nach den Regeln des wissenschaftlichen Zitierens als solche kenntlich gemacht.

Mir ist bekannt, dass beim Verstoß gegen diese Regeln eine positive Beurteilung der Arbeit nicht anzustreben ist.

Die Arbeit wurde bisher in gleicher oder ähnlicher Form keiner anderen Prüfungsbehörde vorgelegt und auch noch nicht veröffentlicht.

Wien, im Juni 2020

Kriston Leila

Függelék

Nyelvjárási kérdőívek és a beérkezett válaszok:

<https://bit.ly/2KzzDi7> Nyelvjárási kérdőív (Borsod és Szabolcs megye)

<https://bit.ly/2VZhm35> Nyelvjárási kérdőív (Országos)

Az elemzett adatok egyénileg létrehozott Excel táblázatokban:

<https://bit.ly/2zfOvA5> Nyelvjárási kérdőív válaszai (Borsod és Szabolcs megye)

<https://bit.ly/3g1CTBo> Nyelvjárási kérdőív válaszai (Országos)

<https://bit.ly/2Zk9nkA> Kérdőív második részének elemzett adatai

A függelék hosszára való tekintettel (min. 250-300 oldal) létrehoztam öt rövidített linket a Google Űrlapokhoz, ahol eredeti formában mindenki számára elérhetőek a kérdőívek, az összes beérkezett válasz és a válaszok feldolgozása során külön létrehozott Excel táblázat.

A Google ebben a verzióban sokkal megbízhatóbban, online teszi elérhetővé a feldolgozott adatokat.

Ábrajegyzék

1. ábra: A mai finn beszélt nyelv rétegeinek és jellemzőinek összefüggései	23
2. ábra: Tudja, mi a nyelvjárás? (Alapcsoport)	30
3. ábra: Tudja, mi a nyelvjárás? (Kontrollcsoport)	32
4. ábra: Ön nyelvjárásban is beszél? (Alapcsoport)	37
5. ábra: Ön nyelvjárásban is beszél? (Kontrollcsoport).....	39
6. ábra: Ön szerint szép, ha valaki nyelvjárásban beszél? (Alapcsoport).....	44
7. ábra: Ön szerint szép, ha valaki nyelvjárásban beszél? (Kontrollcsoport).....	48
8. ábra: Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárás beszédet? (Alapcsoport).....	49
9. ábra: Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárás beszédet? (Kontrollcsoport).....	50
10. ábra: Volt kellemetlen élménye nyelvjárásával kapcsolatban? (Alapcsoport).....	52
11. ábra: Volt kellemetlen élménye nyelvjárásával kapcsolatban? (Kontrollcsoport).....	54
12. ábra: Fontosnak tartja, hogy megőrződjenek a nyelvjárások? (Alapcsoport).....	58
13. ábra: Fontosnak tartja, hogy megőrződjenek a nyelvjárások? (Kontrollcsoport).....	61
14. ábra: Nyelvjárások fontossága az anyanyelvoktatásban (Alapcsoport).....	66
15. ábra: Nyelvjárások fontossága az anyanyelvoktatásban (Kontrollcsoport).....	70
16. ábra: Legkönnyebben és legnehezebben megértett nyelvjárások (Alapcsoport).....	72
17. ábra: Legkönnyebben és legnehezebben megértett nyelvjárások (Kontrollcsoport).....	73
18. ábra: Korcsoportok megoszlása (Alapcsoport, demográfiai adat)	75
19. ábra: Korcsoportok megoszlása (Kontrollcsoport, demográfiai adat)	75
20. ábra: Végzettség megoszlása (Alapcsoport, demográfiai adat).....	76
21. ábra: Végzettség megoszlása (Kontrollcsoport, demográfiai adat).....	76
22. ábra: Nemek megoszlása (Alapcsoport, demográfiai adat)	77
23. ábra: Nemek megoszlása (Kontrollcsoport, demográfiai adat)	77
24. ábra: Mely megyékben nőttek fel a kitöltők? (Alapcsoport, demográfiai adat)	78
25. ábra: Mely megyékben nőttek fel a kitöltők? (Kontrollcsoport, demográfiai adat).....	79
26. ábra: A három szócsoport vizsgálatának eredményei az alapcsoportban	82
27. ábra: A három szócsoport vizsgálatának eredményei a kontrollcsoportban	84
28. ábra: Szófajok, szavak megoszlása az alapcsoportban (Harmadik kérdés).....	87
29. ábra: Végzettség megoszlása az alapcsoportban (Harmadik kérdés).....	89
30. ábra: Szófajok, szavak megoszlása a kontrollcsoportban (Harmadik kérdés)	90
31. ábra: Végzettség megoszlása a kontrollcsoportban (Harmadik kérdés).....	91

Felhasznált irodalom

Cs. Nagy, Lajos - N. Császi, Ildikó: Magyar Nyelvjárások.

Budapest: Tinta Könyvkiadó 2015

Kálmán, Béla: Nyelvjárásaink. Budapest: Tankönyvkiadó⁴ 1977

Kiss, Jenő: Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok. In: Kiefer, Ferenc (Főszerk.):

Magyar Nyelv. Budapest: Akadémiai Kiadó 2006. S. 517-549

Kiss, Jenő: Magyar dialektológia. Budapest: Osiris Kiadó 2001

Lanstyák, István - Szabó Mihály, Gizella: Magyar Nyelvhasználat-Iskola-Kétnyelvűség.

Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középiskolások néhány csoportjának magyar nyelvhasználatában. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó 1997

Mantila, Harri: Murre ja identiteetti. In: Virittäjä 3/2004. S. 322-346.

Mantila, Harri: Dialect Use and the Social Construction of Identity. In: Folia Uralica Debreceniensia 10/2003. S. 133-142.

Sándor, Klára: Határtalan nyelv. Bicske: SZAK Kiadó 2014

Sándor, Klára: Nyelv és társadalom. Budapest: Krónika Nova 2016

Zilahy, Lajos: Népnyelv, nyelvjárás a tanórán. In: Magyar Nyelvjárások. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Évkönyve.

XXVI – XXVII. Debrecen: 1984-85. S. 69-82.

A mesterképzésekről közérthetően. Pécsi Egyetem Bölcsészettudományi Kar
https://btk.pte.hu/mester_seg (2020.01.03.)

Magyarul. Tiszta forrásból. Hangzó tájnyelveink. <http://www.tajnyelv.hu/> (2020.04.15.)

ELTE Geolingvisztikai Műhely. http://geolingua.elte.hu/index_hu.html (2020.04.15.)

A mai magyar nyelvjárásterületek. ELTE Geolingvisztikai Műhely.
http://geolingua.elte.hu/maps/regions/nyelvter_hu.html (2020.04.15.)

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára. Magyar Elektronikus Könyvtár.

<https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=f%C3%B6ldi> (2019.9.12.)

Brunner, Ula (Fordítás: Szijj, Ferenc): Nyelvváltozatok. A német nyelv sokrétű.

<https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/mag/20561872.html> (2020.06.29.)

Területi Atlasz – megyék. Központi Statisztikai Hivatal.

https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_megyek (2020.06.20.)

Kérdőív. Anyanyelv – pedagógia.

http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/szerzok/danczi_kerdoiv.pdf (2020.04.16.)

{151.} 6. Móricz Zsigmond (1879–1942). Magyar Elektronikus Könyvtár.

<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/93.html> (2020.06.08.)

{161.} Hét krajcár; novellisztikája. Magyar Elektronikus Könyvtár.

<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/101.html> (2020.06.08.)

Szokolszky, Ágnes: Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó (2004)

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_kutatomunka_a_pszichologiaban/ch04.html (2020.06.25.)

Piackutatás alapfogalmak. Forecast Research Piackutató.

<https://www.forecast.hu/blog/piackutatas-alapfogalmak-m-r/> (2020.06.25.)